Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SPROG OG KULTUR

UDGIVET AF

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

VED

PETER SKAUTRUP, NIELS ÅGE NIELSEN

OG K. RINGGAARD

Tyvefemte bind – hæfte 3–4

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

MCMLXVII

Indsendt litteratur

Olav Ahlbäck: Fastar och förskälaman i Finland före landslagens tid. Særtr. af Hist. Tidskrift för Finland. 1966. – *Samme:* Några ordspråk och talesätt. Særtr. af Skola och hem. 1965. – *Samme:* Några verser om ny och nedan. Særtr. af Festskrift tillägnad K. Rob. V. Wikman 20/5 1966. – *Samme:* Ortnamnet Molpe i Korsnäs. Særtr. af Folkmålsstudier. XIX. 1965. – *Knut Ahnlund:* Henrik Pontoppidan. Fem huvudlinjer i författarskapet. 1956. – *Harry Andersen:* Sophus Claussen. Særtr. af Nordisk tidskrift. – *Samme:* Einang-stenens runeindskrift. Særtr. af Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie. 1964. – *Samme:* Nogle lydord hos Knut Hamsum. Særtr. af Mål og Minne. – *Eli Ansteinsson:* Vincula Petri. En skolekomedie bearbejdet av Ludvig Holberg? Særtr. af Edda. – *Reinhard Arfsten:* Fering Wurdenbuk (weesdring). 1965. – *Arthur Arnholtz:* Brorsons sangkunst. 1965. – *Samme:* Dansk verslære. I. Historie og teori. 1966. – *Samme:* Tillæg til Fremførelsens historie. Særtr. af Da. Studier 1966. – *Johs. Asmund:* Hvad der skal, må og ikke må være på alteret. Særtr. af Kirkebygning og Teologi. 1965. – *Samme:* Hvor meget kan arkitekturen udtrykke? Særtr. af Kirkebygning og Teologi. 1965. – *Jørgen Bang og Karl Hårbøl:* Fremmedordenes byggeklodser. 1966. – *Sven Benson:* The Institute for Dialect Research in Lund 1966. – *Gösta Bergman:* Ord med historia. 1966. – *Bjarne Berulfsen:* For Norge, Kiæmpers Fødeland. (Avh. utg. av Det no. Vid.-Akademi i Oslo II. Hist.-filos. Kl. Ny Serie. No. 8). 1965. – *Andreas Blinkenberg og Poul Høybye:* Fransk-dansk ordbog. 14.–15. hæfte. – *Samme:* Fransk-dansk ordbog. Redegørelse for arbejdet. – *Andreas Blinkenberg:* Le dernier essai de Montaigne. Særtr. af Marche Romane. 1965. – *Samme:* Réflexions epistemologiques sur la divergence des méthodes de la grammaire. Særtr. af Méthodes de la grammaire. Colloque international tenu à l'université Liège du 18 au 20 novembre 1964. – *Bo Bramsen:* Gamle Danmarkskort. 1965. – *Hans Adolf Brorson:* Svanesang. Introduktion af Arthur Arnholtz. Efterskrift af Karl Clausen. 1965. – *Erik Bruun og Sven Brüel:* Dansk Sproglære. Iagttagelse. Indøvelse. 2. realklasse. 1966. – *V. J. Brøndegaard:* Alfedans og heksering. En etnobotanisk undersøgelse. Særtr. af Friesia. VII. 1966. – *Samme:* Artemisia i gynækologisk folkemedicin. Særtr. af Svensk farmaceutisk tidskrift. 69. 1965. – *Samme:* Farmakognosiens orkidéer. Særtr. af Svensk farmaceutisk tidskrift. 69. 1965. – *Johs. Brøndum-Nielsen:* Viggo Stuckenberg. I anledning af hundredårsdagen 17. sept. 1963. Særtr. af Berl. Aftenavis 16–17/9 1963. – *Else Marie Bukdahl:* Diderot est-il l'auteur du »Salon« de 1771? (Hist.-fil. Meddelelser, udg. af Det kgl. Vid. Selskab. Bd. 41, nr. 2). 1966. – *Niels Egmont Christensen:* David Hume. 1966. De store tænkere. Berlingske filosofibibliotek. – *Nikolaj Christensen:* Folkeeventyr fra Kær herred. Hefte 2. Udg. af Laurits Bødker. 1966. – *Povl Dalsgård-Hansen:* Descartes. De store tænkere. Berlingske filosofibibliotek. – *Reidar Djupedal:* Selja i tusen år. Eit minneskrift om kloster og kyrkjer. 1966. – *Vagn Falkenstjerne og E. Borup Jensen:* Håndbog i dansk litteratur. 3. 14. udg. 1965. – *Eli Fischer-Jørgensen:* Louis Hjelmslev. Særtr. af Acta Linguistica Hafniensia. IX. – *Samme:* Form and substance in glossematics. Særtr. af sa. X. 1966. – *Palle Friis og Peter Rismøller:* Smeden. 1966. – *Hjalmar Frisk:* Kleine Schriften zur Indogermanistik und zur griechischen Wortkunde. 1966. – *Alf Grostøl:* Den lille håndbrygger. Håndbrygningens etik og teknik. 1966. – *Kristian Hald:* Stednavne og kulturhistorie. 1966. – *Samme:* Sydslesvigs Stednavne. Bind 7. Nordangel og Flensborg. – *Samme:* Vandløbenes navne. Særtr. af Turistårbogen 1966. – *C. E. Hamle:* Idehistorie. 1. Kildeskrifter. 2. Livs- og samfundssyn i skiftende epoker. 1966. – *L. L. Hammerich:* An Ancient Misunderstanding (Phil. 2,6 »robbery«). (Hist.-filos. Meddelelser, udg. af Det kgl. da. Vid. Selskab. Bd. 41.4). – *E. Hammershaimb:* Some Aspects of Old Testament Prophecy from Isaiah to Malachi. Det lærde Selskabs Skrifter. Teol. Skrifter. 4. 1966. – *H. P. Hansen:* Kæltringejagten og andre beretninger fra Det gamle Jylland. Udg. ved Vagn Lindebo Hansen. 1966. – *Thorkild Hansen:* Det lykkelige Arabien. 1965. – *Justus Hartnack:* Kant. 1966. De store tænkere. Berlingske filosofibibliotek. – *Vello Helk:* Laurentius Nicolai Norwegus S. J. 1966. – *Holger Hjelholt:* British Mediation in the Danish-German Conflict 1848–1850. (Hist.-filos. Meddelelser, udg. af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, Bd. 42; nr. 1). – *Jens Holmgaard:* Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 1624–1637. 1. Hæfte. – *Jens Holt:* Beiträge zur sprachlichen Inhaltsanalyse. Innsbrucher Beiträge zur Kulturwissenschaft. Herausgegeben von der Innsbrucher Gesellschaft zur Pflege der Geisteswissenschaften. Sonderheft 21. – *C. Holten:* Det danske hospital i Congo. Særtr. af Jyllands-Postens kronik 8/7 1966. – *Samme:* Det danske hospital i Congo – II. Særtryk af Jyllands-Postens kronik den 9/7 1966. – *Per Hovda:* Norske elvenamn. 1966. – *Henning Høirup:* Ansgar und Dänemark. Grundtvigs Beitrag zum Gedächtnis Ansgars. 1965. – *Peter Ibsen:* Mod Strømmen. – *Valter Jansson.* Olof Gjerdman. Særtr. af Nysvenska studier. 1965. – *Samme:* Äldre nysv. afrapi »avskrap« – ett dalskt dialektord. Særtr. af Saga och sed. 1964. – *Assar Janzén:* Bertil Sundby. Studies in the Middle English Dialect Material of Worcestershire Records. Særtr. af The Journal of English and Germanic Philology. LXIV. – *Samme:* Gender Variation in Scandinavien. IV. Særtr. af Scandinavian Studies Vol. 37. 1965. – *Samme:* Gender Variation in Scandinavien. V. Særtr. af Scandinavian Studies. Vol. 38. 1966. – *Søren Skovgaard Jensen:* Dualism and demonology. 1966. – *Ture Johannisson.* Tal (på Svenska Akademiens högtidsdag 20. dec. 1963). Særtryk. – *Stig Jørgensen:* Træk af privat-

(Fortsættes omslagets side 3.)

SPROG OG KULTUR

UDGIVET AF

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

VED

PETER SKAUTRUP, NIELS ÅGE NIELSEN

OG K. RINGGAARD

Tyvefemte bind

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

MCMLXVII

INDHOLD

Side

Knud Jensen: Blod som maling 1–11

Anmeldelser 12–14

Allan Karker: Myndrik – båd og mand 15–39

Peter Skautrup: Jyske ord. 13. Markned-sygned 40

Torsten Balle: Skudtørv – skårtørv 41–44

Torsten Balle: Notation af lange vokaler i Ty 45–48

Niels Åge Nielsen: Jyske ordstudier 49–58

Karl-Hampus Dahlstedt: De folkliga växtnamnens semantik 59–82

Evert Salberger: Sartr. Ett mansnamn i rundanskan 83–87

Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning.

Årsberetning 1965 88–89

Årsberetning 1966 89–90

Harry Andersen: Vejmanden for fjerde gang 91–92

Mette Kunøe: Die rheinische Schärfung og danske akcentuationsfænomener 93–102

JYSKE ORDSTUDIER

Af *Niels Åge Nielsen.*

1. *Ymle* 'ymte' og *imle* 'arbejde ihærdigt'.

I bd. IV s. 243 af sin Ordbog over jyske almuesmål opfører H. F. Feilberg[1] et »*imle*, uo. tumle, arbejde med, »a ska low for, ungdommen imler djer krop« (SOVens.), se æmle 2.« Han synes ikke at have været opmærksom på, at det samme ord forekommer en gang til i bd. IV (s. 127) som »*emle*, uo. *em'əl* (Vens.), tumle med mellem hænderne, manipulere.« Den egentlige behandling af ordet findes imidlertid i bd. III s. 1149. Her hedder det under *æmle* i betydning 2: »tumle med, arbejde med; *hqj æ gu' te å em'əl mæ jo'rən* (Vens.).« Sammesteds opføres ordets bøjningsformer: »*em'əl -ər -t em'əlt* (Vens.).« (Lydskriften er omskrevet).

ymle 'ymte'.

Formen *æmle* 'tumle med, arbejde med' bringes på det sidstnævnte sted, som om den var identisk med betydning 1 af *æmle:* »ymte, udtale som en formodning; formerne *em'əl, æm'əl, øm'əl*, synes at bruges i flæng (D.); *han øm'əl nåk om' ət* (vestj.); jfr. Aasen umle; ymle, Kalk.; isl. œmta; se dimle.« Ovf. anfører han formerne *em'əl* el. *æm'əl* m.v. fra D., Malt, Fanø, Rkb., vestslesv. og *øm'əl* m.v. fra Andst, Agersk, Bradr. Dette ord kendes af C. Molbech i Dansk Dialect-Lexikon (1841) s. 672 fra Fyn og Ribe stift. Kalkars opslagsform *ymle* er den korrekte. De jyske former viser lydåbning af *y* til *ø* og delabialisering af *ø* til *e* el. *æ* foran *m*.

Ved en forespørgsel til meddelerne til Jysk ordbog gennem spørgeliste AQ 1965 om *imle* 'arbejde ihærdigt' var kendt, indsendtes også en del svar, der gik ud på, at man kendte et andet *imle* (*emmel* etc.). Sammen med tidligere indkommet materiale fordeler oplysningerne sig nu således:

1. 'tale sagte el. hemmeligt, fremsætte formodninger': »A tøws, der emles om, te Per o Else ska gywtes. Det vil altså sige, at der hviskes i krogene om det. Emle er i vor dialekt at tale sagte om en ting.« 2501 Arnborg, Hammerum h. – »»De emmeler om et«, det vil sige: der går halv dulgte formodninger mellem folk om en sag.« 2562 Bølling s. og h. – *ømmel* »di ømmelt åm« snakkede så småt el. hemmeligt om.« Lavst Røjkjær. – ømle. (Ribe stift, Moth). // 'snakke': Vi æmler om' et, vi æmler om enn ting. 2707 Sem, Ribe h. – »De ømmeld om at få en spejderhyt«. 3111 Ballum, Tønder, Højer, Lø h. – »at vrøvle.« 2501 Arnborg, Hammerum h.

2. 'have en formodning om ngt., ane, være i tvivl': »imler, brugt som udtryk for at tvivle.« 2543 Holmsland ny s., Hing h. – »Hvis een kommer og fortæller noget, som man har haft en anelse om, siger vi: a æmmel om æt.« 2545 Holmsland klit, Hing h. – »A immild nok om, at det vil gå gal.« 2551 Vorgod, Bølling h. »Jeg har .. hørt sige: »A immel nok om et«, forstået derhen »jeg tænkte det nok.«« 2555 S.-Lem, Bølling h. – »A emmel, er, når vi ikke kan blive enig med os selv, om det er det ene el. det andet.« 2556 Ølstrup, Bølling h. – »A emmeld nok o et = jeg havde en anelse om det.« 2564 S.-Borris, Bølling h. – »A immeld nok o et = a tvil' nok o et = jeg tænkte det nok (det

anede mig).« 2576 Egvad, N.-Horne h. – »emmel bruges i en hel anden betydning = jeg tænkte det nok = jeg emmel om det.« 2578 Strellov, N.-Horne h. – »a 'i'm-el nok o'm æ't.« 2592 Janderup, V.-Horne h. – »a immel nok om, at han kaam, jeg troede nok, han kom.« 2602 Ål, V.-Horne h. – »o emmel = o vær i tvil.« 2601 Lønne, V.-Horne h. – »A immeld no nok om æt. Vi bruger det i betydningen, at man har anet noget, eller haft en mistanke om, at en ting ikke vil lykkes.« 2604 Oksby, V.-Horne h. – »A emmel nok om et = jeg tænkte det nok.« 2612 Horne, Ø.-Horne h. – »A emmel nok o et, a tænt nok de gjæk såen.« 2615 Ølgod, Ø. Horne h. – »Jeg kom til at emmel på det, dvs. tvivle.« 2627 Orre, Skast h. – Ældre materiale: »æmmel (vakler).« 1560 Års s. og h. – »o emmel = o vær i tvil.« 2601 Lønne, V.-Horne h. – »Ja, a æm'eld naak om et, at de waa faa'kirt.« 2697 Hunderup Gørding h.

Endvidere bragte forespørgslen en del exx. på substantiver svarende til Feilbergs *æmmel*.

Ordet *ymle* 'ymte' har således i Jylland væsentlig sydlig udbredelse.

En række henvisninger om brugen af *ymle* i andre danske dialekter kan ses i ODS u. *ymte*.

Etymologien til *ymle* er givet af Falk og Torp u. *ymte* og af Torp u. *umla* 'mumle, ymte' og *ymla* 'mumle med lukket mund, brumme'. Ordet er en afledning på no. *-la*, da. *-le*, der ligesom ænysv. *ymla* er en paralleldannelse til da. *ymte* 'udtale, ytre'; se ligeledes Hellquist u. *ömt*. De nævnte former er beslægtede med oldnord. *ymja* 'give lyd fra sig', *ymr* m. 'lyd'.

imle 'arbejde ihærdigt'.

Feilbergs *æmle* m.v. i betydningen 'tumle med, arbejde med' må imidlertid sikkert være et andet ord. Der kan næppe være nogen tvivl om, at dets opslagsform må (som i Feilberg IV, se ovf.) være *imle*, og at det er en iterativdannelse på *-le* til den kun fra no. dial. kendte verbalform *īma* med betydn. »anstrenge sig, stri med noget, mane gjentagende, .. *īmast* l. (arbeide med, sysle med; gjøre sterke forestillinger ..« Det antages af Torp for beslægtet med oldnord. (poet.) *íma* 'strid, kamp', *ímun* f. 'kamp', schweiz. *īme* 'vrede' og vel også med no. dial. *īmast* 'gøre sig bister, vise tegn til vrede, især om dyr' mm. Torps forslag til etymologi er følg.: »Hvis grundbet. var »kappestrid«, kunde man tenke paa slegtskap med lat. *aemulus* medbeiler, vb. *aemulari*.« Dette forslag ladet sig næppe opretholde, når man tager hensyn til artiklen *aemulari* i A. Walde: Lateinisches etymologisches Wörterbuch. I. 3. Aufl. (Heidelberg 1938).

Mere sandsynlig kunne den forklaring synes, som Jan de Vries giver på oldnord. *íma* f. 'kamp', no. dial. *īma* 'anstrenge sig' osv., idet han ved at udgå fra en ældre betydning 'hidsig bevægelse' knytter forbindelsen med oldnord. *ím* n. 'støv', no. dial. *īm* m. 'svag lysning som af fjern brand, lugt', *īma* v. 'dampe, dunste, lugte, varme, ulme', nyisl. *íma* f. 'mørk luft, overtrukken himmel', sv. *imma* 'damp, em, dunst', der – som tidligere hos Falk og Torp – antages at stå i aflydsforhold til oldnord. *eimr* m. 'ild, røg, damp', no. dial. *eim* m. 'damp, skarp røg, svag luftning, svag lugt, svag lysning' etc., sv. dial. *aim*, da. *em* 'damp'. Etymologien af de sidste former ansættes af Torp således: »Grundform **ai-ma-*, kanske av samme grundrot **ai* som eld.« Svagheden heri er imidlertid, at vel kan man tænke sig indoeur. **ei-mo-*,

germ., nord. **īma-* i aflydsforhold til indoeur. **oi-mo-*, germ. **ai-ma-*, nord. **eima-*; men man kan ikke føre disse former til indoeur. **ai-* 'brænde, lyse', da denne rod ikke kan stå i aflydsforhold til indoeur. **ei-*: **oi*. Det er muligt, at germ. *aima- lader sig føre til indoeur. *ai- 'brænde', men den er i al fald ikke opført af Pokorny (s. 11). Den af Jan de Vries fremførte etymologi, må derfor siges ikke at være fuldt underbygget.

Ser man sig derpå om efter en mulighed for at finde en anden selvstændig forklaring på germ. **ī-ma-*, så kan der peges på, at en indoeur. form **ei-mo-* 'gang' forudsættes for oldind. *éma-* m. 'gang', en *m*-dannelse til indoeur. **ei-* 'gå', se Pokorny s. 293–295. Man må i så fald forestille sig en betydningsudvikling i nordisk fra 'gang' til 'anstrengelse, arbejde, kamp'.

Det nyindkomne materiale på *imle* giver et godt supplement til Feilbergs oplysninger:

»*å emøl mæ jænteŋ* at imle med et eller andet«. 1201 Sct. Hans s., Vennebjerg h. – »haj emmelt sånt op = tommelt så grov mæ se si'l«. 1203 Ugilt, Vennebjerg h. – »Haj sa aa æmmelt mæ noe i hans hæjjer, sad og arbejdede med noget i hænderne. Æmlede med pigerne.« 1205 Astrup, Vennebjerg h. – ».. emmel .. arbejde med.« 1228 Vore, Dronninglund h. – »emmel. haj gor å emler med joren for å få ukrutte væk.« 1241 Tårs, Børglum h. – »Hon seer å emler me no gåen = hun sidder og ordner noget garn. Haj er gue te å emmel mæ joren = få noget ud af det.« ibid. – »emmel = virke småt.« ibid. – »emmel = tremle børns hender, der er frosset.« 1243 Hæstrup, Børglum h. – »Haj emler godt med joren.« 1247 Børglum s. og h. – »Mine drenge imler med at bygge et duehus eller min kone imler med middagsmaden, ..« 1252 Tise, Børglum h. – »emmel, haj er gu te å emmel mæ olt. A ser å emler mæ noæ.« 1253 Tolstrup, Børglum h. – »emler sine fingre, når fingrene er kolde.« ibid. – »bön imler børnene tumler her vesten te (vesten for huset).« 1257 Brønderslev, Børglum h. – »En, der sidder og emler, noget småtteri, han tager sig for. Vi siger også: haj seer å puller, e kon int noting.« ibid. – »Han emler med det = han er flittig (f.eks. en landmand).« 1259 Jerslev, Børglum h. – »imle, emmel bruges her på egnen lige så meget som at arbejde med og tumel med, vel dog nærmest af de ældre.« 1272 V.-Hjermeslev, Hvetbo h. – »emmel. Haj æ gue te å emmel mæ joren.« ibid. – »Haj så å emmelt så sæet med sagerne, haj emmelt så grov me bønn, haj æ svær te å emmel mæ æ (landbruget).« 1276 Jetsmark, Hvetbo h. – »Han emler godt med sin ejendom, der er i det hele taget emmel i ham.« ibid. – »Haj er gue te å immel mæ joen.« 1277 Gøl, Hvetbo h. – »emler.« 1281 Lerup, Ø. Hanh. – »Emler i samme betydning som tumler med, dog ihærdigt, utrætteligt, dog ikke som: emmel med jorden, snarere: emmel med en vild kalv.« 1282 Tranum, Ø. Hanh. – »Han imler godt med jorden. Dog ikke meget brugt.« 1284 Torslev, Ø. Hanh. – »hun *'emølt* = hun æltede dejen godt. (Også om andet).« 1283 Brovst, Ø. Hanh. – »Det er jo et meget alm. ord i vore dage. Haaj imler mæ'e = arbejder med det. Ordet bruges kun om arbejde, enten om markarbejde eller håndarbejde.« 1285 Svenstrup, Ø.-Hanh. – »Han imler godt med jorden.« 1289 Bejstrup, Ø. Hanh. – »immel.« 1291 Øland, Ø. Hanh. – »Hanj emler svær mæ de (med et svært arbejde).« 1313 Kettrup, V. Hanh. – »Han imler godt med jorden.« 1316 Vust, V. Hanh. – »tomler godt mæ æ. maser. aser. Oe æmler ejt, far (før) de ha fot dejn sist tav taae (tav tagen).« 1316 Vust, V. Hanh. – »Man imler med nogle kolde fingre.« 1468 Ajstrup, Kær h. – »De unge imler djer krop. Han er god til at immel med sin jord.« 1475 Hals, Kær h. – »At imle er kendt. »emmel«.« 1541 Als, Hindsted h. – »Det kan rejtnok sies, at de haar emlet godt, joren gir møj mir en far.« 1912 Borup, Støvring h. – »Han bløw ve o emmel ve = han hængte godt i.« 2212 Vrads s. og h. – »Han er dygtig til at æmmel med æ hjølli (høle).« 2462 Asp, Hjerm h. – »Tar den med ro til arbejdet, imle altså magelig. At arbejde i jorden emmel.« 2554 Bregning, Hammerum h. – »Der er noget, han imler med – arbejder på.« 2561 Skern, Bølling h. – »Jeg mener at have hørt, han emler godt ved; men mest brugtes, han tumler godt ved mæ æ arbejd.« 2615 Ølgod, Ø.-Horne h.

Med andre ord: *imle* 'arbejde ihærdigt' har i sin udbredelse ikke været begrænset til Vendsyssel. Det har været brugt i store dele af Nordjylland.

2. *Told* 'gødningslag' og *told* 'lav skelvold'.

told 'gødningslag'.

Ordet træffes vist første gang hos Knud Aagaard i hans Beskrivelse over Thy (1802) s. 164, hvor det hedder: »De Fattige maae endog brænde Koekasser, Faaretolle og Klittetag.« Feilberg opfører det i sin ordbog under 2. *tol*, no. Dette ord har som sin betydning 1 'prop .. i en flaske', der svarer til det, som i ODS benævnes III. *Told*, der muligvis er et lån fra mnty. *tol, tolle* 'spids på en gren, tomme'[2]. Som betydning 2 opfører Feilberg 'kælenavn til børn' ligesom ODS, der kalder denne betydning 'spøg. ell. nedsæt. betegnelse (skældsord) for (lille, tæt) person (barn)'.

De betydninger, som Feilberg opfører som nr. 3 og 4 af *tol* træffes imidlertid ikke i ODS. De lyder (i omskrevet lydskrift) som følger: »3) *tòl· i* best. *-i* (Vens.); *tòl' el. tol' æn tol·* (Mors); *tòl' æn tòl·* (Lild; Thy, Sall.), fremstående smal strimmel som skel mellem to lodder på marken; .. tue, knold (Vens.); hører »fåretolde«, Krist. Sagn II. 147.15, grund, hvorpå fårene græsser herhen? – 4) *æ tål'* el. *fuw·ətål'* (Agger), ɔ: blanding af fåregødning og affaldsfoder, som dannes i fåresti; den bliver opskåret med spade i firkantede stykker og brugt til brændsel soltörret; om herhen?«.

I begge tilfælde tvivlede Feilberg med rette. Betydning 4 må anses for et selvstændigt ord, som ganske vist også må skrives *told*. Det er en stærk sideform til det ord, som Ivar Aasen definerer således i Norsk Ordbog (4. udg. 1918): »*Talle*, m. Grunden i en Faaresti; det sammentrampede Lag som efterhaanden danner sig af Dyrenes Møg med den derpaa udbredte Strøelse. Ogsaa om Gjødsel af Faare- eller Gjedemøg.«

Ordets oprindelse er behandlet af Torp, der satte det norske ord i forbindelse både med jysk *tåll'* og svensk dial. *talle* m. »ihoptrampet gjødsel i fjøs, gjødsel opblandet med lyng el. granris, sammenklumpet møk«. Torp bestemte ordet som opkommet af germ. **tað-l-*, en afledning til former modsvarende no. dial., sv. dial. *tad*, oldnord. *tað* 'gødning', som atter føres tilbage til germ. **tada-*, indoeur. **dató*, der enten var ptc. til en indoeur. rod **dēi* 'dele, skille, sprede' eller hørte til en udvidet rodform **dēit*:**dat*. – Elof Hellquists vurdering er lidt anderledes: *tad* føres tilbage til germ. **taða-*, indoeur. **dətó-*, perf. ptc. til roden *da, də* etc. med betydningen 'det udbredte' og beslægtet med fx. gr. *datéomai* 'deler'. Han nævner videre, at *tad* er et af de ikke sjældne ex. på gamle ord, der i østnordisk kun har overlevet i de gammeldags dialekter i Dalarne og på Gotland. Videre spredt er derimod *l*-afledningen *talle* 'gødning (især sammentrampet)' (Vestergötland, Småland, Dalsland), no. dial. d.s., da. dial. *tåll'*, som er opkommet af **tað-l-*, en diminutiv til *tað*.[3] – Pokorny bestemmer (s. 177–178) oldnord. *tað* '(udbredt) gødning' som hørende til en *t*-udvidelse af roden **dā-*:**də-* etc. 'dele, skære el. rive i stykker' sammen med andre da. dialektformer *tøde* og *tåde* 'forsinke, hindre' og foruden det nævnte gr. ord også fx. *dasmós* 'deling', *dásma* 'andel'. Også han sammenligner dog med ptc. **də-tó-s*.

Mens Aagaards form *Faaretolle* må betyde 'fåreknebler, -gødning' og høre til *told, talde*, må man dele Feilbergs skepsis m.h.t. sidste del af hans betydning 3

'skelvold': »hører »fåretolde«, Krist. Sagn II. 147.15, grund, hvorpå fårene græsser, herhen?«. Vort semantiske udgangspunkt er, som de etymologiske tilknytninger viser, en form **tað-l-*, der må have betydet noget i retning af 'udbredt lag af små stykker gødning', en definition, der jo ret godt dækker den gødning, som får og geder frembringer. Selv om ordet mest prægnant dækkede forholdene i en fåresti, kunne det jo tænkes, at man havde overført det på friluftsforhold og anvendt det om 'areal dækket af den nævnte form for gødning' og derefter 'grund, hvorpå fårene græsser'. Men meget sandsynligt skulle man ikke på forhånd tro, at det var. Det viser sig da også, at Feilbergs betydningsangivelse, der ikke stammer fra Tang Kristensen, beror på en misforståelse.

Stedet i Danske sagn. 2. afdeling. (1893) s. 147 lyder som følger: »Der var et par folk, som a kjendte ret godt, og som der var noget skidteri ved. Folk sagde, at manden havde ligget ved en havfrue en gang. De havde et lille sted til fire køer på *Harboøre land* og havde også nogle får. Så var det en morgen, de kom op, da var der fem får i deres fåresti, og de havde fået ti lam alle sammen på én nat. Nu véd a ikke, om det var om morgenen efter, men nok er det, en morgen lå de døde på fåretolde (ɔ: den bund, fårene gik på) alle femten får. Det var jo en forfærdelig ting.« etc. .. Ane Kristensdatter, Myrhöj.« – At det også her drejer sig om 'blandingen af fåregødning og affaldsfoder, som dannes i fårestien' fremgår tillige af, at præsten, som forgæves har søgt at få hemmeligheden ud af den døende mand, siger til konen: ».. Men så meget kan jeg sige dig, at du skal flytte dit hus.« Krav fra underjordiske om at få flyttet en stald, der ligger over deres bolig, kendes jo fra andre sagn.

told 'lav skelvold'.

Betydning 3) 'fremstående smal strimmel som skel mellem to lodder på marken' kendes fra andre egne end de af Feilberg angivne: Vendsyssel, Lild, Thy, Salling. Dette fremgår af John Kousgård Sørensens afhandling *Tul-, tol-* in Danish placenames. APhS XXIII (1955–57) s. 115, hvor *told* noteres som kendt fra Stevns i betydningen 'boundary, narrow strip of land between two men's lots in the field' og fra Ø. Bjerregrav ved Randers som 'the small elevation which is often found as a boundary instead of a dike or ditch'. Forfatteren anser det for at være samme ord som ODS III. *Told* 'genstand, der anbringes i et hul; prop'. Og han fortsætter: »A semantic development from 'peg, tree to stick into a hole' to 'boundary, strip of land between two men's lots becomes intelligible if we assume that the boundaries between the fields were marked with pegs of some kind, stuck into the ground, and that these were called *told(e)*. *Told* then later came to mean 'boundary', whether there was a fence or not. For that matter, it is not certain that the meaning of 'boundary between fields' is secondary in relation to the meaning of 'peg to stick into a hole'. Kousgård Sørensen antyder derefter som anden tolkningsmulighed, at det hævede terræn kan være direkte benævnt ved sin dannelse til en rod med betydningen 'hæve'. Som paralleler nævnes *ren* og *balk*.

Den sidste mulighed bør sikkert foretrækkes, som det fremgår af bl.a. følgende redegørelse fra Torsten Balle, der til Jysk ordbog redigerer en særlig ordbog over dialekten i Torsted sogn, Hundborg hrd.:

»Told definerer jeg som 'Skelvold mellem marker, ca. ½–1 m bred, kun lidt højere end marken, ofte med en sti. Ofte bevokset med toldbær (forskellige rubus-arter), hægtorn (krageklo), kongensknapper (engelskgræs) og andre flerårige planter'. – Sådanne *tolde* var der i ældre tid ved alle markskel, hvis der ikke var dige eller grøft. Den rigtige skellinje antoges at gå i midten af tolden. .. Om pinde eller stokke på en told har jeg aldrig hørt. I nyere tid blev der tit opsat trådhegn med pæle midt i toldene eller plantet på dem, men det er jo noget andet. Derimod lå der ofte større kampesten i toldene, men om de lå der som skelsten, eller de blot var båret eller kastet derhen fra marken, eller de altid havde ligget der og i modsætning til sten på marken ikke var ryddet bort, det ved vistnok ingen. De skel, der findes nu (siden udskiftningen) er jo ret nye, og måske er der ikke brugt skelsten. Mange inddigede deres jord. Gamle skelsten er der sikkert ikke i ret mange tilfælde i toldene; men mange har hørt tale om skelsten, derimod aldrig om pæle som skel. – Toldene var lidt højere end markerne og havde som regel en skarp kant til hver side, frembragt ved pløjning. Man måtte jo altid pløje fra tolden, og det kan være en grund til, at tolden var lidt højere. Man samlede ikke stendynger på dem. Ved jordfygning (og på steder sandfygning) ville der samles jord i bevoksningen (og ofte på østsiden af toldene), og alene det, at de stadig var bevokset, og der aldrig blev fjernet noget fra dem, ville vel medføre, at de år efter år blev højere. Men de var altså ikke ret høje, ca. 10–25 cm i almindelighed, og kunne altså ikke forveksles med et lavt dige.

Om ordet told har noget med »forhøjning« at gøre, ved jeg ikke; men hvis man i vore dage lod en sådan strimmel stå mellem to marker, ville den også blive kaldt en told, selv om den ikke var højere end marken, og der var steder, hvor i hvert fald en sti på tolden ikke var højere end marken udenfor. Var der en sti, blev tolden gerne »hul«.

Toldene har historisk måske forbindelse med de skelvolde, der findes i agersystemer fra jernalderen. Og mens vi er ved historie, skulle jeg måske erindre om, at der ikke siden broncealder har groet så meget pind i Ty, at der kunne blive noget til et så forbrugende formål som at lave markskel. Man havde jo sten nok, og ellers lavede man skeltuer af græs- eller lyngtørv (fx. i hede og klit).«

Af det store og udmærkede materiale angående dette ord, der indkom som svar på Jysk ordbogs spørgeliste AR i efteråret 1965, bringes et udvalg. Se iøvrigt kortet. (Fra visse sogne foreligger der flere omtrent enslydende besvarelser):

»Kun enkelte steder, da jorden de fleste steder var delt med grøft. En told er en græsrabat mellem markerne, der respekteres som skel.« 1282 Tranum, Ø. Hanh. – »Det hører da til daglig tale. Det er en smal strimmel jord, overgroet med græs, og som ikke dyrkes, der ligger som skel mellem to stykker jord.« 1285 Ø. Steenstrup, Ø. Hanh. – »told er skel mellem to ejeres ejendom. Med mellemrum nedgravet kampesten, der undertiden kan ses, men ofte er dækket af vegetationen.« 1289 Bejstrup, Ø. Hanh. – »told.« 1291 Øland, Ø. Hanh. – »(Told) Ja, som skel mellem to marker, forskellig størrelse, f.ex. 10 tommer høj, 20 tommer bred. Undertiden vokser toldbær = brombær.« 1309 Thisted. – »ja, lav dige.« 1316 Vust, V. Hanh. – »toll tollen. Er skel mellem to mænds jord, et par sammenpløjede furer, der så gror græs på.« 1319 Lild, V. Hanh. – »En told var ejerskel mellem de dyrkede marker. Den var som en almindelig sti, bare ophøjet ca. 4–6 tommer over markens højde, græsklædt.« 1323 Arup, V. Hanh. – »Told er markskel, og jeg har engang lavet en sådan, og det på den måde, at vi tog en fure fra hver sin side og kasted sammen.« 1331 Rær, Hillerslev h. – »Et lavt »dige« ca. 0,25 høj og 0,25–0,3 bred.« 1336 V. Vandet, Hillerslev h. – »en smal strimmel jord (mellem to marker), hvor græsset fik lov at gro: en Told – til skel.« 1337 Ø. Vandet, Hillerslev h. – »Toll (o som i Bold) dvs skelvold.« 1338 Hillerslev s. og h. – »Skel mellem to naboer. Et med græs eller ukrudt tilgroet skel. Ikke et dige, men en mindre forhøjning.« 1341 Sennels, Hillerslev h. – »en told er en meget lav dige, ca. 40 cm høj og 30 cm bred.« 1351 Thisted ls., Hundborg h. – »I mit hjem i Tilsted fra 1890 var en told, ca. en fod høj, som var skel mellem Tilsted og Thingstrup-Thisted Landsogn, men er nu forlængst udjævnet.« 1352 Tilsted, Hundborg h. – »En told er et udyrket stykke jord ca. 50 cm bred, som danner skellet mellem to jordejere. I gamle dage lavede man diger, i nyere

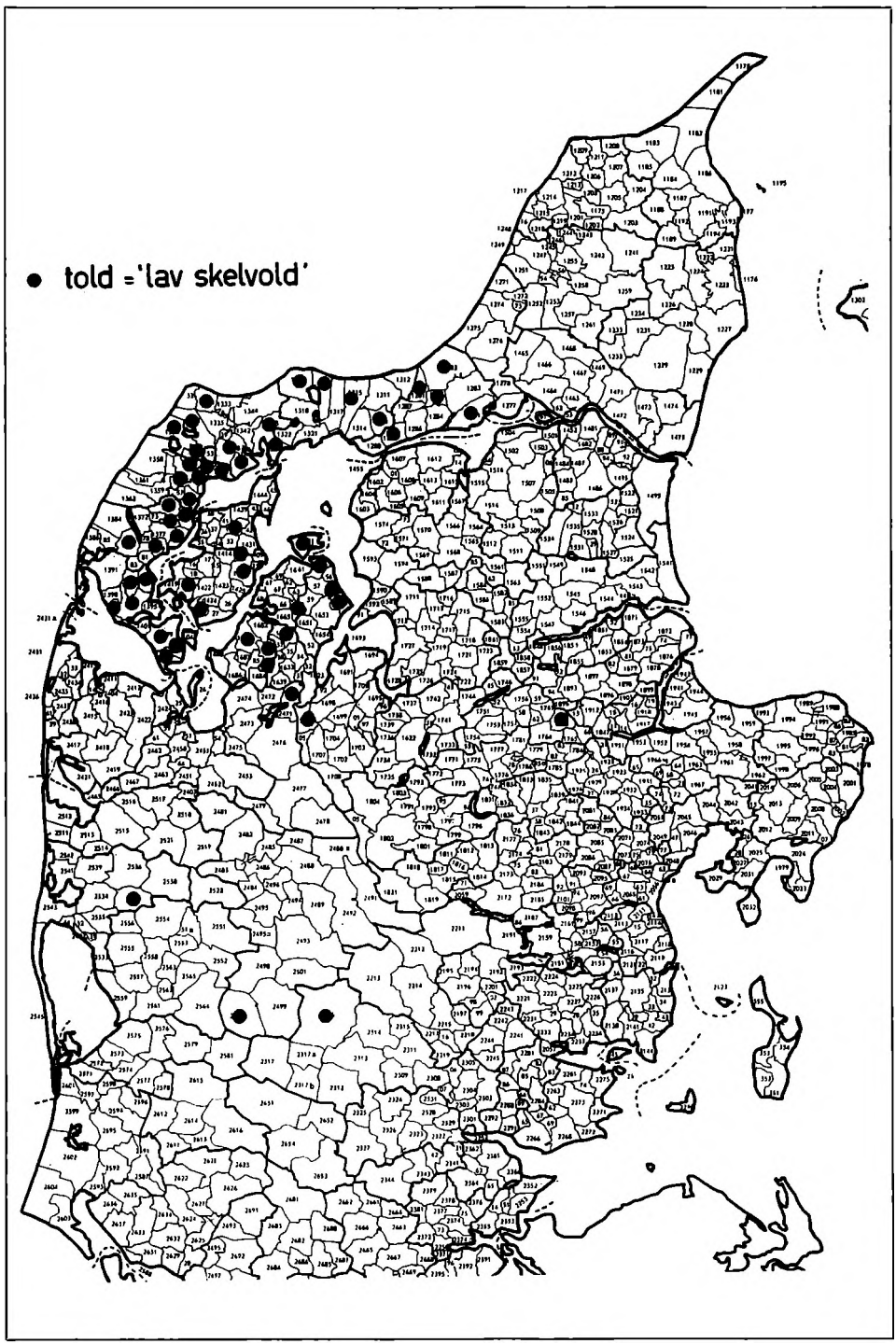
told = 'lav skelvold'

tid var dette for arbejdskrævende, man satte en told af til skel.« 1354 Sjørring, Hundborg h. – »Told er markskel, en ophøjet jordstrimmel mellem markerne, opstået sagtens ved, at den aldrig blev pløjet og derfor voksede lidt i højden.« 1356 Skjoldborg, Hundborg h. – »En strimmel jord ca. 60–80 bred, der betød markskel mellem to stykker jord. Blev ofte brugt som gangsti.« 1371 Snedsted, Hassing h. – »Ordet told bruges meget her og er skel mellem to ejendomme. Er gerne fra 75–100 cm bred, gerne lidt højere end den omliggende mark, men er flad og har ikke karakter af dige.« 1374 Hassing s. og h. – »Told. I forbindelse med skellet af to ejendomme, men er en lille forhøjning af jord, hvori der i reglen står et pigtrådshegn.« 1376 Skyum, Hassing h. – »En told er en lav skelvold, modsat et dige, der er både højere og bredere.« 1379 Villerslev, Hassing h. – »Oprindelig nok 2 eller 4 sammenpløjede furer i skellet, af ca. 1 alens bredde, som senere blev græsbevokset. Det var/er meget ofte skellet mellem to ejendomme.« 1382 Bedsted, Hassing h. – »I gården, vi afhændede, og naboejendommen var og er endnu kun en told imellem, knap 1 m bred, ca. 30 cm høj.« 1393 Hurup, Refs h. – »En told er en græsklædt jordvold, en alen bred og ½ alen høj.« 1394 Heltborg, Refs h. – »En told er et meget lavt dige på størrelse med to plovfurer vendt mod hinanden, altså en jordvold, ca. 20–25 cm høj og vel 40–50 cm bred.« 1396 Ydby, Refs h. – »En told er mellem en hel og en halv meter bred, græsklædt, og kan være en ubetydelighed højere end agrene.« 1397 Helligsø, Refs h. – »en told, lavere end en dige.« 1402 Søndbjerg, Refs h. – »en tål, en ophøjning mellem to marker.« 1403 Odby, Refs h. – »En told mellem to marker var en forhøjning mellem markerne, der kunne opstå ved, at to store pløjfurer var kastet oven på hverandre.« 1412 Løddorup, Mors s.h. – »Mellem to mænds marker levnedes en stribe jord, når man pløjede, og efterhånden blev æ told bevokset med flerårige urter, så skelstenene tit groede helt efter.« 1413 Elsø, Mor s. h. – »Halvt sløjfet skelgrøft. Lodsejeren på den ene side pløjer sin part af grøften (fortolder), den anden side af grøften danner (den nu forrykkede) skel.« 1421 Hvidbjerg, Mors s. h. – »En told er ofte skel mellem to nabomarker – et par plovfurer, der er kastet sammen. Bliver den brugt at gå på – en god sti.« 1428 V.-Assels, Mors s. h. – »(Told) er et skel mellem to agre eller naboer. Det er kun et ophøjet lavt dige, flad ovenpå, som ikke pløjes, ca. ½ m bred.« 1433 Galtrup, Mors n. h. – »Meget lav jordvold, vel højst 20 cm.« 1636 Oddense, Hindborg h. – »Græsvold på ½ m bredde og 20–30 cm højde mellem to ejendomme. Man pløjede fra hver side ind til denne vold, der som regel var bevokset.« 1641 Volling, Hindborg h. – »Et græsbevokset (undertiden en smule forhøjet) skel mellem 2 gårdes marker af en alens bredde.« 1655 Tise, Nørre h. – »En told var og er en stribe af marken, som ikke bliver pløjet, men ligger ubenyttet hen, og har en bredde af ca. 1 alen og er på højde med den øvrige mark.« 1658 Selde, Nørre h. – »En græsbevokset sti eller vold ca. en halv meter bred.« 1671 Fur, Harre h. – »En told var en lav jordstrimmel bevokset med græs, modsat en højere vold, som vi kaldte og kalder en dige.« 1681 Rødding s. og h. – »Markskel = told, en ikke særlig bred græsvold, som 2 plovfurer slået mod hinanden, lidt bredere.« 1683 Balling, Rødding h. – »Told, et lille smalt dige.« 2471 Estvad, Ginding h. – »Ja, men kun i heden. Som regel nogle skovlfulde jord med en hovedstor sten i midten.« 2537 Hover, Hing h.

Told 'skelvold' er da snarest identisk med da. *told* 'åretold', oldnord. *þollr* 'træ, pløk', der af Pokorny i Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. I (1959) 1081 anses for udviklet af indoeur. **tul-no-* el. **tul-so-* ligesom fx. mnty. *dolle*, *dulle* 'åretold', ty. *Dolle* d.s. og 'Krone eines Baumes, Blumenbüschel, Quaste, Helmbusch'. Egl. 'noget, som svulmer, noget, som minder om en pude, pølle'; jf. II. *told* i DEO. I betydningen 'skelvold' er det udviklet over 'noget langstrakt, som hæver sig over det omgivende terræn'.

3. *Vase* og *vrase* 'kort, snoet halmbånd'.

Ordet *vase* defineres i ODS (u. II. *Vase*) som 1) 'noget, der er dannet ved fletning, snoning, sammenbundtning (af lange, smalle genstande). Betyd. 1.1) er 'sammenbundet knippe af tynde grene', 1.2) er 'knippe, tot af tråde' og 1.3) 'snoet halmbånd, spec. til at binde om et neg.' (Her forkortet). Ordets etymologi er sikker nok. Det

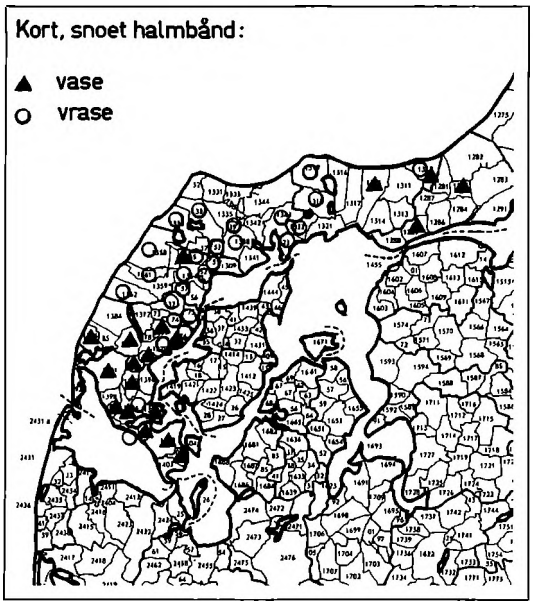

modsvarer glda. *wasæ*, no. *vase* 'sammenflitret masse, forvirret dynge, sv. *vase* 'risknippe, neg' etc., mnty., nty. *wase* 'bundt, faskine', eng. dial. *wase* 'halmvisk, risknippe'. Ordet hører ligesom oldnord. *vasask* 'indvikle sig' til germ. **was-*, ie. **ues-* 'drehen, wickeln' (Pokorny s. 1173).

Hos Feilberg omtales ordet som 2. *vase*. Han definerer betydn. 1 således: 'snoet halmbånd; det snos om højre hånds tommelfinger i proptrækkerform; når man synes, det er langt nok, tager man det i begge ender og trækker det fra hinanden og strammer det, derved fuldendes snoningen;'. Feilberg kender ordet fra følgende steder: »*wrij' i wò's* (Vens.); *wrij' æn wa's* (Lild s.), sno et halmbånd, som bruges til at binde neg sammen til kærve med, også Horn. h.; *bri wå'sər* (Himmerl., Thy, Mors, Vejr.); *wrij' jæn' æn waj's* (Mors), give en sludder for en sladder, søge at slippe bort fra noget ved meningsløs tale, også Vens.« Han bringer videre exx. på figurlige betydninger og i tillægget en artikel om *halmvase*: »*halmwaj's æn* (Thy), halmvisk, -bånd« etc.

Molbech har (s. 637) en kort omtale af »2. *Vaase*, (Halmbaand, Kornbaand.) »At vride en *Vaase*.« Vendsyssel...«

Derimod ses en form *vrase* ikke i nævnte kilder. Som det fremgår af kortet har den en ikke så ringe udbredelse i nordvestjysk. Der kan ikke være nogen tvivl om, at den er yngre end *vase*, og at den har fået et parasitisk *-r-* ind fra forbindelsen *vride en vase*, der ved forsnakkelse er blevet til *vride en vrase*[4].

Af oplysninger i det nyindkomne materiale kan i øvrigt anføres:

vase:

»Vaase = at vri' en Vaass.« 1285 Ø. Svenstrup, Ø. Hanh. – »Vase, der er et kort bånd. Desuden lavedes der lange »halmreb«, der kaldtes sime.« 1289 Bejstrup, Ø. Hanh. – »Snoet halmbånd: Sime til tækkebrug, Halm-Vaas om bånd.« 1312 Hjortdal, V. Hanh. – »vase, vrase .. vrase i forb. vride

en vrase, vase vistnok det mest brugte. 1354–55 Sjørring-Torsted, Hundborg h. (Torsten Balle). – »Er usikker, vistnok Vrase.« 1403 Odby, Refs h. (ikke kortlagt).

vrase:

»Vraas.«1312 Hjortdal,V.Hanh. – [*wra·s*].« 1331 Rær, Hillerslev h.« – »vri' en Vra's« til at binde over en høstak. »sno sim'«, »simer« snoede halmbånd.« 1352 Tilsted, Hundborg h. – »En vrase er egentlig ikke et halmbånd, men er lavet af hø til at binde over høstakke. Det foregik på den måde, at man, når stakken var sat, trak en tot hø ud forneden i hver ende af stakken og snoede den rundt, mens man stadig trak, indtil de to bånd var så lange, at de kunne bindes sammen over stakken. Et snoet halmbånd kaldtes en sime og brugtes til at binde kornnegene sammen to og to, når kornet skulle køres hjem.« 1358 Vang, Hundborg h. – »Snoet halmbånd hed sime. Usnoet do. Bra's.« 1362 Nørhå, Hundborg h. – »Halmbåndene kaldtes »simer« til at binde to neg sammen, der så kaldtes »toneg«; forke tonege på høstvogn. »Vrase« var betegnelsen for en skurevisk, som kvinderne brugte til hvidskurede gulve og køkkenborde. Vride en »vrase« halm. En tyk snoning af halm, som blev flettet særlig kunstfærdigt, særlig hvis karlen godt kunne lide pigen, der skulle bruge den.« 1371 Snedsted, Hassing h. – »»Vrase«, i Amtoft sagde de »vrej en Vras«, men her i Hundborg og Snedsted »brej vi en bras«. 1371 Snedsted, Hassing h. – »Snoet halmbånd hed en vrase. Der blev også vredet vraser af hø over høstakkene i min ungdom for at høet ikke skulle blæse bort (bruges ikke mere). 1374–75 Harring-Stagstrup, Hassing h.

NOTER

1. Der er brugt følgende forkortelser:

APhS = Acta Philologica Scandinavica. – DEO = Niels Åge Nielsen: Dansk etymologisk ordbog. (1966). – Falk og Torp = H. S. Falk und Alf Torp: Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch. I–II. (Heidelberg 1910–11), 2. Aufl. (Oslo 1960). – Feilberg = H. F. Feilberg: Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. I–IV. (1886–1914). – Hellquist = Elof Hellquist: Svensk etymologisk ordbok. I–II. 3. uppl. (Lund 1948). – Molbech = C. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon. (1841). – ODS = Ordbog over det danske sprog. I–XXVII. (1919–54). – Pokorny = Julius Pokorny: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. I. (Bern-München 1959–65). – Torp = Alf Torp: Nynorsk etymologisk ordbok. (Kristiania 1919), optr. (Oslo 1963). – Vries, Jan de = Jan de Vries: Altnordisches etymologisches Wörterbuch. (Leiden 1961).

2. John Kousgaard Sørensen anser det i den ndf. omtalte afhandling s. 114–115 for hjemligt og identisk med II. *Told* 'åretold'.

3. No. dial., sv. dial. *talle* må da være opkommet af **tað-l-an-*, jy. *tål* [ʃ] af **tað-l-a-*.

4. Til sammenligning kan anføres følgende: Falk og Torp søger u. *Vrimmel* at forklare opkomsten af *-r-* i dette ord. De anfører en nty. form **wrimmeln*, hvis *-r-* skulle være indkommet i forb. *krimmeln und wimmeln* 'vrimle'. – Da. *trummerum* har fået *-r-* indført i ældre *tummerum* efter det sidste *-r-*. – En lignende ligedannelse forekommer i forb. *öwən öw'ər* 'oven over', se Feilberg u. *oven*.

DE FOLKLIGA VÄXTNAMNENS SEMANTIK

av *Karl-Hampus Dahlstedt*

1

Tvärvetenskap är ett slagord inom forskningen sedan drygt ett årtionde. Företeelsen är emellertid betydligt äldre än ordet.[1] Ett fint exempel på en gammal tvärvetenskaplig förbindelse som når över fakultetsgränserna utgör botanisternas och dialektologernas ömsesidiga intresse för varandras discipliner. Carl von Linné glömde sällan att anteckna folkliga växtnamn från sina forskningsresor till olika delar av Sverige. Han fick lärjungar och efterföljare i Norden, och denna tråd i den linnéanska traditionen når ända fram till vår tid.

Allteftersom de bägge ämnena specialiserades och deras metoder förfinades riskerade visserligen banden mellan botanik och dialektologi att upplösas eller att slakna ned på en ovetenskaplig nivå. Den inriktning på sak och betydelse som i början av 1900-talet under beteckningen *Wörter und Sachen* gjorde sig gällande inom dialektologin förnyade och förstärkte emellertid den gamla förbindelsen. Bengt Hesselman i Uppsala var en duktig amatörbotanist[2] och växtnamnsforskare. Framstående växtnamnsspecialist är också hans yngre landsman Sigurd Fries, en dialektolog och filolog med förankring i en välkänd svensk botanistsläkt. Bland botanisterna fann Hesselmans skickliga förening av språkforskning, kulturhistoria och botanik norska efterföljare i Rolf Nordhagen och Ove Arbo Höeg. Nordhagen framstår i dag som den obestridde ledaren inom nordisk växtnamnsforskning. I Danmark har slutligen dialektologerna Marius Kristensen och Peter Skautrup gjort betydande insatser inom växtnamnsforskningen, inte minst på den semantiska sidan.

Till denna rad sällar sig nu den danske botanisten Johan Lange. Som utgivare av det förnämliga verket »Ordbog over Danmarks plantenavne« (ODP, 1–3, 1959–61) har Lange redan förvärvat sig de nordiska växtnamnsforskarnas stora uppskattning. Avhandlingen »Primitive plantenavne og deres gruppering efter motiver« (PP), med vilken Lange disputerade för doktorsgraden vid Aarhus universitet den 26 september 1966, kan betecknas som en semantisk och kulturhistorisk fortsättning av det stora ordboksverket.[3] Huvudparten av avhandlingens material och växtnamnstydningar är hämtade ur ODP. Den källan till Langes avhandling är så självklar, att den i regel inte anges. Därutöver ingår som ett väsentligt komplement till PP och som en del av doktorsavhandlingen sex tidskriftsuppsatser av Johan Lange, vilka innehåller etymologiska växtnamnstydningar.[4]

PP börjar med en kort och lärorik historik över nordisk och delvis tysk växtnamnsforskning. Därefter definieras ämnet och avgränsas materialet. Sedan redogör författaren för syftet med uppdelningen i motivgrupper, diskuterar de betydelse-

förändringar som är typiska för primitiva växtnamn, dvs. de semantiska relationerna mellan växtnamnsbildningar och deras språkliga basmaterial, samt ställer upp fem teser för hur primitiva växtnamn i regel bildas. Efter dessa inledande principiella avsnitt följer avhandlingens huvuddel (s. 35–106). I den är ett mycket stort antal danska primitiva växtnamn förtecknade och fördelade på tolv motivgrupper, av vilka de flesta i sin tur är uppdelade på 2–5 undergrupper. Till en mindre men rätt stor del av de anförda växtnamnen fogas korta artiklar med etymologiska tydningar, för andra hänvisas till någon av de sex ovannämnda uppsatserna och för ett stort antal ges alls inga hänvisningar, utan det underförstås att läsaren själv kan slå upp i ODP. I avslutningskapitlet ställs de uppnådda resultaten i relation till de fem tidigare antagna teserna och sammanfattas vidare framställningen om växtnamnsbildningarnas semantiska relationer i översiktstabeller. Efter en resumé på danska och engelska och en stor litteraturförteckning (s. 124–135) följer till sist ett mycket omfattande register (s. 136–156), som inte bara hänvisar till avhandlingens och de sex uppsatsernas material och gruppindelning utan också redovisar ett betydande antal växtnamn som för övrigt icke har behandlats i PP. Genom förkortningar och symboliska tecken motiverar författaren, i anslutning till inledningsavsnittet om materialets avgränsning, varför dessa växtnamn har uteslutits ur avhandlingens textavsnitt. Registret innebär på så vis betydligt mer än ett vanligt index.

2

Tack vare sitt arbete med ODP behärskar Johan Lange en mycket stor växtnamnslitteratur. Några arbeten vill man likväl efterlysa, t.ex. Eric Hulténs grundläggande »Atlas över växternas utbredning i Norden. Fanerogamer och ormbunksväxter«. Vid varje växtnamnsundersökning är en upplysning om respektive arters geografiska utbredning av självklart intresse. Om *vibefedt* 'Pinguicula vulgaris, tätört' skriver förf. »Navnets eksistens på folkelig grund lader sig altså næppe afvise; men det er sikkert opstået i udlandet i egne, hvor planten er almindeligere end i Danmark« (s. 42). Arten anges emellertid av Hultén (karta 1605) såsom allmän i praktiskt taget hela Danmark (ej på Bornholm), men för övrigt i Norden bara längs Norges Atlantkust och på Gotland; i Skåne markeras enstaka fyndorter.[5] Det är sannolikt att Hulténs karta ger en föråldrad bild av tätörtens utbredning, men de folkliga växtnamnen är ju också gamla.

Knut Fægris arbete »Norges planter« borde också ha intresserat förf., eftersom det till en stor del behandlar växternas kulturhistoria. Nils von Hofstens värdefulla arbeten över växter och djur i kulturhistoriens och filologiens ljus saknas helt i PP:s litteraturförteckning.[6] Rolf Nordhagens senaste växtnamnsarbeten[6] fattas också, fastän de innehåller etymologier som avviker från PP:s, t.ex. för *hindbær* 'Rubus idaeus, hallon' (PP s. 83 med hänvisning till Langes tidskriftsuppsats, jfr Nordhagen 1965 s. 63 ff.). Vid behandlingen av *multebær*, *molte* o. dyl. 'Rubus Chamaemorus, hjortron' (s. 78 f.) har förf. vidare förbisett Lennart Mobergs och min polemik

rörande den dialektgeografiska innebörden av detta namns förekomst i Danmark (i Sv. Lm. 1951 s. 108 och 1960 s. 216 ff.). Längre fram i denna artikel nämns slutligen arbeten av Jean Séguy och Torsten Bucht som Lange med fördel kunde ha utnyttjat.

3

Innebörden i termen *plantenavn* diskuterar förf. inte. Även om gränsen mellan rena egennamn och appellativ mången gång kan vara svår att dra,[7] är det uppenbart att växtnamn (= da. plantenavne) icke är individbetecknande egennamn på samma vis som t.ex. personnamnet *Karen*, stadsnamnet *Århus* eller konamnet *Krimmelhorn*. Orden *ko*, *gran* och *blåklokke* är appellativ liksom *pattedyr*, *træ* och *blomst*, även om de tre förstnämnda ordens betydelser är mer begränsade och sålunda befinner sig lägre på abstraktionsstegen än de tre senare ordens. Men därtill kommer att *gran*, *blåklokke* etc. vid sidan av sin individbetecknande appellativiska funktion kan användas som rena artnamn, dvs. som sammanfattande benämningar på begreppsklassen 'Picea abies', 'Campanula rotundifolia' osv.[8] De rena artnamnen intar en mellanställning mellan de individbetecknande appellativen och de individbetecknande egennamnen. Botanisternas vetenskapliga, s.k. latinska växtnamn, t.ex. *Picea abies* och *Campanula rotundifolia*, utgör noggrant definierade artnamn och har endast sekundär och elliptisk individbetecknande funktion.

Av det sagda framgår att de folkliga (dialektala) växtnamnen inte förutsättningslöst bör jämställas med vetenskapliga växtnamn. Därtill kommer att det folkliga växtnamnsskicket, såsom Marius Kristensen först klart påpekade,[9] inte följer den botaniska systematiken, i och med att ett sådant växtnamn främst kan avse bladen hos en viss art, medan ett annat i första hand används för blomman av samma art och ett tredje åsyftar ett par eller flera arter med ungefär likadana blommor osv. En folklig benämning för en växtdel, som varken uppfattas såsom väsentlig och kännetecknande för några vissa arter (el. någon viss art) eller kan användas synekdokiskt om växter i deras helhet, brukar däremot alls ej betecknas såsom växtnamn.

Vaghet och polysemi är med andra ord vanliga hos de primitiva växtnamnen liksom hos allmänspråkets appellativa ord överhuvudtaget. Lange är medveten om dessa semantiska egenskaper hos de folkliga växtnamnen. Det framgår av vissa formuleringar (t.ex. s. 11 och 34) liksom av växtnamnsmaterialets hela behandling i PP. Men i ett arbete av denna avhandlings art hade man haft rätt att vänta en principiell utredning om växtnamnens ställning i danskans semantiska system.

Så vitt en uppmärksam läsare kan finna behandlar och grupperar PP danska växtnamn. Växtnamn ur andra språk dras endast in i de etymologiska resonemangen. Avhandlingens titel borde därför ha lytt »Primitive danske plantenavne og deres gruppering efter motiver«.

En annan sak är att Lange ibland inte är tillräckligt sträng i avgränsningen av det danska. I grupp I:A (s. 36) återfinns till exempel växtnamnet *agerbær* för 'Rubus arcticus, åkerbär', som växer i Finland, norra Sverige och på enstaka ställen i Norge, men alls ej i Danmark (enl. Hulténs växtatlas karta 985). Förf. anger riktigt detta

namn som ett översättningslån, men på dansk botten är det varken folkligt eller primitivt och borde därför inte ha tagits med vid grupperingen av primitiva danska växtnamn.

Ett allvarligare problem utgör innebörden i termen *primitiv*. Åt den frågan har förf. ägnat hela tio sidor av inledningen (s. 16–25) och sammanfattar sin uppfattning i följande definition: »Primitivt er det plantenavn, der er opstået på baggrund af en enkel og ukompliceret iagttagelse eller sammenligning eller anvendelse, idet navngiveren ikke har eller behøver at have haft andre forudsætninger end det at kunne tale, lege og/ell. arbejde og bruge sine sanser og sin fantasi« (s. 18).

Denna definition är etymologisk. Det är inte växtnamnets folkliga eller primitiva förekomst, användning och innebörd i dag eller vid upptecknings tillfället som avgör om det bör betecknas som primitivt utan dess ursprungliga uppkomst. Också växtnamn som utgör rena lånord i danskan kommer på så vis att betecknas som primitiva, t.ex. *liljekonval*, *lupin*, *aurikel*, *orkidé* och *akeleje*. Detta innebär att Langes avhandling redovisa den motiviska bakgrunden till ett primitivt europeiskt växtnamnsskick såsom det speglas i danska växtnamn. Denna motsättning mellan en diakronisk definition av urvalsfaktorn *primitiv* och en synkronisk definition av urvalsfaktorn *dansk* känns otillfredsställande.

Däremot är huvudtanken att avskilja vetenskapliga eller på annat vis ofolkliga danska växtnamn från undersökningen välgrundad. När Lange valt termen *primitiv* för detta ändamål har han tydligen åsyftat följande betydelsevariant i allmänt danskt språkbruk hos detta ord: 'som hører til et tidligt trin af kulturens, civilisationens udvikling (med simple og tarvelige livsforhold, oprindelighed, naturlighed i levevis, kunst, tænkning osv.)' (ODS *primitiv* bet. 2). Förf. preciserar ytterligare innebörden i termen *primitiv* genom att ställa den i opposition mot vissa andra termer.

Ett primitivt växtnamn är sålunda icke-vetenskapligt, vare sig i medicinsk, botanisk eller hortikulturell mening. Läsaren måste emellertid besinna den etymologiska utgångspunkten. Namnet *vibefedt* 'Pinguicula vulgaris, tätört' är primitivt på grund av ursprunget, även om det har godtagits som det riktiga danska namnet av botanisterna. Namnet *fladstjerne* 'Stellaria, stjärnblomma, arv(e)' är däremot bildat av den danske veterinärprofessorn och botanisten Erik Viborg och måste därför betecknas såsom vetenskapligt och icke-primitivt. Distinktionen är redig och välgrundad, men dess tillämpning är inte entydig ifråga om sådana inlånade växtnamn som förekommer i de gamla läkeböckerna. På den ena sidan avskiljs dessa såsom icke-primitiva med motiveringen: »De tilhører alle, også de, der muligvis må betragtes som (græske og latinske) folkelige navne, et fremmed kulturområde. Også af denne sidste grund kan de altså ikke uden videre inddrages i en undersøgelse over nordvesteuropæiske navne« (s. 20). Men på den andra sidan har växtnamn med ett folkligt ursprung i antiken faktiskt tagits med, t.ex. *orkidé*, *ulvebönne* och *lupin*. Vidare är det uppenbart att växtnamn som har uppkommit inom folkmedicinen bör betecknas som primitiva, och gränsen mellan folkmedicin och lärd eller vetenskaplig medicin är i äldre tider svår att dra.[10]

Primitiva kan enligt Lange heller inte sådana för övrigt folkliga växtnamn kallas, »der bærer tydeligt præg af at være opstået i et halvt eller helt moderne samfund, og som ofte sigter direkte til tekniske foreteelser eller er dannet under påvirkning af anden materiel kultur« (s. 22). Men gränsen mellan sådana tekniska icke-primitiva växtnamn och de primitiva namn som utgör avhandlingens motivgrupp V:A (likhetsnamn efter bruksföremål) är, såsom förf. själv medger på s. 119, svår att dra. Det moderna *lynlås* 'Crassula lycopodioides, lummerkrassula' har uteslutits i egenskap av teniskt namn (s. 22). Men varför har växtnamnet *låseurt* 'Botrychium Lunaria, månlåsbräken' (på v. Fyn) utelämnats? Som Rolf Nordhagen har visat i en snillrik växtnamnsstudie har denna bräkenart namn med lås- eller nyckelmotiv på grund av sin likhet med en nyckel i en mycket ålderdomlig men ganska invecklad låstyp.[11]

Ett primitivt växtnamn sägs vidare inte kunna utgå från religiösa föreställningar, i varje fall inte den högre religionens. Växtnamn som innehåller helgonnamn eller är sammansatta med *krist*, *jesus*, *vorherre*, *gud* och *helligånd* samt *fanden*, *djævlen* osv., liksom också med *venus*, *balder* och *odin*, utmönstras därför (s. 23). Avgränsningen blir godtycklig. Namn som innehåller *djævle-*, *fandens* och *trold-* 'fanden' är faktiskt medtagna i registret utan minustecken, och somliga av dem är också motivgrupperade. Däremot utesluts namn på *Sankt Hans-* och *Sankt Peters-* helt och hållet (÷ i registret), också sådana som är typiska kalendernamn med syftning på växtens blomningstid och som rimligtvis borde ha tagits med i motivgrupp II:A (blomningstid, direkt angivning av tidpunkten) vid sidan av *majblomst*, *påskelilje*, *pinselilje* osv. (s. 46 f.). Nog innebär väl *påske* lika mycket kristendom som *sankt Hans?*

Ännu otydligare förefaller Langes kriterium att växtnamn som »bunder i ... anden åndelig kultur« än religion (s. 18) icke bör betecknas som primitiva. Namnet *vintergæk* 'Galanthus nivalis, snödroppe' avförs från undersökningen därför att det har »sit udspring i gammel kultur, nemlig en dansk skik med at 'gække' hinanden, når vinteren er ved at være slut« (s. 25). Denna sed anses tydligen höra hemma i en högre kultur än den folkliga, medan de primitiva växtnamnen har »rod i (gammel) folkelig kultur«, »bærer vidne om kulturfænomener af stor interesse« och kan bidra till »at genskabe et kulturbillede« (s. 19 och 26).

I själva verket räcker varken 'medicin', 'teknik', 'religion' eller 'andlig odling' till som kriterium på icke-primitiva växtnamn, utan tvärs igenom dessa kategorier har förf. måst skära nya snitt, mellan 'hög' och 'låg' och mellan 'ny' och 'gammal' (jfr s. 18 f. och 119), för att sortera ut de icke-primitiva namnen.

Att innebörden i *primitiv* visar sig svår att avgränsa förvånar inte, när man betänker att denna term är ställd på avskrivning i nutida etnografi och sociologi.[12] Eftersom ett växtnamns primitivitet enligt Lange bestäms av dess ålder och ursprung kommer slutligen begreppen 'primitiva växtnamn' och 'folkliga växtnamn' att endast delvis täcka varandra. Kanske hade förf. nått fram till ett enklare och mer övertygande växtnamnsurval för sin motivundersökning, om han hade begränsat den till sådana

folkelige danske plantenavne, som – oavsett åldern – är genomskinliga i danskan och inte uppenbara lån från främmande språk.

Innebörden i termen *motiv* behandlas nedan tillsammans med motivgrupperingen.

4

Urvalet av behandlade växtnamn i PP inbjuder också till en granskning från andra synpunkter än dem som impliceras av arbetets titel. I huvudsakk har Lange begränsat sig till namn på fanerogamer, men han har dessutom tagit med »nogle ganske få navne til blomsterløse planter som alger, svampe, bregner, ulvefødder og padderokker« (s. 26). Från botanisk synpunkt är urvalet med andra ord flytande.

Lange har heller inte tagit med alla danska fanerogamnamn som gör skäl för hans beteckning *primitiv*. Mycket gamla arvord som är svåra eller omöjliga att tyda etymologiskt och semantiskt har uteslutits (s. 18). Däri har förf. gjort rätt. Det finns många vrår dit språkhistoriens sökarljus ännu inte når. Förf. borde till och med ha lämnat kvar ännu fler växtnamn i denna ovissa avdelning, i stället för att laborera med osäkra etymologier i sin motivanalys (jfr härom nedan).

I den kvarvarande mängden av tydbara primitiva danska växtnamn har Lange emellertid också sållat hårt. »Adskillige primitive navne er blevet optaget i vore floraer jævnsides med de kunstige navne, og på den måde er de blevet almindeligt kendt. Det vil være nærliggende foreløbig at koncentrere undersøgelsen om sådanne kendte danske folkenavne til planter eller i hvert fald fortrinsvis at bruge disse navne som eksempler for de i alt 12 grupper af motiver, som jeg har valgt at opstille. Ikke helt få andre navne er dog også brugt som eksempler...« (s. 26).

Man kan bilda sig en uppfattning av vad denna sistnämnda urvalsprincip innebär genom att i ODP (1 s. 342 f.) gå igenom alla de folkliga och primitiva danska namn på Chrysanthemum Leucanthemum, prästkrage (da. hvid okseøje), som erbjuder intresse för en motivgruppsundersökning. Resultatet återges i följande tabell:

1. Namn som medtagits i PP med utsatt motivgruppssiffra:

præstekrave	allm.	V:C
hundeurt	Loll. Falst.	III:B
(stor) majblomst	S. Slesvig	II:A
gåseurt	Jyll. Sjæll. m.fl.	III:B, I:B
spåblomst	Ö. Jyll.	XII:B

5

2. Namn som medtagits i PP utan motivgruppssiffra:

hvidleger	Ringköb.	VIII:A/XII:A
gåseleger	Holstebro og Thy	I:B, XII:A
tulleger	Vendsyssel	XII:A

3

3. Namn som saknas i PP:

koöje	Loll.	IV:A
glopande	Loll.	IV:A
hvide urter	Ö. Sjæll.	VIII:A
storkerose	S. Jyll.	VIII:A?
gadeblomme	Bornh.	I:A
englog	Bornh.	I:A/XII:A?
svineurt	Himmerl.	III:B
koblomme	Sundeved	III:B el. IV:A
koleger	Thyholm	III:B/XII:A
glatpande	Loll.	III:B el. IV:A
spårose	S. Fyn	XII:B
önskeblomst	Ålborg	XII:B
gåseblomme	S. Jyll.	III:B el. I:B
gåseblomst	Vejen	III:B el. I:B
gåsesti	Århus-egnen	I:B-C
gåseöje	Skive-egnen	IV:A
hvidegås	Viborg-egnen	IV:A?
vildgås	Jyll. (Mors)	IV:A?
lammeleger	Mors	XII:A
ludhat	Odense-egnen	? ?

20

Anm. Som folkliga har ansetts sådana växtnamn som i ODP klart lokaliseras till viss(a) del(ar) av Danmark; se kolumn 2. Motivbeteckningen i kolumn 3 bygger i den översta gruppen på PP, i de två nedre grupperna på ODP och Dahlstedts egen bedömning. De tre namnen i grupp 2 återfinns bara i PP:s register samt i Langes uppsats »Løg – lauka*R*« (Sprog og Kultur 23 s. 19 f.).

Av sammanlagt 28 namn på Chrysanthemum Leucanthemum är bara 8 behandlade i PP. Det finns vidare olika stadier av behandling. De tre namnen i grupp 2 har inte redovisats med hänsyn till motivgrupp. Av de fem namnen i grupp 1 nämns det första, *præstekrave*, förutom i registret enbart i en motivöversikt (s. 66) och det sista *spåblomst* enbart i utredande text (s. 29, 103 och 106), medan de tre mittersta, *hundeurt*, *majblomst* och *gåseurt*, tas med både i motivöversikter och i utredande text. Två av namnen är officiella danska floranamn, om än inte för Chrysanthemum Leucanthemum, utan *majblomst* för Majanthemum bifolium, ekorrbär, och *gåseurt* för släktet Anthemis, färgkulla och åkerkulla m.fl. Släktet Chrysanthemum's danska floranamn *okseøje* finns också med i en motivöversikt i PP (s. 60, grupp IV:A), men det saknas i registret! På liknande vis upptas *klokken-fire* (om ett flertal arter enl. ODP 3 sp. 383 f.) m.fl. namn i avslutningen (s. 108) som bevis för tes 5 men inte på sin rätta plats i grupp II:A (s. 46) som exempel på växtnamn vilka syftar på den tidpunkt på dagen då blomman slutes.

Uppställningen talar för sig själv. Urvalet av de primitiva danska tydbara växtnamn som behandlas i PP är godtyckligt och tillfälligt. Principen att i första hand välja ut de växtnamn som är upptagna i danska floror är populärvetenskaplig, men inte

vetenskaplig. En systematisk genomgång av hela det överflödande rika växtnamnsmaterialet i ODP skulle förvisso ha krävt ett mycket stort arbete, men man efterlyser en mer genomtänkt princip för materialbegränsningen. Förf. kunde till exempel ha inskränkt sin undersökning till växter som i folklig mening bär blommor, dvs. förutom kryptogamer kunde han ha uteslutit gymnospermer (barrträd) samt bland angiospermerna familjerna Juncaceae, Gramineae och Cyperaceae (tågväxter, gräs och halvgräs). Eller han kunde ha avgränsat sin undersökning till ett mindre geografiskt område, t.ex. Jylland.

5

Termen *motiv* är väsentlig för PP. Lange tycks ha övertagit den från Rolf Nordhagen[13], men han har varken definierat termen eller närmare utrett dess innebörd. Eftersom den inte är en gängse språkvetenskaplig term[14], vore en sådan utredning önskvärd. För att rätt förstå innebörden i Johan Langes *motiv* bör vi utgå från de semantiska företeelser som Ferdinand de Saussure kallar *tecknets godtycklighet* och *motivering*.[15] Det danska ordet *stol* är ett godtyckligt språktecken, eftersom ingen etymologiskt obildad dansk torde kunna ange skäl för (motivera) varför ett sådant sittredskap just benämnes med fonem- och grafemföljden /sto:'l/ resp. ⟨stol⟩. Da. *stolearm* 'stolkarm' är däremot relativt eller inomspråkligt motiverat, eftersom varje dansk lätt inser skälet till att sidostödet på en stol benämns genom en sammansättning av *stol* och *arm*. På liknande vis torde de flesta danskar uppfatta att subst. *guld* är motiverat i förhållande till adj. *gul*. Det är motiveringar av dessa och liknande slag som ligger bakom Langes term *motiv* ifråga om växtnamn, t.ex. *kæruld* 'släktet Eriophorum, ängsull' och *skaller* 'Rhinanthus minor, ängsskallra'.

Figuren här intill åskådliggör det förhållande som kallas motivering med ett växtnamn som exempel. Inom rektanglar står föreställningar, angivna på latin. Vi tänker oss att föreställningen [ERIOPHORUM] ännu inte har något språkligt uttryck, dvs. inte är knuten till en språklig benämning, och antar att den på grund av den vanligen sanka och våta växtlokalen associeras med [PALUS] samt på grund av det ulliga utseendet med [LANA]. Föreställningen [ERIOPHORUM] kan på så vis uppfattas som en kombination av föreställningarna [PALUS] och [LANA]. Eftersom dessa i danskan är uttryckta genom eller knutna till de enkla språkliga benämningarna /kä:'r/ och /ul'/ finns det närliggande skäl för att använda den sammansatta benämningen /kä:'rul'/ för [ERIOPHORUM]. Detta växtnamn är med andra ord motiverat. Om vi i stället börjar nedifrån och på så vis tyder /kä:'rul'/ genom att gå uppåt i figuren, kan vi säga att växtnamnet ifråga är genomskinligt. Själva motiven i detta förhållande är föreställningarna [PALUS] och [LANA].

Definition: Växtnamnsmotiv kallas varje föreställning med språklig benämning vilken psykologiskt associeras med en föreställning om ett visst växtslag och vars benämning ingår i namnet på detta växtslag[16].

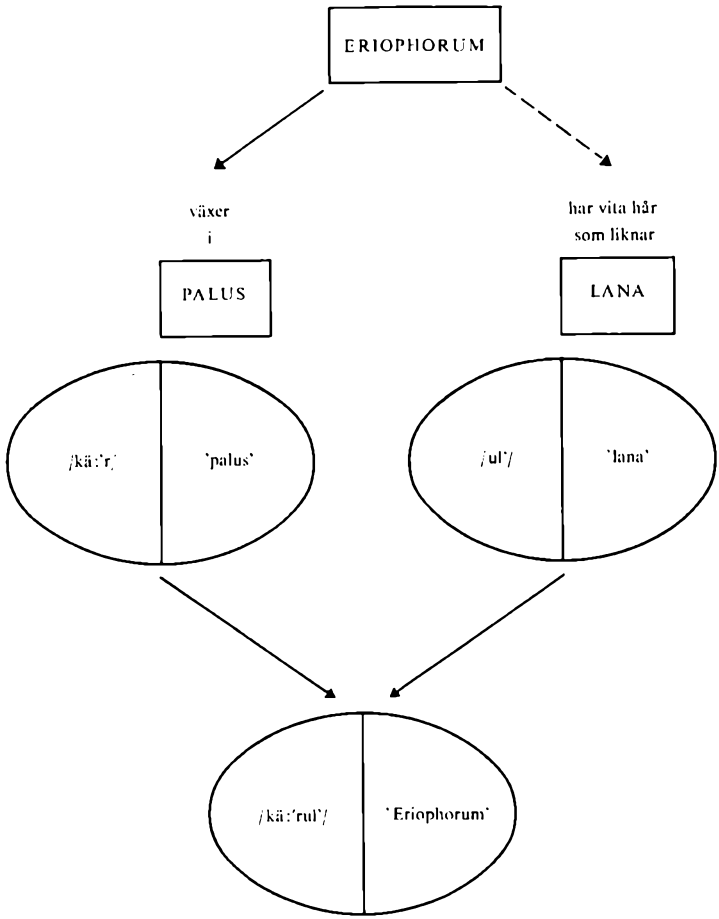

Ett växtnamns motivering. Latinsk text i rektangel avser en föreställning. Äggen är språktecken med benämning (udtryk) till vänster och betydelse (indhold) till höger. Pilarna visar associationer. Den streckade pilen anger att anknytningen inte är direkt utan metaforisk.

Olika typer av relativ motivering utreds på ett lärorikt vis av Stephen Ullmann. Liksom Saussure och framställningen här ovan anser han att motivering är en synkronisk företeelse[17], dvs. en relation inom ett språks ord- och betydelsesystem. Förf. till PP ger liksom Nordhagen däremot termen *motiv* en diakronisk-etymologisk innebörd och skiljer ej klart mellan det första och andra ledet i ovanstående definition, dvs. mellan den associerade föreställningen och föreställningen om (vissa egenskaper hos) växten själv (jfr nedan s. 70 f.). Med det historiska synsättet är da. *stol* motiverat, såvida vi godtar den etymologiska hypotesen att det är en *l*-avledning till den ieur. roten *st(h)ā* 'stå'[18]. Trädnamnet *birk* (PP s. 16 f. och 74) torde för varje etymologiskt oskolad dansk vara lika ogenomskinligt som ordet *stol*, men enligt Langes mening innehåller det ändå ett motiv, därför att det brukar härledas från en ieur. rot *bherg*

'lysa', vilken syftar på björkens vita bark. Jean Séguy har också lagt diakroniska aspekter på sin växtnamnsundersökning från de centrala Pyrenéerna. Men han har avskilt växtnamn med förhistoriskt (prelatinskt) ursprung och inlånade namn i två egna grupper och begränsat sin utförliga analys till sådana växtnamn, »dont le sens intrinsèque a dû être perçu, par les Pyrénéens de ces mêmes périodes historiques, que nous faisons dater du moment où les Romains s'étaient suffisamment implantés dans notre domaine pour y imposer leur langage« (1953 s. 195).

Onekligen hade Lange gjort det lättare för sig om han hade begränsat sin undersökning till sådana växtnamn, som från nutida eller sentida synkronisk synpunkt är genomskinliga och motiverade. Men han har haft ambitionen att söka djupare källor för vår nordiska växtnamnsbildning. Därmed har han försvagat den väsentliga semantiska delen av sin avhandling med den språkhistorisk-etymologiska forskningens osäkra länkar, som måste bli särskilt talrika i ett växtnamnsmaterial med dess folketymologiskt betingade namnändringar, hybridformer, emotiva variantformer, associativa namnbyten (t.ex. *okseøje* → *koøje* → *glopande*), betydelseförblandningar o.dyl.[19]. Denna osäkerhet speglas i avhandlingen. Om trädnamnet *bög*, sv. *bok* etc., heter det i ODP (1 sp. 585): »navnene er ofte, men næppe m. rette, anset for at være besl. m. den gr. stamme phag-, der dog har kort a, og m. sanskr. bhag = at spise.« I PP (s. 97) står da. *bög* däremot utan förbehåll infört i motivgruppen XI:B »Brug og anvendelse som föde for mennesker«, fastän det i samma arbetes register (s. 139) betecknas som ovisst. Se vidare nedan om etymologier.

En komplikation utgör det förhållandet att två eller flera motiv kan uppträda i ett och samma växtnamn. I synnerhet gäller detta om sammansatta namn: *kæruld* i figuren har till exempel två motiv. Lange är medveten om detta förhållande och påvisar också att en enda sammansättningsled kan innehålla två eller flera motiv. Exempel:

padderok 'Equisetum, fräken':

huvudmotiv i förled – III:B »Ringeagt – indirekte navne«
undermotiv i förled – I:B »Voksested – indirekte navne«
motiv i efterled – V:A »Sammenligning med brugsgenstand«

vibefedt 'Pinguicula vulgaris, tätört':

huvudmotiv i förled – III:B »Ringeagt – indirekte navne«
undermotiv i förled – I:B »Voksested – indirekte navne«
ev. undermotiv i förled – IV:A »Sammenligning med legemsdel af et dyr«
motiv i efterled – VI:A »Sammenligning med landbrugsprodukt«

Ibland betraktar Lange den ena sammansättningsledens motiv som undermotiv till den andras: i *vejbred* 'Plantago, groblad och kämpar' anges efterleden innehålla

undermotivet (s. 41). Graderingen i huvudmotiv och undermotiv och värderingen mellan förledens och efterledens motiv måste i stor utsträckning bli godtycklig. Med rätta har förf. ofta valt att jämställa två motiv. Den principen kunde med fördel ha tillämpats genomgående och en gradering bara ha skett mellan faktiska motiv som redovisas och pseudo-motiv som utesluts.

6

I figuren är pilen mellan [ERIOPHORUM] och [LANA] streckad. Därmed avses att sambandet mellan de två föreställningarna är metaforiskt. Håren på Eriophorum's frukter är inte ull utan liknar ull. Lange har visserligen en annan åsikt om tydningen av just detta växtnamn. Han anser (s. 83, jfr. s. 28) att Eriophorum faktiskt bär ull. Men i huvudsaken skiljer han mellan en direkt växtnamnstyp i t.ex. *blåbær* 'Vaccinium Myrtillus', som faktiskt har *bær* som är *blå*, och en indirekt namntyp som är metaforiskt eller metonymiskt motiverad. Denna distinktion visar sig vara väsentlig för Langes motivgruppering.

I sin inledande forskningshistorik har Lange redogjort för äldre försök att gruppera växtnamnen efter motiv eller andra kriterier. I ODP och i H. Marzells »Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen« (1 s. VIII f. passim) är namnen på en viss växtart inbördes grupperade efter motiv. Motivgrupperingen i dessa arbeten är inte strikt logisk, men man bör ställa andra och strängare krav på en vetenskaplig utredning såsom PP än på ordböcker med praktisk-lexikaliskt syfte.

Det är intressant att jämföra Johan Langes uppdelning i 12 huvudgrupper med Jean Séguys uppdelning i 17 huvudgrupper av genomskinliga växtnamn (1953 s. 292 ff.). Det finns visserligen en skillnad mellan Séguys och Langes syften: Medan Séguy i första hand intresserar sig för vilken egenskap hos en växt som har givit upphov till dess namn, är Lange i lika mån fängslad av »hvad navngiveren har fæstnet sig ved, da han gav navnet, og hvilke ting og begreber der har fyldt den primitive navngivers livssfære, kort sagt at genskabe et kulturbillede« (s. 26).

Jean Séguy har för sin del räknat med två olika indelningsgrunder, två artskilda serier av indelningskriterier. På den ena sidan indelar han de folkliga växtnamnen i de centrala Pyrenéerna efter bildningsstoffet, dvs. de delar eller egenskaper hos växten som uppmärksammas i växtnamnet. På den andra sidan delar han dem efter bildningssättet.[20] Var och en av Séguys 17 huvudgrupper hänför sig till bildningsstoffet. Några av deras rubriker lyder (i översättning): Blad, Frukter, Rötter, Saft, Lukt, Medicinsk användning, Växtställe osv. Inom varje sådan grupp iakttar Séguy sedan fem underavdelningar efter bildningssättet.

Enligt Langes framställning på s. 26 har han gått till väga på ett liknande vis: »I min inddeling af primitive plantenavne i 12 grupper har jeg ... først og fremmest lagt benævnelsesmotivet til grund og i hvert fald primært set bort fra den måde, hvorpå motivet er udtrykt, direkte eller indirekte«. I själva verket kryssar emellertid de bägge indelningsgrunderna över varandra i PP, såsom framgår av följande tabell:

direkt	metaforisk	metonymisk
I:A	—	I:B–C
II:A–B	—	II:C
III:A	III:B	III:B
—	IV	—
—	V	—
—	VI	—
—	VII	—
VIII	VIII	—
IX	—	—
X	—	—
XI	XI	—
XII	XII	XII

Tabellen visar direkt, metaforisk och metonymisk anknytning inom de olika motivgrupperna hos Lange. Innebörden i motivbeteckningarna framgår av PP s. 35.

I motivgrupperna I, II och III har förf. som synes i viss mån låtit bildningssättet slå igenom i undergrupperna. I motivgrupperna IV–VII ingår redan genom indelningskriterierna enbart metaforiska namn och i grupp IX av samma orsak enbart direkta namn.[21] Tydligen har förf:s inriktning på de föreställningar och den livssfär som var aktuella för den primitiva namngivaren lockat honom att lägga särskild vikt vid de metaforiska namnen och dra fram en stor del av dem som huvudgrupper (IV–VII), sinsemellan indelade efter likhetsmotiven.

I Jean Séguys huvudindelning upptas skilda huvudgrupper med avseende på den del av en växt som dess namn syftar på: blad, frukt, blomma, rot, stjälk och saft. Men han har också huvudgrupper efter egenskaper hos växten: smak, lukt, giftighet m.fl. Dessa bägge aspekter innebär likaledes indelningsgrunder som kryssar över varandra, såvida man inte – som Séguy tycks göra – underförstår att indelningen efter växtdel enbart avser utseende (form eller färg). En rot kan ju vara svart, ful, illasmakande, giftig osv., och giftighet kan ju avse frukt, blad, rot osv. Lange har undvikit denna tvetydighet i indelningen genom att inte alls dra in växtdelsaspekten i sin gruppering.

Vid närmare eftertanke är det tydligt att växtnamn kan indelas efter åtminstone fyra olika semantiska aspekter:

1 motivets art: a) abstrakta föreställningar som avser storlek, form, färg, lukt, tidpunkt, magi osv., b) konkreta föreställningar som avser djur, redskap, vapen, klädesplagg osv.
2 växtdel som åsyftas: blad, blomma, frukt, rot, helt växtindivid osv.
3 växtegenskap som åsyftas: utseende, läte, smak, lukt, känselegenskap, växtställe, blomningstid, verkan, användning osv.
4 bildningssätt: direkt, metaforiskt, metonymiskt o. dyl.

Indelningsgrunderna 1–3 avser föreställningsstoffet och 4 avser föreställningsrelationen. Uppenbarligen erbjuder i synnerhet 1 och 3 stort intresse för en kultur-

historisk-etnografiskt inriktad växtnamnsforskning. Lange har i sin gruppering omväxlande utnyttjat aspekterna 1, 3 och 4, och räknar tydligen inte bara 1 utan också 3 till kategorin motiv (jfr ovan s. 67).

7

I enskildheter finns en del mindre anmärkningar att göra gentemot Langes motivgruppering.

Om *brandenborger* 'Chrysanthemum segetum, gullkrage' (s. 36 f.) uppges felaktigt att endast första sammansättningsleden syftar på växtstället.

Namnen *padderok* 'Equisetum, fräken', *vibefedt* 'Pinguicula vulgaris, tätört' m.fl. i grupp I:B (s. 41 f.) anges som indirekta till skillnad från I:C som anges vara metonymiska. På s. 110 och 116 betecknas de vidare som metaforiska. I själva verket är dessa namn i vad avser deras syftning på växtställen metonymiska: Equisetum växer där grodor och paddor håller till och Pinguicula vulgaris där vipor finns. De metaforer som finns i dessa växtnamn avser icke växtstället (grupp I). Motsvarande gäller *natviol* 'Hesperis matronalis, (trädgårds)nattviol, m.fl.', *julestjerne* 'Euphorbia pulcherrima, julstjärna, m.fl.' och *kobjælde* 'Pulsatilla, backsippa, m.fl.' i grupp II, vilka är direkta eller metonymiska i förhållande till blomningstiden.

Om *lærkespore* 'Corydalis, nunneört' skriver förf. »planten blomstrer i apr.-maj (lærken kommer dog allerede i febr.« (s. 47). Vidare heter det: »Navne på trækfugle, ved hvis ankomst bestemte forårsplanter bryder frem eller kommer i blomst, indgår i mange mindre kendte plantenavne og et enkelt velkendt; dog behøver tidspunkterne for dyrets ankomst og plantens blomstring slet ikke at falde sammen, selv om dette nok oprindelig har været tilfældet« (s. 49 f.).[22] Formuleringen är verkligen vag! Om djurnamn som ingår i växtnamn förutsätts ange en överensstämmelse mellan växtens knoppnings- eller blomningstid och djurets ankomsttid måste en faktisk, i varje fall ungefärlig sådan samtidighet kunna påvisas. Som förklaring till att tidpunkterna inte stämmer kan i vissa fall antas att växtnamnet ursprungligen är bildat på en helt annan breddgrad, såsom fallet är med *lærkespore*, vilket enligt ODP (1 sp. 410) har grekiskt ursprung.

Gyvel 'Cytisus scoparius, harginst; Genista tinctoria, färgginst' står i grupp VIII:A »Håndgribelige egenskaber: syn« (s. 76 f.), men eftersom namnets ursprungliga innebörd anges vara 'gult färgstoff' borde det stå i grupp IX som »Direkte betegnelse for farvestof«.

Smælde 'Silene Cucubalus, smällglim' förs till grupp VIII:D »Håndgribelige egenskaber: hørelse« (s. 80 f.). Men den smäller ju inte av sig själv. Att smälla med denna blomma är en typisk barnlek, som jag själv har utövat.[23] Under XII:A »Leg, fantasi og drilleri« saknas namnet (s. 102), men hänförs i registret alternativt till motivgrupp XII.

Kæruld 'Eriophorum, ängsull' bör enligt ovan s. 69 flyttas från grupp IX:H »Direkte betegnelse for materiale« (s. 83) till VI:B »Sammenligning med stof og stofblanding« (s. 70).

Hundegræs 'Dactylis glomerata, hundäxing; Agropyrum repens, kvickrot' har placerats i XI:A »Brug og anvendelse som føde, medicin el. lign. for dyr« (s. 97 och 99). Men eftersom namnet utanför Danmark i regel avser det ökända och förhatliga ogräset Agropyrum repens förefaller förf:s argumentering att hundar äter just dessa gräsarter mindre sannolik. Hellre är namnet nedsättande och hör till grupp III:B.

8

Det svagaste virket i Johan Langes växtnamnsbyggnad utgör etymologierna. Detta förhållande har redan antytts apropå innebörden i hans termer *primitiv* och *motiv*. Låt oss börja med deras ljud- och formhistoriska sida och spara den betydelsehistoriska till nästa avsnitt.

Kännetecknande för både PP och Langes tidskriftsuppsatser är att förf. ofta motiverar sina härledningar genom att rada upp enligt hans åsikt närbesläktade ord ur skilda språk och dialekter utan att redovisa deras inbördes ljudhistoriska sammanhang. Ljudgeografiska resonemang är sällsynta i hans framställningar. Hänvisningarna till gängse etymologiska arbeten är i synnerhet i PP glesa, och läsaren får sällan veta om en härledning är Langes egen eller övertagen från tidigare forskare.[24] Den språkhistoriskt sakkunnige läsaren känner sig därför otrygg inför förf:s etymologier, ungefär som om han skulle spela schack med en person som inte kan eller respekterar schackspelets regler. Botanisten Lange torde under arbetet på ODP mången gång ha blivit allvarligt medveten om skrivbordsetymologers ensidiga spel med ord och ordrötter och deras luftiga lek med semantiska motiv hos namn på växter som de visste ytterst litet om. Men en sådan insikt får inte locka forskaren över i en ny ensidighet utan »ett samtidigt hänsynstagande till både språkliga och på realia grundade synpunkter bör leda till det bästa resultatet«.[25]

Växtnamnet *lyng* 'Calluna vulgaris, ljung' anser Lange (s. 44 f.) på goda grunder vara metonymiskt och syfta på växtstället. En liknande etymologi har framställts utförligare och redigare av Torsten Bucht, som för »*lyng*, *ljung* förutsätter en äldre betydelse 'hed (ljungmark)' och antar, att *ljung*, liksom även *lingon*, egentligen betecknar 'växt som förekommer på sådan hedmark'«.[26] Till skillnad från ODS och Lange men i överensstämmelse med Danmarks Stednavne (10:1 s. 162) menar emellertid Bucht (s. 15 och 18), att *lung* och *ljung-lyng* inte är samma ord utan antar med goda skäl att de är bildade på olika avljudsstadier till samma rot. Att det skånska ortnamnet *in sceftelungum* i Knud den Helliges gavebrev från år 1085 (avskr.) numera heter *Skettilljunga* bevisar ingen ordidentitet mellan *lung* och *ljung-lyng*. Ortnamn utsätts ofta för folketymologiska omtydningar.[27] Växtnamnet *lyng* är inte formellt identiskt med utan avlett från samma rot som terrängordet *lung*, och rubriken över grupp I:C »Lokalitets- og bevoksningsbetegnelser, der er blevet opfattet som navne til de på lokaliteten voksende planter« (s. 37) är sålunda alltför snäv.

Motsvarande gäller om *hæg* 'Prunus Padus, hägg'. Detta trädnamn är ingen tillfällig särutveckling av utan en *ja*-avledning till *hage* (da. *have*) 'stängsel, hägnad', en betydelse som ännu är den enda förekommande i en rad norrländska dialekter.

Lange skriver: »Det lader sig næppe gøre at bestemme, hvad de foregående ændringer i ordet, i-omlyd og konsonantforlængelse indebærer i semasiologisk henseende i almindelighed og i det foreliggende tilfælde i særdeleshed, hvis der overhovedet behøver at være foregået en betydningsændring. – – – Så længe man ikke har kunnet påvise et specielt singulariserende suffiks som komponent i plantenavnet *hæg*, må man sikkert nøjes med att tillægge ordet den samme oprindelige værdi i semantisk henseende som grundordet *hage*, altså gærde, hegn, skovbryn...« (s. 45 f.). Nej, i-omljudet och konsonantförlängningen ffr *-j-* har i och för sig ingen som helst semantisk innebörd. De är rent ljudhistoriska företeelser, men de är bägge betingade av att *hæg* faktiskt är en avledning till **haʒ-*, vilket förf. tycks ha förbisett. Det står annars hos Hellquist: »Germ. **haʒja-*, avl. (medelst tillhörighets-, eg. adj.-suff. *-ja*) av hage«.[28] Ordet är maskulinum och bör inte – såsom förf. gör – förblandas vare sig med neutrala kollektiva trädnamnsbildningar eller med singularformer som har omljudsvokal efter pluralen.[29]

I uppsatsen »Blå bodel – TanmarkaR but« (Sprog og Kultur 23 s. 28 ff.) etymologiserar Johan Lange det östjylländska växtnamnet *(blå)bodel* 'Centaurea cyanus, blåklint (da. kornblomst)' som en avledning med instrumentalsuffixet *-il* till sv. dial. *but* 'träkloss, klump'. Förf. diskuterar inte vokalismen i de bägge orden. Av dialektbeläggen hos Rietz (s. 67) framgår emellertid klart att rotvokalen i *but(e)* m. har gammal längd; jfr nyisl. *bútur* m. 'stump, træstump, trunte'.[30] Mot ett sv. *but* bör därför svara ett da. *bud*. – Lange hävdar vidare att ordet *butr* m. ingår i runinskriften på den mindre Jelling-stenen från början av 900-talet: : *kurmR* : *kunukR* : / : *k[ar]þi* : *kubl* : *þusi* : / : *a(ft)* : *þurui* : *kunu* / : *sina* : *tanmarkaR* : *but* : 'Kong Gorm – gjorde disse kumler efter Thyre sin kone – Danmarks bod'.[31]

Förf. menar att *but* här är en hederstitel som betyder 'kloss, klubba' el. dyl. På grund av den yngre runradens ofullkomlighet kan ju ᚢ i ᛒᚢᛏ läsas valfritt som *o* eller *u*. Bortfallet av *R* i *but* m. nom. måste emellertid förklaras. Lange skriver: »*But* (i stedet for *butr*) må betragtes som et eksempel på formudjævning. Udjævnende kræfter som f.eks. assimilation havde allerede tidligere gjort sig gældende: (**stainaR* >) **stainR* > *stain(n)*; (**sunuR* >) *sunR* > *sun*...« (s. 29). Därefter räknar han upp ett antal runbelägg för *sun* utan *R*. Den fullständiga assimilationen av *n* efter vissa dentala ljud, såsom *n*, är emellertid en äldre företeelse klart skild från det senare allmänna *r*-bortfallet i nominativ i samband med kasusutjämningen.[32] Förf:s etymologi av *(blå)bodel* lider alltså av allvarliga ljudhistoriska brister.

I PP förs *hindbær* 'Rubus idaeus, hallon' till motivgrupp IX:F »Direkte betegnelse (appellativiske navne) for beholderformet dannelse« (s. 83). Lange anser nämligen att detta danska och sydsvenska bärnamn liksom ty. *Himbeere* ursprungligen inte innehåller djurnamnet *hind* utan utgår från en ieur. rot **kem* 'hvælvet, omsluttende og dækkende' med syftning på hallonets hylsform.[33] Sedan förf. publicerade denna etymologi har Rolf Nordhagen likaledes avböjt djurnamnsmotivet och i stället utgått från en germ. rot **hinþ/d* < ieur. **kent* 'spetsig' med syftning på de små vassa taggarna på hallonrisets årsskott.[34] Att *hindbær* på samma vis som norrl. *utterbär*

'Vaccinium uliginosum, odon (da. mosebölle)' hör till de bärnamn som har en sekundär djurnamnsförled är sannolikt,[35] men både Langes och Nordhagens etymologier förefaller djärva, eftersom de inte lyckas förankra förleden hos *hindbær-Himbeere* direkt i ett germanskt ordmaterial utan måste söka sig tillbaka till ieur. ordrötter. Langes etymologi framstår också av andra orsaker som tvivelaktig. Ljudgeografiska resonemang för de varierande folkmålsformerna (*hinnbär, hinnebär, himbär, hingbär* m.m.) saknas. Förf. påstår vidare att »gamle navne på bær næppe nogensinde i deres oprindelige form har indeholdt leddet *bær*« (s. 239). Anmälaren har hävdat en annan mening, nämligen att namn på *-bär* kan vara samgermanska, och fått medhåll av Rolf Nordhagen.[36] Lange gör slutligen gällande att en ieur. rot **kem* 'hvælving' utan avledning har utvecklats till *hind* 'bär av hallon' och anför som ljudhistoriska paralleller bl.a. det homonyma djurnamnet. »Altså idg. **kem* > germ. *hind*. At indogermansk *k* svarer til germansk *h* er velkendt, og udviklingen *m* > *nd* træffes i flere tilfælde: Til gr. *psammos* svarer germ. *sand* (arena); til den gamle stamme i *svömme* svarer *sund* (Öresund); til da. *skam* svarer ty. *schande*; til stammen i *decem* svarer *hundrede*« (s. 239). Att vi här har att göra med avledningar och att djurnamnet *hind* < ieur. **kem-tá-*, ej enbart **kem-*, har förf. förbisett. Den som vill rädda Langes tolkning måste i varje fall räkna med ett ieur. *-to-* eller *-tā-*suffix, vilket lagt till rötter och verbalstammar kan ge sakliga konkreter.

I uppsatsen »Kodriver, kusymre, simmer og sippa. Et par nordiske plantenavne til Primula og Anemone« (1962) ställer sig Johan Lange kritisk mot Bengt Hesselmans och Rolf Nordhagens tidigare behandlingar av Primula- och Anemone-namn. I vissa avseenden är hans kritik här liksom i andra växtnamnsuppsatser betydelsefull, även om han i polemisk iver ibland skjuter över målet. Nordhagen menar att no. *kusymre* 'Primula vulgaris, jordviva (da. storblomstret kodriver)' och no. dial. *geitsymre* 'Anemone nemorosa, vitsippa (da. hvid anemone)' syftar på att dessa växter förebådar sommaren, en tydning som redan framställdes av Ivar Aasen.[37] Härtill finns flera paralleller. Man vill hålla med Lange (s. 131 f). om at man inte bör lägga alltför stor vikt vid differentieringen mellan *ku* och *geit*. Framförallt skjuter förf. emellertid in sig på de norska folkmålsformerna av *symre*-namnen, och denna gång har han faktiskt velat fördjupa sig i norsk ljudgeografi. Han påpekar (s. 139) att just i Sogn och Möre, där man enligt Lange (utan källa) inte har rätt att vänta ett ljudlagsenligt *b*-inskott mellan *m* och *r* i ett fno. *symra* (alltså den välkända typen plur. *hambrar* 'hamrar') heter det *sau(de)sembr, geitesimber, kusimber, kusimbre* o. dyl. Det förvånar emellertid att Ivar Aasen, som såg sammanhangen i norska dialekter så klart och som själv var född sunnmöring, trots detta förbinder *symra* med sommar.[38] I själva verket förekommer *b*-inskott i dessa nejder enligt Hans Ross: »Millom *m* o ein fylgjande *l* ell *r* skrid de ofto inn ein *b*: *gamblə, sumbra, æi humblə, vimbrə*; mesto i Sunnmør.«[39] Först en noggrann genomgång av de vestländska *symra*-namnen under jämförelse med fonetiskt närstående ord kan avgöra om inte former av typen *simbre* i Sogn och Möre kan förklaras bero på *b*-inskott och på delabialisering av *y* > *i*.[40] Att det västnordiska växtnamnskomplexet på *-symre, -simber* o. dyl. inte

bara sekundärt har anknutits till utan rent etymologiskt är en *iōn*-bildning till *sumar* 'sommar' ter sig fortfarande möjligt.

Själv prövar Lange en annan etymologi, och nu lägger han inte längre lika stor vikt vid de ljudhistoriska och ljudgeografiska resonemangen. Förf. sammanställer (s. 141) det nämnda västnorska växtnamnet *simber* med sv. dial. (Götaland) *simper* 'allvarsam, sorgsen; trög, lat; högmodig' samt med sv. dial. (Gästrikl.) *sempertupp* 'Primula veris, gullviva (da. hulkravet kodriver)'.[41] Motsättningen *b:p* diskuteras ej! Från de abstrakta betydelserna hos adjektiven *simper* och *sipp* och det gotländska uttrycket *sla simpur* »slå simpor« 'nicka, vara sömnig' ansätter förf. en ursprungligare betydelse 'nicka, hänga med huvudet' (s. 141 och 146), vilken anses ligga bakom såväl *kusimber* och *sempertupp* som det sv. växtnamnet *sippa*. Denna betydelse är okänd för våra gängse nordiska etymologiska ordböcker, vilka i stället sätter *sipp* och *simper* i samband med *sīpa* 'gråta, rinna sakta'.[42] Den sakliga motiveringen till Langes etymologi är att både Primula veris och Anemone nemorosa nickar eller hänger med blommorna, medan Primula vulgaris visserligen inte har hängande blommor »men.. dog tendens til at nikke« (s. 141). Det sista är väsentligt, ty Primula veris är ytterst sällsynt på norska Vestlandet, där *-simbre -symre-namnen* är belagda.[43] Det bör vidare noteras att det äldsta kända belägget för växtnamnet *sippa* är *blosipper* från början av 1500-talet,[44] men Anemone hepatica, *blåsippa* (da. blå anemone), hänger inte som vitsippan med huvudet när solen är borta.

Fler exempel på den bristfälliga ljud- och formhistoriska analysen i förf:s etymologier kan framdras men de anförda torde vara tillräckliga.

9

Med namnen *symre* och *sippa* gled vi redan över i de betydelsehistoriska problemen. Liksom Rolf Nordhagen lägger Johan Lange särskilt stor vikt vid att växtnamnshärledningar skall vara sakligt och semantiskt övertygande.[45] En lyckad växtnamnsetymologi bör finna fram till ett motiv som är slående enkelt och avser någonting påfallande karaktäristiskt för arten ifråga. Men det förefaller som om Lange har förbisett Nordhagens tillägg: »Dette forhindrer ikke at selve motivet kan være subtilt.«[46] I överensstämmelse med denna åsikt har Nordhagen till exempel velat förklara det sv. bärnamnet *slinnon* o. dyl. 'Vaccinium Myrtillus, blåbär' av att blåbärsrisets stjälkar »har flate sider som møtes i kvasse, nesten vingeaktige kanter« eller av att bland »våre ville bær er blåbær det eneste som er typisk flatt i toppen« (1946 s. 115). Och han hävdar att de sv. Orchis-namn som innehåller *nycklar* el. *nyckel* syftar på ett säreget mönster på Orchis-blommornas läpp, vilket liknar »en eldgammel nökkeltype med bladformet utvidelse nederst og et gjennombrutt mönster i bladet« (Nysv. st. 43 s. 175 passim).

Johan Lange går inte på samma vis in i enskildheter. Han lägger sig tvärtom vinn om att visa hur snart sagt alla växter med hängande blommor kan liknas vid en klocka eller skälla.[47] Att en riktig klocka måste ha en kläpp (da. knebel) nämner

förf. inte. Typiskt för *klock*-blomman framför andra Campanula rotundifolia, liten blåklocka (da. blåklokke), är just att pistillen med sin last av frömjöl liknar en klockkläpp.[48]

I hög grad har Lange förälskat sig i motivkretsen 'klump, klubba, hammare', men han nöjer sig i regel inte med att hänföra växtnamn som innehåller ord(element) med sådana betydelse enbart till växtens (blommans, blomställningens, fruktens) utseende utan lägger i dem också ett 'slå'-motiv: barn har på lek slagits med växten ifråga. Dessa bägge växtnamnsmotiv är i och för sig rimliga, men det förefaller som om förf. har utnyttjat dem alltför rikligt och ofta utan finess, också i formellt mycket osäkra etymologier. Namnet *(blå)bodel* har jag redan granskat ovan.

Växtnamnet *dunhammer* 'Typha, kaveldun' har en entydig efterled: den av otaliga små blommor sammansatta kavlen har liknats vid en hammare.[49] Att barn någon gång kan ha slagits med dunkavlar är troligt; barn slåss ju med det mesta. Men att en sådan barnlek vore väsentlig för växtnamnets bildning förefaller mycket ovisst. Enligt Lange är emellertid förleden *dun-* sekundärt ombildad av ett äldre *don-* 'slå'; denna betydelse hos verbet *donne (dåna)* är enl. förf. ursprungligare än 'braka, dundra'. Den är emellertid okänd i de etymologiska ordböckerna.[50] Ingenting talar heller för att de närstående verben *dunse* och *dunke*, såsom Lange påstår, innehåller en ursprunglig betydelse 'slå'.[51] De danska äldre eller dialektala formerna av detta växtnamn (ODP 2 sp. 754 ff.) ger visserligen intryck av att förleden *dun-* är sekundär. Det svenska materialet innehåller däremot gamla namn på *dun-* eller *-dun*: *kafveldun*, *kaseduun* och *dunkudda* i Joh. Franckenius »Speculum botanicum« 1638.[52] Sakligt är jämförelsen med *dun* väl motiverad. Om Typha's kavle skriver Knut Fægri: »Det hele er klemt og filtret så tett sammen at det danner den faste kjevlen, som først ut på vinteren løser seg opp, og de enkelte fruktene fyker av gårde i vinden, hjulpet av hårene på stilkene« (Norges planter 1 s. 12).

Eftersom *donne*, *dåna* o. dyl. < *duna* med kort *ŭ* medan *dun* har gammalt långt *ū* är det inte osannolikt att former på *don-* beror på gamla urspåringar av namn på *dūn-*, men det är också möjligt att två skilda motiv redan från början ligger bakom formrikedomen. Endast en omfattande ljudhistorisk och ljudgeografisk genomgång av förledsformerna kan möjligen lösa problemet om *dunhammer*'s härledning.

För *klinte* 'Agrostemma Githago, åkerklätt' och de sv. dialektala namnen på *-klätt* 'Centaurea, dvs. blåklint (da. kornblomst) m.fl. arter', nöjer sig förf. inte med det näraliggande motivet 'klump' med syftning på frukten resp. blomholken[53] utan konstruerar en innebörd 'slagredskap' hos *klint* ~ *klätt*[54] genom att parallellisera med betydelseutvecklingen hos *hammer*. I *hammer* är emellertid 'sten' en ursprunglig betydelse. Ur den har 'redskap' och 'stenbacke, klippa' utvecklats var för sig. I *klint* ~ *klätt* o. dyl. är utgångsbetydelsen däremot 'något uppsvällt'. Det finns ingen betydelseövergång från 'bergknall; sanddyn' till 'slagredskap'. Motivet 'klump' avböjer Lange med motiveringen: »Næsten hver anden kapsel og frugt i det hele taget er nærmest klumpformet: valmue-, iris-, tulipan- ...« (s. 4). Detta argument

slår tillbaka på hans eget motiv 'slagredskap': Ägnar sig inte vallmons, svärdsliljans, tulpanens osv. frukter till att slå med minst lika bra som åkerklättens frukt och som blåklintens blomholk?

Konsekvensen kräver att 'slå'-motivet går igen också i andra Centaurea-namn. Efterleden i det sydsv. och bornholmska *duv(e)stol* 'Centaurea cyanus m.fl.' tolkas som »(træ)stub, (træ)klods (evt. til at slå med). At ordet *stol* oprindelig betyder (træ)klods, stötter jeg på følgende ræsonnement...« (s. 4).[55] Ingen anknytning till en rot eller till andra nordiska eller germanska ord ges för denna nya härledning av *stol*!

Efter detta förvånas man ej över att Lange menar att ortnamns- och växtnamnselementet *munk* »er af gammel, nordisk oprindelse, og at det ikke har andet tilfælles med det fra græsk indlånte ord end formen« (s. 7). Någon anknytning till annat nordiskt eller germanskt ordmaterial ges inte, utan förf:s nya 'slå'-motiv byggs upp utifrån några få da. dialektbelägg för *munk* 'stor tung hammare'. I själva verket duger den katolska medeltida munken gott som utgångsmotiv för betydelserna 1. 'något tjockmagat, klump'; 2. 'något som är kalt (skalligt) ovanför en krans av hår, växtlighet el. dyl. (tonsuren)'; 3. 'något ensamt och upprättstående (med syftning på munkens förmenta sexuella lösaktighet)'.[56] Dessa betydelser förklarar de av Lange anförda ortnamnen och växtnamnen lika bra som hans eget 'slagredskaps'- motiv. Förf. lägger överhuvudtaget allt för stor vikt vid den rationella sidan av adekvatprincipen och förgäter den emotionella fantasileken i växtnamnsbildningar.[57] Att munkar var utsatta för allmänhetens skämt och förtal under medeltiden är välkänt. Från Småland uppges till exempel *munkfes* (*monkafes*) 'Senecio vulgaris, korsört (da. almindelig brandbæger)'. »Efterleden av att växten dammade mycket vid tröskningen, då den fanns som ogräs i säden« (Vide 1966 s. 200).

I sin kritik av Otto von Friesens etymologier för de sv. dialektala namnen *blålock* 'blåsippa' och *vitlock* 'vitsippa' är Rolf Nordhagen och Johan Lange överens.[58] Men deras egna tydningar går som oftast åt helt olika håll. Nordhagen övertar från von Friesen betydelsen 'draga' bakom *lock* men ställer den i samband med ett folkmedicinskt motiv: bladen av Anemone nemorosa, vitsippa, har använts som 'blåsdragande medel'. Lange antar en grundbetydelse 'stänga < slå', ej 'stänga < draga < böja' såsom t.ex. Falk & Torp och Vries, hos verbet da. *lukke*, isl. *lúka*, och menar – icke oväntat – att de anförda Anemone-namnen liksom liknande namn på Caltha palustris, kabbeleka (da. eng-kabbeleje), och växtnamnet *løg* (*lauk*, *lök*) alla innehåller motivet 'slagredskap, klubba'. »Det må dog betones, at betydningerne 'slagkølle' och 'slag' af ordet *lok* stadig ikke kendes; at de har eksisteret (men er gået tabt) synes givet« (s. 23).

Den sist berörda av Johan Langes uppsatser »Løg – laukaR« har ett energiskt grepp om ämnet och förefaller att vara språkvetenskapligt och sakligt bättre genomförd än de övriga. Hans etymologi för *lök-lock*-komplexet vilar likväl på flera ovissa antaganden, bl. a. en osäker tydning av en runinskrift.

10

De fem teserna i Johan Langes avhandling, vilka först framställs på s. 34 och sedan åter behandlas på s. 107 f. i avslutningskapitlet, framstår inte som avhandlingens centrala tema, utan snarare som fem intressanta infallsvinklar i materialet. Förf. har nämligen inte med en klar och konsekvent metod lagt upp sin avhandling med sikte på de fem tesernas verifiering. Därtill kommer att teserna till en del uppfylls redan av förf:s namnurval och hans definition av *primitiv*. Teserna är inte genomgående pregnant formulerade. I följande kommentar presenteras de i koncentrerad översättning till svenska.

Tes 1. Gamla växtnamn är osammansatta.

Mot denna tes har redan kritik anförts apropå *hindbær*. Det väsentliga är att centrala föreställningar med stor frekvens inom ett språksamhälle gärna benämns med korta, enkla och ogenomskinliga, dvs. icke relativt motiverade ord. Detta gäller om växter, t.ex. vanliga trädarter, viktiga nyttoväxter etc., likaväl som om språkets övriga ordskatt. Men vi bör inte underskatta våra förfäders språkfantasi och ordbildningsförmåga för ett-, två- eller tretusen år sedan. De använde sannolikt många indirekt motiverade, dvs. avledda eller sammansatta namn för växter som var mindre centrala i deras värld, men i dessa fall kunde varken sammanhållningen och enhetligheten inom språkgemenskapen eller språktraditionen bli lika starka som för de centrala växtnamnen, utan sådana namn riskerade ständigt att utsättas för förnyelser av olika slag som friskade upp deras motivering. Se vidare om *hindbær* ovan s. 73f.

Tes 2. Primitiva växtnamn uppstår spontant, dvs. de är bildade utan det medvetna syftet att ge växten ett namn.

Härmed tycks förf. syfta på den självklara skillnaden mellan botanisk-vetenskaplig och folklig växtnamnsgivning. Det är sannolikt att de flesta folkliga växtnamnen uppstår ur en spontan individuell språkakt, ofta men långtifrån alltid utan ett medvetet namngivningssyfte (jfr ovan s. 77 not 57). Men hur sker sedan urvalet? Vilka sådana spontana och tillfälliga bildningar överlever och hävdar sig i språkbruket och språksystemet, dvs. lever kvar, traderas och sprids i en större språkmiljö än till exempel en familj eller en liten by. Den frågan förefaller intressantare än frågan om namnens första tillfälliga uppkomst.

Tes 3. Gamla folkliga växtnamn bildas med utgångspunkt i enkla och vardagliga begrepp och välkända och allmänna föremål, såsom djurorgan, redskap och husgeråd.

Denna tes är en ren följdsats till Langes definition av *primitive plantenavne* (ovan s. 62). Förf. har helt enkelt begränsat sig till att undersöka växtnamn av denna typ och av typerna enligt teserna 4 och 5.

Tes 4. Primitiva namngivare har varken varit känsliga eller sentimentala men likväl hemfallna åt animism och försedda med en viss grad av fantasi.

Magin och det övernaturliga utgjorde ju en påtaglig och näraliggande del av de gamlas världsbild och livssyn. Snarast har förf. i sina växtnamnstydningar undervärderat fantasin och religionen som källor för växtnamnsmotiv (ovan s. 63 och 77).

Tes 5. Tradition och seder som inte avser det omedelbara livsuppehället kan också tänkas sätta spår i primitiva växtnamn.

Den femte tesen »räddar« sådana folkliga växtnamn som syftar på kärlek, lek, strid, väderleksförutsägelse m.m. Dessa menar förf. bildar en övergång till lärda namn av enklaste slag. I själva verket är ju kärleken, leken och striden i hög grad primitiva företeelser i så måtto att de hör till människosläktets allra äldsta intressen och sysselsättningar vid sidan av själva kampen för livsuppehället? De finns ju redan hos (de övriga) djuren och representerar alltså biologiskt nedärvda beteenden hos Homo sapiens.

Det ingår i kritikerns och opponentens uppdrag at främst uppehålla sig vid en avhandlings brister. Till de förtjänster som förbigåtts i det föregående hör framför allt botanisten Johan Langes grundliga lärdom och omfattande och djupa insikter i Nordens folkliga växtnamnsskick. Även om hans framställning i väsentliga delar bär en populärvetenskaplig prägel, dvs. saknar nödig precision, har han plöjt upp ett nytt spännande fält inom växtnamnsforskningen – det semantiska. Anmälaren är övertygad om att den insatsen kommer att visa sig fruktbärande och är värd att fullföljas av yngre forskare. Både från kulturhistorisk och allmänsemantisk synpunkt utgör de folkliga växtnamnen ett ovanligt intressant forskningsområde.

NOTER

1. Ordet *tvärvetenskap* saknas ännu i helt nya svenska ordböcker, t.ex. häfte 105 av Östergren, Nusvensk ordbok, tryckt 1964. Under de allra senaste åren har också termen *interdisciplinär forskning* dykt upp.
2. Hesselman har bl.a. publicerat arbetet Ombergs kärlväxtflora 1938.
3. Vid denna disputation var förf. till denna recension förste opponent. I recensionen har också medtagits avsnitt som inte hann framföras under oppositionen.
4. Se Lange 1960, 1961 och 1962 i litteraturförteckningen här nedan.
5. Förf. hänvisar till att Lyttkens, Sv. växtnamn, 1, s. 194, anför namnet *vipefett* från Skåne. I Sten-Bertil Vides ordbok över sydsvenska folkliga växtnamn saknas detta namn på Pinguicula vulgaris helt. Vides arbete förelåg ej i tryck när Lange skrev PP.
6. Se von Hofsten 1957, 1958 och 1960 resp. Nordhagen 1964 och 1965 i litteraturförteckningen.
7. Jfr härom Stephen Ullmann 1959 s. 73 f.
8. Jfr Eugenio Coseriu 1962 s. 276 ff.
9. I Sv. Lm. 1911 s. 41 ff. Jfr också Dahlstedt 1950 s. 38 f. och 79 och Séguy 1953 s. 286 ff.
10. Se härom Séguy 1953 s. 186 ff.
11. Nordhagen 1948. Sannolikt har namnet *låseurt* utelämnats av Lange därför att det icke är »almindeligt kendt«; jfr nedan.
12. Se Gjessing 1948 s. 41 ff. och 51 ff. Jfr Séguy 1953 s. 290 f. med citat efter Lévy-Bruhl och Métraux.
13. PP s. 15. Jfr Nordhagen 1946 s. 6.
14. Den saknas som uppslagsord i Marouzeau 1951, Pei & Gaynor 1958, Ullmann 1959 och Lázaro Carreter 1962. Däremot redovisar somliga av dessa arbeten *motivation* resp. *motivación*.
15. Fr. *l'arbitraire du signe* och *motivation*. Se Saussure 1931 s. 100 ff. och 180 ff.
16. Det ovetenskapliga ordet *växtslag* har valts med avsikt, eftersom växtnamn inte alltid refererar till arter eller släkten i botanisk mening. Definitionen kan lätt ges en allmängiltig semantisk innebörd: Motiv kallas varje föreställning med språklig benämning vilken psykologiskt associeras med en annan föreställning och vars benämning ingår i benämningen för den andra föreställningen.

17. Ullmann 1959 s. 86 ff. och 1962 s. 81 ff.
18. Här bortses ifrån att förf. tycks vilja lansera en helt ny härledning av *stol* i Sprog og Kultur 22 s. 4.
19. Se härom Séguy 1953 s. 270 ff. och 283 ff. passim.
20. Les procédés, enl. Séguy s. 268 ff.
21. De exempel på metonymi som anges för IV–VII och IX i tabellerna på s. 111 ff. avser synekdoke, dvs. att hela växten benämns med en benämning som egentligen bara gäller en del av den (blomma, frö el. dyl.). Denna ytterst vanliga företeelse är inte jämställbar med en metonymisk förknippning av växtnamnsmotiv och växt, såsom t.ex. *gögeurt* 'Orchis, nyckelblomster' där förleden metonymiskt anger växtens blomningstid. Se vidare PP s. 116 samt nedan s. 71 om *paddérok* m.fl.
22. Jfr också Lange i Acta Ph. Sc. 25 s. 129 f.
23. Jfr Vide 1966 s. 271: »*smälla, smällblomma*, smällglim, Silene cucabalus ... Barn brukar smälla med det uppblåsta fodret ungefär som man smäller med en uppblåst påse.«
24. I viss mån men visst inte genomgående botar hänvisningar i ODP denna brist, såvida man med förf. tar som självklart att läsaren har denna ordbok till hands.
25. Sigurd Fries i rec. av ODP i Sv. Lm. 1959 s. 164. – Langes egna principiella resonemang i denna fråga finns antydda i PP s. 33, Sv. Lm. 1960 s. 237 och Sprog og Kultur 23 s. 14. Utförligare framställs de i ODP 1 s. IX f. Jfr förf:s referat av Nordhagens metod i PP s. 14 f.
26. I Namn och Bygd 39 s. 18 ff.
27. Kristian Hald, 1952 s. 120, menar att *u* här är en skrivning för *y* el. *iu*.
28. Se också Olson 1916 s. 172 f.: »I överensstämmelse med sin ursprungliga funktion som adjektivsuffix har suffixet [*-ia, -iō*] i dessa bildningar ursprungligen en bet. som i sin allmänhet kan betecknas som 'tillhörighetsbetydelse'.
29. Se härom Fries 1957 s. 65 f.
30. Så också Cleasby & Vigfusson 1957 s. 89, Torp s. 50 f. och Hellquist s. 114 b. Skrivningen isl. *butr* hos Fritzner och i SAOB B 4616 är inte vittnesgill; jfr. Hesselman 1902 s. 45.
31. Citerad efter Danmarks Runeindskrifter 1942 sp. 78.
32. Peter Skautrup, 1944 s. 50, 132, 137 och 266, förlägger övergången *nR* > *nn* till ca 800, *tR* > *tr* till ca 900 och bortfallet av *r* till slutet av perioden 800–1100.
33. I Sv. Lm. 1960 s. 236 ff.
34. Nordhagen 1965 s. 64 f., 69 och 98 ff. passim.
35. Jfr Dahlstedt 1950 s. 65 ff.
36. Dahlstedt 1950 s. 37 och Sv. Lm. 1960 s. 215, Nordhagen 1965 s. 117. Langes åsikt hänger ihop med hans första tes att »simplex-ord af afledninger så godt som alle hører til vore virkeligt gamle plantenavne« i PP s. 107, jfr s. 34; jfr också nedan s. 78.
37. Nordhagen 1954 s. 12 ff. – Primula vulgaris växer ej vild i Sverige.
38. Aasen, Norsk Ordbog, 1918, s. 787 a: »*Symra*, f. Vaarblomst. Trondh. Stift. mest i Sammensætning, som kvitsymra (Kvitsömr') eller Geitsymra (Anemone), og Kusymra (Primula). Paa Sdm. *Simbre* (simb'er, Gjeitesimbr). Andre St. *Sumar* (Gjeitsumar). Egentl. En som bebuder Sommeren.« Jfr också Nordhagen 1954 s. 14.
39. Hans Ross, Norske bygdemaal, 12, s. 7. Även nämnt från Sunnmöre av Aasen 1864 s. 44!
40. Se vidare Larsen 1926 s. 52 och 394 f., Christiansen 1948 s. 169 ff. och 184. Falk & Torp s. 1226 räknar, föga sannolikt, med att en avljudsform *sem-* av *sumar* ingår i dessa former.
41. Enl. Aug Lyttkens, Sv. växtnamn, 1, s. 402, först belagt hos Joh. Franckenius 1659.
42. Se Falk & Torp s. 970 *sipe*, Hellquist s. 912 *sipp*, Torp s. 581 *sippa*, Walde & Pokorny 2 s. 467 *seip*.
43. Endast två växtplatser är utmärkta längs hela kuststräckan Trondheim-Bergen i Hulténs växtatlas, karta 1393.
44. Jfr Hesselman i Namn och Bygd 40 s. 2.
45. Se t.ex. kritiken av von Friesen: »Man hører intet om, hvorvidt de fem planter mangler eller har en (fælles) (ydre ell. indre) karakter, der berettiger dem til en benævnelse, hvorved de kan adskilles fra andre planter (adækvat-princippet, se Nordhagen 1946).« i Sprog og Kultur 23 s. 14. Jfr även PP s. 14 f. och 30 ff.
46. Nordhagen 1946 s. 14. Jfr också Nordhagens positiva karaktäristik i Nysv. St. 43 s. 141 av Hesselmans metod: »Han viser bl.a. at våre forfedre, langt tilbake i tiden, hadde en usedvanlig

skarp iakttagelsesevne, en evne til å slå ned på noget konkret og essentielt ved en blomst eller en planteart. Videre at det till grunn for et gammelt plantenavn ligger så å si en naturoppdagelse, ett fund...«.

47. PP s. 67 och Acta Phil. Sc. 25 s. 142 f.
48. Fægri, Norges planter, 2. s. 262: »Idet kronen åpner seg, eller kort etter, visner støvbærene [sic!], og man ser dem helst som noen forvridde rester i bunnen av blomsten, mens griffelen med sin last av blomsterstöv står frem midt i blomsten som en tykk kolbe.« – Man kan också ringa med blåklockor. I lugna och lyckliga sommarstunder på landet händer det ännu att jag plockar blåklockor, lyfter dem till örat, skakar och lyssnar på den spröda klangen.
49. Lange »Hammer-, kølle-, knebel-begrebet i nogle nordiske plantenavne« i Sprog og Kultur 22 s. 1 f.
50. Se SAOB D 2486, Falk & Torp s. 177, Torp s. 78, Vries s. 87 och 90, Nielsen s. 77, Walde & Pokorny 1 s. 869.
51. Se Falk & Torp s. 166 f., Torp s. 78 f., Hellquist s. 162, ODS 3 sp. 1119, 1123 och 1124, SAOB D 2368 och 2374, Vries s. 87, Nielsen s. 73, Walde & Pokorny 1 s. 869.
52. Citerad efter Aug. Lyttkens, Sv. växtnamn, 3, s. 1403. Se också Vide 1966 s. 64.
53. Se t.ex. Hellquist s. 468 b.
54. Sprog og Kultur 22 s. 3 f.
55. Om *stol* jfr ovan s. 67 med not 18. Jfr Vide 1966 s. 65.
56. Jfr Torp s. 439 m.fl. etym. ordböcker.
57. Se däremot Hesselman 1935 s. 86: »Principiellt och till sin uppkomst äro växtnamnen ... att förstå som alltid i någon mån konstnärliga uttryck, bildade i ett givet ögonblick av språkbegåvade individer.« Rolf Nordhagen instämmer i denna synpunkt i Nysv. St. 43 s. 141.
58. Se Nordhagen i Nysv. St. 43 s. 143 f., Lange i Sprog og Kultur 23 s. 12 ff. Jfr von Friesen i Nysv. St. 20 s. 67 ff.

LITTERATUR

Aasen, Ivar, Norsk Grammatik. Christiania 1864.
Aasen, Ivar, Norsk Ordbog med dansk Forklaring. 4. Udg. Kristiania 1918.
Bucht, Torsten, Ortnamn innehållande lunger, lung, i: Namn och Bygd 39 (1951).
Christiansen, Hallfrid, Norske dialekter, Hf. 3. Oslo 1948.
Cleasby, Richard, & Vigfusson, Gudbrand, An Icelandic-English Dictionary. 2. ed. 1957.
Coseriu, Eugenio, Teoría del lenguaje y lingüística general. Madrid 1962.
Dahlstedt, Karl-Hampus, Det svenska Vilheminamålet, 1. Uppsala 1950.
Dahlstedt, Karl-Hampus, Om arv och lån i Norrlands svenska folkmål, i Sv. Lm. 1960.
Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text. København 1942.
Danmarks Stednavne, 10. Bornholms Stednavne. København 1950–51.
Falk, H. S., & Torp, Alf, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch, 1–2. 2. Aufl. Oslo, Bergen & Heidelberg 1960.
Fries, Sigurd, Studier över nordiska trädnamn. Uppsala 1957.
Fries, Sigurd, rec. av ODP, i: Sv. Lm. 1959.
von Friesen, Otto, En grupp svenska växtnamn befryndade med *lök*, i: Nysv. Studier 20 (1940).
Fritzner, Johan, Ordbog over Det gamle norske Sprog, 1–3. Nytt uforandret opptrykk av 2. udg. Oslo 1954.
Fægri, Knut, Norges planter, 1–2. Oslo 1958–60.
Gjessing, Gutorm, Mennesket er ett. Oslo 1948.
Hald, Kristian, Knud den Helliges Gavebrev, i: Acta Philologica Scandinavica 21 (1952).
Hellquist, Elof, Svensk etymologisk ordbok, 1–2. 3. uppl. Lund 1948.
Hesselman, Bengt, Nysv. *but*, *byta*, i: Språk och Stil 2 (1902).
Hesselman, Bengt, Från Marathon till Långheden. Stockholm & Köpenhamn 1935.
Hesselman, Bengt, Ombergs kärlväxtflora, i: Svensk Botanisk Tidskrift, 32 (1938).
Hesselman, Bengt, Växtnamnet sippa, i: Namn och Bygd 40 (1952).
von Hofsten, Nils, Eddadikternas djur och växter. Uppsala 1957.
von Hofsten, Nils, Segerlöken, Allium Victorialis, i folktro och folkmedicin. Uppsala 1958.
von Hofsten, Nils, Pors och andra humleersättningar och ölkryddor i äldre tider. Uppsala 1960.

Hultén, Eric, Atlas över växternas utbredning i Norden. Fanerogamer och ormbunksväxter. Stockholm 1950.
Kristensen, Marius, Folkelige planteslægter. Et stykke uvidenskabelig botanik, i: Sv. Lm. 1911. (Också i: Fästskr. till H. F. Feilberg.)
Lange, Johan, Ordbog over Danmarks plantenavne, 1–3. København 1959–61 (= ODP).
Lange, Johan, Hammer-, kølle-, knebel-begrebet i nogle nordiske plantenavne, i: Sprog og Kultur 22 (1960).
Lange, Johan, Tallerkensmækker, i: Arv og Eje. Årbog for Dansk Kulturhistorisk Museumsforening, 1960.
Lange, Johan, Hallon – Hindbær. Forsøg til ny tydning af de to i Sverige-Danmark gængse Rubus idæus-navne, i Sv. Lm. 1960 (tr. 1961).
Lange, Johan, Løg – Laukar. Studier over en ordgruppe i nordiske sprog, i: Sprog og Kultur 23 (1962).
Lange, Johan, Blå bodel – Tanmarkar but, i: Sprog og Kultur 23 (1962).
Lange, Johan, Kodriver, kusymre, simmer og sippa. Et par nordiske plantenavne til Primula og Anemone, i: Acta Phil. Sc. 25 (1962).
Lange, Johan, Primitive plantenavne og deres gruppering efter motiver. English Summary: Primitive Plant-names and their Grouping according to Motives. Dissertation. København 1966.
Larsen, Amund B., Sognemålene. Oslo 1926.
Lázaro Carreter, Fernando, Diccionario de términos filológicos. Seg. ed. Madrid 1962.
Lyttkens, Aug., Svenska växtnamn, 1–3. Stockholm 1904–15.
Marouzeau, J., Lexique de la terminologie linguistique. 3. éd. Paris 1951.
Marzell, Heinrich, Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen, 1–. Leipzig 1937–.
Moberg, Lennart, rec. av Dahlstedt 1950, i: Sv. Lm. 1951.
Nielsen, Niels Åge, Dansk etymologisk ordbog. København 1966.
Nordhagen, Rolf, Studier over gamle plantenavn, 1. Motiver i nordiske navn på skinntryter og blåbær. Bergen 1946.
Nordhagen, Rolf, Studier over gamle plantenavn, 2. Marilykjel, springstrå og jennurt. Et bidrag til låsens og nøkkelens kulturhistorie. Bergen 1948.
Nordhagen, Rolf, Kusymre, kodriver, cowslip og paigle. Studier over gamle Primula-navn i Nordvest-Europa. Oslo 1954.
Nordhagen, Rolf, Forsøk til en konkret tydning av svenske Orchis-navn med endelsen nycklar, i: Nysv. studier 43 (1963).
Nordhagen, Rolf, Botaniske studier over bringebær og andre folkelige Rubus-navn i Norden. Oslo 1965.
ODP = Lange 1959–61.
ODS = Ordbog over det danske Sprog, 1–28. København 1918–56.
Olson, Emil, De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Lund 1916.
Pei, Mario A., & Gaynor, Frank, Dictionary of Linguistics. London 1958.
PP = Lange 1966.
Rietz, Ernst Johan, Ordbok öfver Svenska Allmoge-Språket. Lund 1862–67.
Ross, Hans, Norske bygdemaal, 1–17, Christiania 1905–09.
SAOB = Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska Akademien, 1–. Lund 1898–.
de Saussure, Ferdinand, Cours de linguistique générale. Paris 1931.
Séguy, Jean, Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées centrales. Barcelona 1953.
Skautrup, Peter, Det danske sprogs historie, 1–3. København 1944–53.
Sv. Lm. = Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. Stockholm & Uppsala 1879–.
Torp, Alf, Nynorsk etymologisk ordbok. Uforandret opptrykk. Oslo 1963.
Ullmann, Stephen, The principles of semantics. 2. ed. Glasgow & Oxford 1959.
Ullmann, Stephen, Semantics. An introduction to the science of meaning. Oxford 1962.
Walde, Alois, & Pokorny, Julius, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, 1–3. Berlin & Leipzig 1927–32.
Vide, Sten-Bertil, Sydsvenska växtnamn. Lund 1966.
de Vries, Jan, Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden 1961.
Östergren, Olof, Nusvensk ordbok, 1–. Stockholm 1915–.

SARTR

Ett mansnamn i rundanskan.

Av *Evert Salberger*

Inskriften på Åker-stenen 1 (Wimmer: Grødby-stenen) på Bornholm läses i DR:[1]

þurfastr : auk : þurils : auk : bufi : þiʀ : satu : kuml : þusi : aftiʀ : .....f : auk : buruþʀ : kuþ : habi : ąta : þisa : auk : kus : muþʀ : sartr : rist : ret

och tydes: »Thorfast og Troels og Bove de satte disse kumler efter .....v sammen med Broder. Gud og Guds moder hjælpe hans ånd. Sart (el. Sært) ristede ret (»rigtigt«).«[2]

Runristarens namn uppfattas som *Sartr* eller *Særtr* såväl vid inskriftens tydning som i Ord- og navneforråd, där det betecknas som »ellers ukendt«.[3] Det anses vara samma namn som **sarta** (ack.), ett mansnamn med svag böjning på en runsten på Slaka kyrkogård i Östergötland (Ög 121).[4] Tillvaron av det runsvenska namnet räcker för att Lis Jacobsen och Erik Moltke frankt skall avfärda en äldre tydning – Ludvig Wimmers – av namnet **sartr.** Det heter i DR: »At vi ikke har et forskrevet *Swartr* (sål. DRM), styrkes ved at samme navn forekommer i svagt bøjet form – (akk.) **sarta** – på en sten i Östergötland (Ög no. 121)«.[5]

Wimmer uppfattade på sin tid Grødby-stenens **sartr** som *Swartr*: »I **sartr** er ᚿ altså udeladt, vist af hensyn til pladsen, ligesom **ᛁ** er udeladt i **muþʀ**«[6] och belyste i Ordsamling förekomsten av namnet *Svartr* i de nordiska fornspråken.[7] Wimmers tydning återkommer helt naturligt i Haandudgave (1914)[8] och jämväl i Erik Moltkes uppsats om Gørlev-stenen (1929), där man först finner den riktiga tydningen av Grødby-stenens sista ord: **ret.**[9] Namnet **sartr** 'Sartr' presenteras för första gången av Lis Jacobsen och Erik Moltke i en uppsats om Nyt navnestof i gamle runeindskrifter (1935).[10] I Danmarks gamle Personnavne möter **sartr** i artikeln *Sart*, vilken annars ger full rättvisa åt Wimmers tydning.[11]

1. DR = Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Text, Atlas, Registre. Kbhvn. 1941–42. – Åker-stenen 1 har signum DR 370.
2. DR, sp. 423.
3. DR, sp. 706.
4. Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate, (Sveriges runinskrifter, II), Sthlm 1911–18.
5. DR, sp. 423 f.
6. L.F.A. Wimmer, DRM = De danske runemindesmærker, III, Kbhvn 1904–05, s. 229.
7. DRM, IV:2, Kbhvn 1903–08, s. LXIV.
8. L.F.A. Wimmer, De danske runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, Kbhvn o. Kria 1914, s. 151 (Nr 154).
9. E. Moltke i APhSc, IV (1929), s. 179 f.
10. L. Jacobsen og E. Moltke i NoB, årg. 23 (1935), s. 184.
11. Danmarks gamle Personnavne, Fornavne, II (1941–48), sp. 1197.

DR:s uppfattning **sartr** 'Sart' el. 'Sært' kan näppeligen tillerkännas rang av tydning, då namnet varken bestås någon etymologisk förklaring eller förankras i samtida eller senare nordiskt ord- och namnstoff, om man bortser från namnformen **sarta** (ack.) på en östgötsk runsten. Och det bruk DR gör av denna namnform är verkligen påfallande och i hög grad ägnat att föra läsaren bakom ljuset. Det förhåller sig nämligen så, att den uppfattning av namnet **sarta** som möter i verket Östergötlands runinskrifter förtiges i DR.

Inskriften på ifrågavarande runsten på Slaka kyrkogård (Ög 121) läses av Erik Brate:

asmutr · auk · þeʀ · bruþr · restu · sten · þani · eftiʀ · sarta · faþur · sia ·

och tydes: »Asmund och hans bröder reste denna sten efter Svarte, sin fader.«[12] Faderns namn läses **sarta** av såväl Brate som tidigare av Nordenskjöld,[13] »men i **t** är vänstra bistaven 2,5 cm, den högra 5,5 cm och synnerligen djup«.[14] Brate finner det svårt att avgöra, vilket namn **sarta** motsvarar. Han överväger möjligheten, att namnet, om **t**-runan med framträdande höger bistav kunde uppfattas som **l**-runa, kan vara **sarla**, vilket kunde vara en fsv. motsvarighet till fvn. *Sǫrli*, men anser det »dock kanske sannolikare, att **sarta** hör till ett namn **Svarti*, vars *v* blivit utelämnat i uttal eller beteckning och vilket namn ursprungligen varit tillnamn«.[14]

DR:s tillvägagångssätt är således att gendriva Wimmers uppfattning: **sartr** = **s⟨u⟩artr** 'Swartr' på Åker-stenen 1 (Grødby-stenen) med **sarta** på Slaka-stenen, som av Brate uppfattas **s⟨u⟩arta** 'Svarte', vilket förtiges. Lika litet som i fråga om runda. **sartr** ger DR någon etymologisk förklaring av runsv. **sarta** eller förankrar namnet i samtida eller senare nordiskt ord- och namnstoff. Möjligheten att Wimmers tydning av runda. **sartr** = **s⟨u⟩artr** 'Swartr' kan stödjas av Brates tydning av runsv. **sarta** = **s⟨u⟩arta** 'Svarte' tycks inte existera för DR.

Det torde efter denna insyn stå klart, att DR:s uppfattning **sartr** 'Sart' el. 'Sært' inte kan få rang av tydning, än mindre gälla som slutgiltig tydning, och att man har fullgod anledning att ånyo överväga Wimmers tydningsförsök. Enligt Wimmer är en **u**-runa utelämnad i **sartr**, »vist af hensyn til pladsen«. Men detta skäl kommer något i bakgrunden, då man konstaterar, att inskriften uppvisar flera fall av utelämning:[15] **buruþʀ** står för **buruþ⟨i⟩ʀ** med en **i**-runa utelämnad, **muþʀ** för **muþ⟨i⟩ʀ**, likaledes med en **i**-runa utelämnad, **habi** för **h⟨i⟩a⟨l⟩bi** med en **i**-runa och en **l**-runa utelämnade, jfr **kus** för **ku⟨þ⟩s** med assimilation.

Dylika utelämningar, bland vilka en utelämning **sartr** för **s⟨u⟩artr** passar väl in, möter på flera andra bornholmska runstenar, t.ex. **hab(i)** för **h⟨i⟩a⟨l⟩(bi)** och **has** för **ha⟨n⟩s** på DR 379, Ny Larsker-stenen 1, **hiabi** för **hia⟨l⟩bi** på DR 385, Vester

12. Östergötlands runinskrifter, s. 118.
13. C. F. Nordenskjöld, Östergötlands minnesmärken, i: Östergötlands fornminnesförenings tidskrift, I, Sthlm 1875, s. 3.
14. Östergötlands runinskrifter, s. 118.
15. Förtecknas även i DR, Saglexikon, art. *Udeladelse* (sign. E. Moltke), sp. 1048 f.

Marie-stenen 3, **hal(bi)** för **h⟨i⟩al(bi)** på DR 389, Nyker-stenen, **(h)lbi** för **(h)⟨ia⟩lbi** och **hns** för **h⟨a⟩ns** på DR 391, Øster Marie-stenen 2 etc.[15] Huvudparten av dem är »sandsynligvis tilsigtede«. Tre inskrifter: DR 395, Øster Marie-stenen 6, DR 397, Øster Lars-stenen 1 och DR 409, Rø-stenen, i vilka varje ord är en förkortning, visar, att »udeladelserne er blevet manér«, vilket manér som så mycket annat på bornholmska runstenar »skyldes svensk indflydelse«.[15]

Nästa moment blir att söka finna paralleller till utelämningen av **u**-runa i förbindelsen **su** + vokal. Härvid går väl tanken först till runföljden **sinnæbûûhr** 'Svendborg' i inskriften på ett rökelsekar från Hesselager kyrka på Fyen (DR 175).[16] Wimmers förklaring av namnformen **sinnæbûûhr:** »Røgelsekarrets **sinnæ-** for **suinæ-** synes mig sikkert vise, at den forskrift, hvorefter runeristeren indridsede indskriften, har været skreven med latinske bogstaver, og at han har læst dens **suinæ-** som **sinnæ-**«[17] är visserligen tilltalande, men det bör framhållas, att dubbelskrivning av konsonantruna förekommer i medeltida runinskrifter. Tillnamnet **ruffus,** lat. *rūfus* 'Röd', som tillägges **magistær iakobus** – identisk med **mæstær : iakop ⁝ ryþ[.] af sinnæbûûhr ⁝** på Hesselager-karet (DR 175) – på rökelsekar från Bøstrup (DR 172), Fåborg (DR 173), Lunde (DR 178), Svinninge (DR 181), Tjømø (Vestfold, Norge; DR 182), alla liksom Hesselager-karet arkeologiskt daterade till tiden 1200–1250, skrives genomgående med två **f**-runor.[18] Runföljden **sinnæbûûhr** kan mycket väl stå för **s⟨u⟩innæbûûhr** med utelämnad **u**-runa och dubbelskriven **n**-runa. Under medeltiden möter för *Svendborg* skrivningar som *Swineburgh*, *Swinæborgh*, *Suineborg*, *Svyneburg*, *Sweneburg*, *Swinneborgh* etc. – Någon annan utelämning av **u**-runa i förbindelsen **su** + vokal finns veterligen inte i danska runinskrifter, men orden som börjar med förb. **su** + vokal är relativt få.

Perspektivet kan med fördel vidgas till att omfatta även svenska runinskrifter, eftersom de bornholmska inskrifterna visar svenskt inflytande bl.a. i fråga om utelämnings- och förkortningsteknik. Om så sker, erhålles en fullgod parallell till runda. **sartr** för **s⟨u⟩artr** med utelämnad **u**-runa. Inskriften på U 1018, en runsten vid Kolje i Ärentuna sn, läses:[19]

agotihi ᛁ ok ᛁ sarthuþ[ihi · litu · reta · ste]n ᛁ yftiʀ ᛁ faþu ᛁ sn · hialmger

och tydes: »Ågote (?) och Svarthövde läto resa stenen till minne av sin fader Hjälmger«.[20]

Runföljden **sarthuþ[ihi]** (nom.) står för **s⟨u⟩arthu⟨f⟩þ[ihi]** 'Svarthövde' och visar utelämning av såväl **u**-runa som **f**-runa. Namnförleden **sart-** = **s⟨u⟩art-** på U 1018 är således identisk med det enkla namnet **sartr** = **s⟨u⟩artr** på DR 370. U 1018 har två andra utelämningar: **faþu** för **faþu⟨r⟩** (ack.) 'fader' och **sn** för **s⟨i⟩n** (ack.) 'sin'.

16. DR, sp. 211.
17. DRM, IV:1, s. 115, jfr DRM, IV:2, s. LXXX.
18. DR, sp. 209, 212, 214, 215.
19. U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, I–IV, (Sveriges runinskrifter, VI–IX), Sthlm 1940–1958.
20. Upplands runinskrifter, IV:1 (1953), s. 237.

Andra skrivningar för det i svenska runinskrifter ganska vanliga namnet *Svarthövde* är: nom. **suarthaufþi** Sö 256,[21] U 674, **suarthofþi** U 457, **suathafþi** U 825 för **sua⟨r⟩thafþi** med utelämnad **r**-runa, gen. **suarthaufþa** Sö 58, ack. **suarthafþa** Sö 57, **suartaua** U 52, **suarth** U 87, **suartaþa** U 249, **suart x haufþa** U 458, **suartaufþa** U 864, **suarthþa** och **suarthaf** -/ U 932, **s-ar-haufþa** U 998, **suartufþa** U 1014; flera av ackusativformerna har utelämning av en el. flera runor. – Det enkla namnet *Svartr* skrives **suart** (ack.) på U 1118, avledningen *Sværting*ʀ skrives **suirtikr** (nom.) på Sö 68, **suertikr** (nom.) på Sö 217, och avledningen *Svartung*ʀ har formen **suartunk** (ack.) på U 1006.

Fall av utelämnad **u**-runa i förb. **su** + vokal föreligger sannolikt också i de båda runsv. namnen **serkiʀ** (nom.) 'Sverker' på Sö 209, Fröberga, Överselö sn, jfr **suerkiʀ** (nom.) 'Sverker' på Sö 300, Glömsta, Huddinge sn, och **sirkir** 'Sverker' (?) på Ög 67, Ekeby kyrkogård. Runföljderna **serkiʀ** och **sirkir** torde stå för **s⟨u⟩erkiʀ** resp. **s⟨u⟩irkir.** Namnet *Sverker*, fsv. *Swærkir*, *Swarker*, *Swerker* går sannolikt tillbaka på en nordisk grundform **Svartger* < **Svartgæiʀʀ.*[22]

Med tanke på **sarta** för **s⟨u⟩arta** 'Svarte' på Ög 121 på Slaka kyrkogård är det av intresse, om det finns även andra fall av utelämnad **u**-runa i förb. **su** + vokal i östgötska runinskrifter. Ett klart sådant utgör runföljden **bersen** (ack.) för **ber⟨k⟩s⟨u⟩en** 'Bergsven' på Ög 118, en annan runsten på Slaka kyrkogård. Samma namn möter under formen **barksuain** (nom.) på Norby-stenen i Njurunda sn, Medelpad,[23] jfr fsv. *Bærgswen*, fvn. *Bergsveinn*. Sannolika fall av dylik utelämnad **u**-runa möter i runföljden **sin** (nom.) för **s⟨u⟩in** 'Sven' på Ög 21, Ingelstad, Kuddby sn och på Ög 32, Å kyrkogård. Båda dessa inskrifter har också andra utelämningar: Ög 21 **itin** (ack.), antagligen för **i⟨s⟩tin** 'sten', **iftʀ** för **ift⟨i⟩ʀ** 'efter' och **nu**, förkortning för **nu⟨tan⟩** (ack.) *nýtan* 'käck',[24] Ög 32 **þurburn** (nom.) för **þurb⟨i⟩urn** 'Torbjörn', **þʀ** (nom.) för **þ⟨i⟩ʀ** 'de', **iftʀ** för **ift⟨i⟩ʀ** 'efter', **þurkl** (ack.) för **þurk⟨i⟩l** 'Torkel', **brþr** (ack.) för **br⟨u⟩þ⟨u⟩r** 'broder' och **sistm** (väl fel för **sistʀ**) för **sist⟨u⟩ʀ** (gen.) 'systers'.

Brates tydning av **sarta** = **s⟨u⟩arta** 'Svarte' passar således väl samman med andra östgötska inskrifters utelämningar av **u**-runa i förbindelsen **su** + vokal.

I namnet *Sven* utelämnas **u**-runa även i runinskrifter från andra landskap. Sannolika fall är **san** (nom.) för **s⟨u⟩an** 'Sven' på Sö 346, Gersta (nu Gerstaberg), Ytterjärna sn,[25] **saen** (nom.) för **s⟨u⟩aen** 'Sven' på U 121, Frösunda, Solna sn, jfr **stain**

21. Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén, (Sveriges runinskrifter, III), Sthlm 1924–36.
22. Så först E. Björkman, Nordische Personennamen in England, Halle 1910, s. 136, not 1. – Hänvisning till Björkman saknas hos A. Janzén, Personnamn, (Nordisk kultur, VII), Sthlm. ... 1947, s. 104 med notsiffra 434 (s. 175), som felaktigt ger Elias Wessén i Uppl. runinskr. I (1940), s. 30 äran av tolkningen. Detsamma gör Jan de Vries, Altnord. etymol. Wörterbuch, Leiden 1961, s. 568, art. *Sverkir*.
23. J. G. Liljegren, Run-Urkunder, Sthlm 1833, s. 116 (nr 1072).
24. Om förkortningarna på Ög 21 senast E. Salberger, *Itinkil*, ANF 76 (1961), s. 70 f.
25. Denna tidigare sedan länge försvunna runsten återfanns vid schaktningsarbeten i maj 1945. Härom E. Wessén i Täljebygden 1946, s. 72 och Sven B. F. Jansson, Sörmländska runstensfynd, Fornvännen 1948, s. 311 ff.

(ack.) 'sten' i samma inskrift, **sain** (nom.) för **s⟨u⟩ain** 'Sven'(?) på U 567, Lohärads kyrka, **sin** (nom.) för **s⟨u⟩in** 'Sven'(?) på U 776, Väppeby, Enköpings-Näs sn, jfr **stin** (ack.) 'sten' i samma inskrift, och **sin** (nom.) för **s⟨u⟩in** 'Sven'(?) på U 819, Mysinge, Kulla sn, jfr **staia** för **stain** (ack.) 'sten' i samma inskrift.

Ett klart fall av utelämnad **u**-runa i förb. **su** + vokal möter i runföljden **seik** (pret. sg.) för **s⟨u⟩eik** 'svek' på U 954, Söderby, Danmarks sn. Denna inskrift har även andra fall av utelämnad runa.

G 134, en runsten med bildstensform från Sjonhems kyrka (nu i Gotlands Fornsal i Visby),[26] uppvisar ytterligare ett klart fall av dylik utelämnad **u**-runa i en annan form av verbet *svika*, nämligen **siku** (pret. plur.) för **s⟨u⟩iku** 'sveko', jfr **suiu** för **sui⟨k⟩u** 'sveko' med utelämnad **k**-runa och **suiki** (pres. konj.) 'svike' samt **roþfoaR** (gen.) för **roþfo⟨s⟩aR** 'Rodfos' med utelämnad **s**-runa i samma inskrift.

I belysning av de fall av utelämnad **u**-runa i förbindelsen **su** + vokal som letats fram ur svenska runinskrifter och det allmänna bruk av utelämnad runa som möter i bornholmska och svenska runinskrifter framstår Wimmers av DR förkastade tydning: **sartr** = **s⟨u⟩artr** 'Svart' som mycket tilltalande.

Namnet *Svart*, fda., fsv. *Swart*, fvn. *Svartr* är både som mansnamn och mansbinamn väl betygat i de nordiska fornspråken.[27]

26. G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén, I, (Sveriges runinskrifter, XI), Sthlm 1962.
27. Danmarks gamle Personnavne, Fornavne, II (1941–48), sp. 1314, Tilnavne, II (1954–64), sp. 1103 f.; M. Lundgren, E. Brate, E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden, Sv. lm., X:6 (1892–1934), s. 251; E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden, Uppsala 1905–15, sp. 987 ff; dens., Suppl. bd, Oslo 1931, sp. 773; dens., Norsk-isländska personbinamn från medeltiden, Uppsala 1920–21, sp. 373; Personnamn utg. A. Janzén, (Nordisk kultur, VII), Sthlm. ... 1947, s. 50 (jfr register); E. Björkman, Nordische Personennamen in England, Halle 1910, s. 135.

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

ÅRSBERETNING FOR 1965

Medarbejdere på instituttet og ved Jysk Ordbog har været:

docent, dr. phil. *K. Ringgaard.*
lektor, førstebibliotekar *Niels Åge Nielsen.*
– amanuensis *Hans Veirup.*
amamuenis, cand. mag. *Ove Rasmussen.*
lektor, cand. mag. *Mette Kunøe*, Bonn.
dr. phil. *H. Chr. Nickelsen*, Kiel.
stud. mag. *Mette Andreasen.*
– *Viggo Sørensen.*
– *Jens Cramer.*
– *Børge Kjær.*
– *Aase Christensen* (fra 26/4).
– *Asger Rubech Rasmussen* (2 måneder).
cand. mag. *Bent Hjerrild* (2 måneder).
kontorist *Walter Nielsen.*
ikke-videnskabelig assistent fru *I. Dael* (fra 1/2, halvdagsbeskæftiget fra 1/8).
– – – fru *J. Sønnichsen* (fra 1/8, halvdagsbeskæftiget).

INSTITUTARBEJDET

(excerpering, spørgelister, korttegning).

Arbejdet på instituttet har fulgt mønsteret fra de senere år. Ved excerpering er samlingerne blevet forøget med *49.896 sedler.* – Af nye *spørgelister* er der udsendt spgl. AQ i 525 ekspl. (hjemkommet 473), mindre spgl. 6 i 99 ekspl. (hjemkommet 92) og spgl. AR i 533 ekspl. (hejmkommet 420), AS i 503 ekspl. (udsendt 20/12). Endvidere er et stort antal ældre spørgelister udsendt til nye meddelere. – På grundlag af indkomne spørgelister er der blevet tegnet *45 dialektkort.*

BÅNDOPTAGELSER

Båndsamlingen er blevet forøget med bånd fra 1753 Ørum s., 1801 Vinderslev s., (gave fra Kr. Vestergaard), 1185 Bindslev s. (gave fra lærer Møller Petersen), 1589 Ullits s., 1713 Gedsted s., 1711 Vester-Bølle s. (gave fra Nils Århammer), 1208 Ugerby s., og 1336 V. Vandet s. (lærer Torsten Balle).

EKSKURSION

Stud. mag.'erne Jens Cramer og Børge Kjær foretog i maj måned en ekskursion til Vendsyssel for at undersøge genusforhold i overgangsområdet mellem 2- og 3-kønsdialekterne.

REDAKTIONSMØDER

Der har været afholdt 6 redaktionsmøder. Foruden redaktørerne har amanuensis Allan Karker og lektor Mette Kunøe deltaget i disse.

PUBLIKATIONER

Instituttet har udsendt Sprog og Kultur XXIV, hæfte 3–4. Endvidere er trykt »Jysk Ordbog. Kilder og forkortelser m.m.« (1965). Når vi har ladet dette arbejde trykke allerede nu – skønt der selvfølgelig under det forestående redaktionsarbejde vil komme adskillige tilføjelser (bl.a. nye kilder osv.) – har

det alene sin grund deri, at det ved redaktionen er nødvendigt at have en handelig opslagsbog. Men hæftet vil også kunne tjene som et foreløbigt, men nødvendigt hjælpemiddel for ordbogens brugere, når værket begynder at udkomme. Hæftet er sendt til nordiske dialektinstitutter og nordiske sprogforskere samt andre interesserede.

FORSKELLIGT

Fra Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser har instituttet fået oversendt en ordsamling på 1400 ord skrevet af lærer Lars Møller Lund, f. 1826 i 1211 Asdal s., cand. mag. Helge Laursen har overladt instituttet sit speciale: Djurslandsmålets afgrænsning. – Frk. A. M. Nielsen fortsætter stadig sin gennemgang af Hundslundmålets ordforråd og har indsendt 11 kollegiehæfter, og ligeledes arbejder lærer Torsten Balle fortsat selvstændigt og fortrinligt med Thy-dialekter.

30. dec. 1965.

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

ÅRSBERETNING FOR 1966

I ledelsen af instituttet er der sket den ændring, at professor Peter Skautrup ved sin afgang fra universitetet (31/7) er blevet efterfulgt (1/11) af professor, dr. phil. K. Ringgaard. Iøvrigt har medarbejderne ved instituttet og ved Jysk Ordbog været:

professor, dr. phil. *K. Ringgaard.*
lektor, nu professor *Niels Åge Nielsen.*
lektor, amanuenis *Hans Veirup.*
amanuenisis, cand. mag. *Ove Rasmussen.*
amanuensis, cand. mag. *Mette Kunøe.*
dr. phil. *H. Chr. Nickelsen*, Kiel.

Endvidere har lektor, amanuensis *Allan Karker* deltaget i ordbogsmøderne.

Videre:

cand. mag. *Mette Andreasen.*
stud. mag. *Viggo Sørensen.*
– *Jens Cramer.*
– *Børge Kjær.*
– *Aase Christensen.*
– *Kirsten Østergaard* (fra 17/1).
– *Hans Fink* (fra 12/3).
– *Mogens Pedersen* (fra 20/10).
– *Niels P. Bak* (fra 22/11).
kontorist *Walter Nielsen.*
ikke-videnskabelig assistent fru *I. Dael.*
– – – fru *J. Sønnichsen.*

INSTITUTARBEJDET

Ved excerpering er *seddelsamlingen* blevet forøget med 26.500 sedler. – Af nye *spørgelister* er udsendt AT (4/4) i 502 ekspl., og samtidig udsendtes 308 ældre spørgelister til nye meddelere. Spørgeliste AU udsendte 22/10 i 527 ekspl. og spørgeliste AV 19/12 i 531 ekspl. Der er tegnet 44 *dialektkort* efter spørgeliste AR, og 3 efter spørgeliste F (som svar på forespørgsel fra Dansk Sprognævn).

BÅNDOPTAGELSER

Båndsamlingen er forøget med bånd fra 3111 Ballum og 3115 Døstrup, skænket instituttet af fru Gerda Lauritzen, Lystrup.

PUNKTUNDERSØGELSER

Torsten Balle har forsat sit arbejde med *Torsteddialekten*. Fra Ane Marie Nielsen, Hundslund, er modtaget hæfterne nr. 50–61. Fra lærer Skytte Andersen er modtaget hæfte I–V af en påbegyndt optegnelse fra *Vrove* sogn, Fjends hrd. Fra fhv. gårdejer Chr. Jensen har vi modtaget hæfte 1–8 af en påbegyndt optegnelse fra *Skejby*, Hasle hrd.

REDAKTIONSMØDER

i Jysk Ordbog har været afholdt 20/4 og 11/5.

EKSKURSION

Stud. mag.'erne Jens Rahbek Pedersen, Lis Nielsen og Birgit Runebøl har haft en ekskursion til Ommersyssel 7/11–12/11 for at foretage supplerende optegnelser til deres grammatik over ommersysselmålet (særlig studeret område med N. P. Bjerregaards arbejder som grundlag).

PUBLIKATIONER

Instituttet har udsendt Sprog og Kultur XXV. 1–2 (16/9). Til professor Skautrups 70-årsdag modtog han fra medarbejdere og danskstuderende et maskinskrevet festkrift, Jyske Studier (21/1), 296 sider, indeholdende 24 afhandlinger og en bibliografi samt mappe med 63 dialektkort.

FORSKELLIGT

1. oktober fik vi – takket være en bevilling fra Statens almindelige Videnskabsfond – en Imperial. Dual Unit Typewriter, som med sine 184 typer muliggør maskinskrivning også af lydskriften, således at vi til trykkeriet kan levere et tydeligt manuskript. – Instituttet har besvaret adskillige spørgsmål fra nordiske sprogforskere og søsterinstitutioner, ligesom samlingerne er blevet fortsat mere og mere benyttet af de danskstuderende.

29. dec. 1966.

VEJMANDEN FOR FJERDE GANG

Af *Harry Andersen*

Med udgangspunkt i Jeppe Aakjærs kendte digt »Jens Vejmand« fra 1905 med musik af Carl Nielsen har jeg i dette tidsskrift skrevet nogle små afhandlinger: »Jens Vejmand« (XX (1958) p. 103 ff.), »Jens Vejmand endnu en gang« (XXI (1958) p. 9 f.) og »Vejmanden igen« (XXIII (1962) p. 78). Til disse afhandlinger kan jeg nu føje en fjerde.

Det er klart at Jeppe Aakjær var fuldt vidende om at vejmanden i hans berømte digt »Jens Vejmand« ikke var *vejmand*. Da jeg skrev mit første bidrag burde jeg have citeret Jeppe Aakjærs prosa; men »Ordbog over det danske sprog« gav mig ingen hjælp på dette punkt (bind XXVI (1952), 873). I Jeppe Aakjærs roman »Vredens Børn. Et Tyendes Saga« (1904) – der ikke er ret meget ældre end digtet – læser vi i kapitlet »Hos Sogneraadsformanden« følgende af interesse: »Nu var det bleven gamle Ywers Tur. Foruden at være lidt Daglejer var *han* Kommunens ansatte Vejmand, der for en Mark eller to om Dagen gik med den tunge Skovl de milelange Veje i Slud og ondt Føre og jævnede Grud i de hule Spor« (p. 210). Digteren taler om »den fattige Vejmand« (p. 211) og om Vejmanden (p. 213). Der kan f.eks. også henvises til 7. udgave (1947) p. 148 og 149. Udtrykket »Jens Vejmand« – som Jeppe Aakjær har fra Valdemar Rørdam (se mine tidligere afhandlinger) – har han ikke nænnet at røre ved. Og det forstår man på en måde så godt. Men det er altså ikke rigtigt i digtet! »Ordbog over det danske sprog« burde afgjort have citeret Jeppe Aakjærs roman og ikke nøjedes med en henvisning – der ovenikøbet skulle være korrigeret – til digtet om Jens Vejmand i »Rugens Sange og andre Digte« (1906).

Fra Erik Aalbæk Jensens roman »Perleporten« (1964) – som foregår i Jylland – bringer jeg to citater af interesse:

»Stendyngen ligger bag et dige med faldefærdige, sølvgrå hegnspæle. Han ser på afstand, at vejmanden har rejst sin skærm af presenninger ved dyngen og standser. Men der er ingen ved læskærmen. Han kurer på hælene ned ad skrænten til bjerget af kampesten og kigger rundt om skærmen. Der er en blok til vejmanden at sidde på og en blok foran ham, hvor han holder stenflagerne fast med et jernbånd, mens han kløver dem« (p. 52).

»Han er gået ad skolestien over markerne og forbi stendyngen, hvor pladsen er ryddet for de sten, vejmanden slog om vintren, men hans læskærm står der endnu« (p. 250).

Det er ganske ejendommeligt i en realistisk roman af »gammeldags« tilsnit at møde vejmanden som skærveslager! Der kan ikke være tvivl om at det er Jeppe Aakjærs *vejmand* vi her møder. Citaterne er som en parafrase over Jeppe Aakjærs digt; det har som en trolddomsmagt over sindet. Vi har et eksempel på »sprogets magt over tanken«, jf. den svenske sprogforsker Esaias Tegnér d. y. der har skrevet en bog med titlen »Språkets makt öfver tanken« (1880). Til *læskærmen* hos Erik Aalbæk Jensen svarer nøje begyndelseslinierne i Jeppe Aakjærs digt: Hvem sidder der bag Skjærmen. Erik Aalbæk Jensen har – ligesom »Ordbog over det danske sprog« XXVI (1952), 873 med henvisning til Jeppe Aakjærs »Jens Vejmand« – ladet sig narre af Jeppe Aakjærs forkerte, men forståelige, brug af ordet *vejmand*. Feilberg oversætter i sin ordbog over de jyske almuesmål *vejmand* ved vejarbejder, vejkarl. Men vejarbejder er ikke det samme som skærveslager. »Ordbog over det danske sprog« citerer XX (1941), 75 under *skærveslager*: ved Vejgrøfterne sad Skærveslageren bag sin Halmskærm (Harald Kidde »Aage og Else« I (1902) p. 55). Erik Aalbæk Jensens *vejmand* er *skærveslager* ligesom Jeppe Aakjærs.

I min første afhandling citerer jeg (p. 103) fra Valdemar Rørdams »Gudrun Dyre« (1902): Der gik saamænd Jens Vejmand og flyttede sin Ko (p. 78). Dette sted citerer »Ordbog over det danske sprog« under *vejmand*. »Der gik saamænd Jens Vejmand« er kimen til Jeppe Aakjærs digt. Jeg kunne også have citeret et andet sted fra »Gudrun Dyre«:

Midtvejs i Tjørnedalen,
hvor Droslen, Nattergalen
og Tornskaden bygger,
og hvor nylig Generalen
har givet Jens Vejmand
fri Græsning til hans Ko ... (p. 28).

»Saabys Retskrivningsordbog« 8. udgave (1919) ved P. K. Thorsen har *Vejmand*. »Dansk Retskrivningsordbog« 3. udgave (1929) ved Jørgen Glahder har *Vejmand*. Det samme gælder det nye optryk (1938) og 3. optryk (1943). I »Retskrivningsordbog« udgivet af Dansk Sprognævn (1955 og 4. oplag 1959) er *vejmanden* forsvundet! Jeg har gjort opmærksom på at i »Nudansk ordbog« I–II findes ordet *vejmand* ikke i 1. udgave (1953) og heller ikke i 2. der kom 1957. I 3. reviderede og forøgede udgave ved Erik Oxenvad (1963), 4. (1964) er *vejmand* heller ikke taget med.

Hermann Vinterberg og C. A. Bodelsen har i »Dansk-engelsk ordbog« (1956) vejmand: *roadman, roadmender*. »Dansk-engelsk ordbog« 1957 (Politikens blå ordbøger) har vejmand: *roadman*. Hermann Vinterberg »Dansk-engelsk ordbog« 6. reviderede og forøgede udgave 1959 (4. optryk 1964) har vejmand: *roadmender*. Poul Høybye og Johanne Mengel »Italiensk-dansk ordbog« (1959) har vejmand: *cantoniere, stradino* (se: vejarbejder). N. Chr. Sørensen »Dansk-fransk ordbog« (1964) har vejmand: *cantonnier*. Arne Koefoed og Einar Krog-Meyer »Dansk-spansk ordbog« (1965) har vejmand: *peón caminero*.

Det ser meget ejendommeligt ud at en række fremmed-sproglige ordbøger (1956–65) har ordet *vejmand*, mens »Nudansk ordbog« ikke har det. Ordet hører dog med til nudansk sprog. Hvordan definerer man nudansk (kalkeret efter nusvensk)? At ordet er forsvundet i »Retskrivningsordbog« er jo ingen ulykke – med henblik på stavningen (*vej* + *mand*). Det må altså fastslås til sidst, at det er en mangel at ordet *vejmand* ikke er taget med i »Nudansk ordbog«.

Carl Haxthausen skriver i sin smukke kronik »Vejene og landskabet« (»Politiken« 9-5-1967): »Jeppe Aakjærs spørgsmaal i sangen om Jens Vejmand: Hvem sidder der bag Skærmen?, kan yngre generationer næppe give noget svar på, det danner ingen forestillinger hos dem, for ingen kender i dag nogen vejmand, som sidder i læ for landevejens åbne vejr og vind bag en sejldugs- eller halmskærm og slår kampesten ud til skærver .... for den, der blandt andet ved skolegang, begyndte at blive fortrolig med landevejen for snart tre snese år siden, hørte synet af vejmanden med sin læderlap for øjet til beskyttelse mod de skarpe stensplinter og klangen af hans hammer, på ny, på ny, på ny, som Aakjær malende siger det, med i billedet af landevejen i gamle dage, den gammeldags hyggelige, men tit ikke alt for gode landevej«.

Den meget kyndige jagt- og naturelsker har ladet sig narre – som andre – af Jeppe Aakjærs fascinerende sang. Carl Haxthausen mener slet ikke vejmand, men skærveslager.

I Emil Frederiksens skildring af Jeppe Aakjær i den ny udgave af »Danske digtere i det 20. århundrede« I (1965), redigeret af Frederik Nielsen og Ole Restrup, er der et billede af »Vejmanden ved skærvebunken og med nødtørftig læskærm« (p. 141). Emil Frederiksen er klar over at Jens Vejmand ikke er vejmand. Han skriver længere henne i sin gennemgang af digterens værker følgende: »Jens er egentlig slet ikke vejmand, det ord betegner en kommunalt ansat person, meget højere på strå end skærveslageren Jens« (p. 149).

KORREKTURNOTE

»Ordbog over det danske sprog« henviser i XX (1941), 75 under *skærveslager* til Carl Ewald »Døgnværk« (1900) p. 47 og til Harald Kiddes roman »Aage og Else« I (1902): ved Vejgrøfterne sad Skærveslageren bag sin Halmskærm (p. 55). Man savner hårdt et citat fra Jeppe Aakjærs roman »Arbejdets Glæde. En Fortælling om Bønder« (1914). Jeppe Aakjær skriver: Selv Skjærveslageren sad jo bag Skjærmen og snakkede med Stenen, mens han drejede den i Haanden for at faa den bedste Side op (p. 316). Dette citat er det nok værd at få anbragt ved siden af »*Jens Vejmand*«.

April 1966.

DIE RHEINISCHE SCHÄRFUNG OG DANSKE AKCENTUATIONSFÆNOMENER

Af *Mette Kunøe*

I Festskrift til Peter Skautrup. Aarhus 1956, fører Alf Hellevik i artiklen: Vestjysk stød sett i lys frå andre apokoperande dialektar, serleg norske (273–286), tyske dialekter ind i diskussionen omkring cirkumfleks og apokope, idet han 282 skriver: »Liknande forhold [*med overgang fra totoppet til éntoppet akcent som i fosenmålet og i Meråker*]: at cirk. har blitt borte føre ustemt kons., eller ikkje har blitt realisert, kjenner vi òg frå vidt åtskilde cirkumflekterande mål, såleis frå engelsk, frå nedresaksiske og nedre-rhinske mål. Det er bare den skilnad at i desse måla gjeld dette òg ord med opph. lang vokal.« – Denne bemærkning tager K. Ringgaard op i sin disputats: Vestjysk stød. Aarhus 1960, hvor han 106 til de af Hellevik nævnte dialekter føjer oppdalsmålet og med henvisning til Marie Bjerrum (49) felstedmålet, hvorved de rhinske akcentuationsfænomener bringes i forbindelse med danske. I en artikel i tidsskriftet Phonetica 8. Basel-New York 1962, 203–208: The Pronunciation of a Glottal Stop, hvor det vestjyske stød omtales, kommer Ringgaard ind på lignende stødfænomener uden for Danmarks grænser og nævner, at han i finlandssvenske, engelske og nordtyske dialekter selv har hørt »a like pronunciation of oral stops« (204), som den han kender fra vestjysk – ifl. mundtlig meddelelse fra K. Ringgaard har han hørt en sådan udtale hos en meddeler fra Lüneburg. – Disse bemærkninger fik mig til arbejde med de rhinske dialekter, hvis akcentuering er blevet bragt i forbindelse med diskussionerne om det fællesdanske stød og nu altså også om det vestjyske stød og cirkumfleksen. I det følgende vil jeg omtale forskningen omkring den rhinske akcentuering og søge at se den i relation til stød- og cirkumfleksfænomener i Danmark.

Akcenten i de rhinske dialekter har for dialektologerne været et kært barn med mange navne. En lang række forskere har mere eller mindre udførligt beskæftiget sig med den og i navngivningen søgt at karakterisere den: »springender«, »doppeltöniger«, »gestossener Accent«, »gestossene Vocale«, »gebrochene Betonung«, »Circumflex«, »Correption«; den af Th. Frings (i DDG. V. Marburg 1913 og i Die rheinische Accentuierung. Marburg 1916) på Wredes forslag valgte betegnelse »Schärfung« har imidlertid vundet indpas i de vigtigere senere arbejder og skal også benyttes her ved siden af min oversættelse »skærpning«[1].

Frings benytter i sit værk fra 1916 som udgangspunkt og eksempel adjektivet 'steif', der i hans dialekt og som det viser sig i de rhinske dialekter iøvrigt forkommer

i to forskellige exspiratoriske (dynamiske) og musikalske akcentueringer, alt efter om det drejer sig om et opr. štīf (1) eller et opr. štīfe (2), der nu er apokoperet (6 ff.). Både (1) og (2) har éntoppet exspiratorisk akcent, men exspirationstrykket ved vokalens begyndelse er i (2) overordentlig stærkt og aftager pludseligt, og den følgende konsonant afbrydes brat; den er i modsætning til (1), der har jævn tone, ledsaget af en faldende musikalsk akcent, som Frings mener andrager en terts. (1) er et eksempel på en uskærpet, (2) på en skærpet sekvens. Resultatet af kymografiske optagelser viser, at varigheden af vokalen i (1) og (2) forholder sig 3:1, af konsonanten 2:1. Som specielle karakteristika for Rheinische Schärfung fremhæver Frings sammenfattende (71): »1. die Kürzung einer von einem Wurzelvocal eingeleiteten Lautgruppe, 2. die Erhöhung der Exspirationsstärke des Vocaleinsatzes« og (se 12) i forbindelse med denne forøgelse kraftige stemmebåndssvingninger, derefter pludselig svækkelse af exspirationstrykket og dermed forbunden pludselig svækkelse af luftstrøm og af stemmebåndenes svingningsamplitude, samtidig med dannelse af en »Kehlkopfvocal« – dette gælder overalt i skærpningens hovedområde; men den pludselige svækkelse af trykket kan også forbindes med »Kehlkopfverschluss«; Frings fremhæver i forbindelse hermed udtrykkeligt (12): »Schliessen und Öffnen der Stimmritze vollzieht sich dabei so schnell, dass eine Erneuerung der Exspirationsbewegung nicht notwendig ist. Die ganze Silbe wird bis zum Schluss durch einen einheitlichen Exspirationshub hervorgebracht; der dem Vocal folgende Consonant bleibt natürlich relativ kurz. Der Charakter der Eingipfligkeit und der Eindruck eines stark geschnittenen Silbenaccentes geht nicht verloren.« Paradoksalt nok tilføjer Frings lige efter denne kategoriske udtalelse, at der dog kan ske en svag exspirationsforøgelse ved dannelsen af strubevokalen, således at den exspiratoriske akcent bliver totoppet. Ligeledes skriver han (10), at den uskærpede vokal på grund af sin længde ved særlig affektiv udtale viser totoppethed. Den karakteriske forskel mellem skærpet og uskærpet sekvens er imidlertid også ved »affektiv totoppethed«, at den skærpede sekvens har langt ringere kvantitet, mere energisk exspiratorisk akcent og tydeligt fald i tonehøjden (14 f.). Men Frings betoner dog (46): »Es steht somit fest, dass in dem oben umschriebenen geographischen Umfang die Schärfung unter normalen Sprachverhältnissen als eingipfliger Accent ... auftritt.« Kun et par steder i skærpningens grænseområder findes der klar dynamisk totoppethed (se 69). – Helleviks inddragelse af de »nedre-rhinske mål« i den ovenfor citerede forbindelse er derfor vildledende, idet dialekterne her altså primært har éntoppet dynamisk akcent og ikke er cirkumflekterende. Som det skal ses senere kan grupperne med lang vokal og grupperne med vokal + ustemt konsonant iøvrigt ikke sammenføres i de rhinske dialekter, som Hellevik gør det, idet første gruppe viser Schärfung, anden netop ikke.

Mens Frings' og hans efterfølgeres beskrivelse af Rheinische Schärfung hviler på auditive indtryk har som den første Georg Heike eksperimentelt undersøgt skærpede contra ikke-skærpede fonemsekvenser akustisk under tre synsvinkler: intensitet, grundfrekvens og tid[2]. Han har fundet frem til følgende karakteristika for skærpede

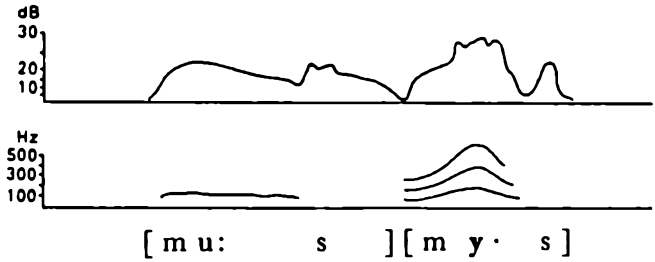

Abb. 4

/mu:s/(Maus), /my:s/(Mäuse); Sprecher Kn.

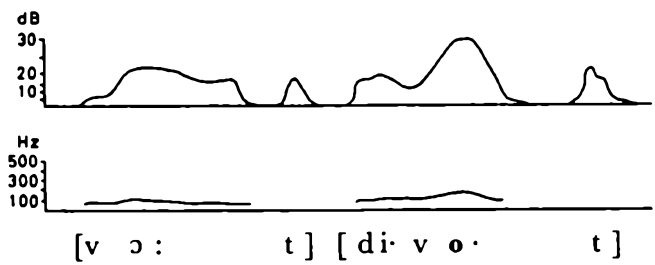

Abb. 5

/vɔ:t/(Wort), /di vo:t/(die Wut); Sprecher Kn.

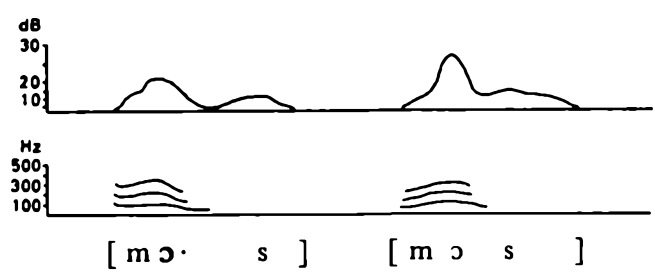

Abb. 6

/mɔ:s/(Maß), /mɔs/(Most); Sprecher v.G.

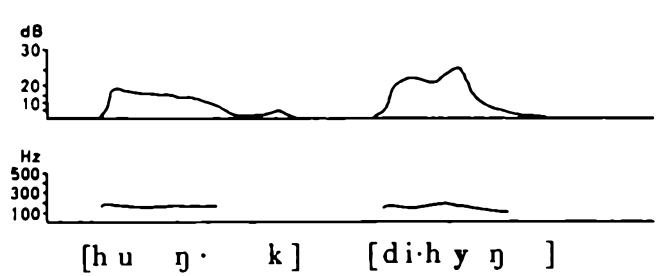

Abb. 7

/huŋk/(Hund), /di hyŋ/(die Hunde); Sprecher Gb.

Georg Heike: Suprasegmentale Merkmale der Stadtkölner Mundart. Ein Betrag zur »Rheinischen Schärfung.« Phonetica 8. 1962.

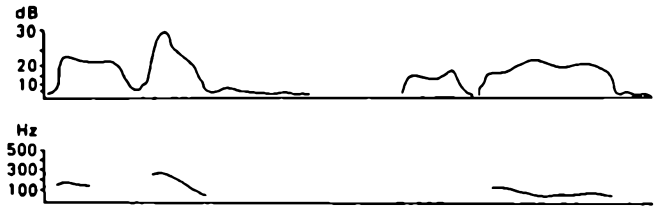

[də ʃ t i· f] [ʃ t i : f]

Abb. 1

/di ʃti:f/ (die Steife, Stärke) vs. /ʃti:f/ (steif)

[h **u**· s] [h u : s]

Abb. 2

/**hu**:s/ (Dativ von «Haus») vs. /hu:s/ (Nominativ von «Haus»)

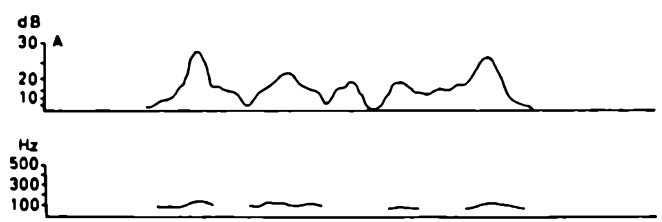

[j e f mɒ ə n s də z e i]

Abb. 3 A

«Gib mir einmal die Seihe.»

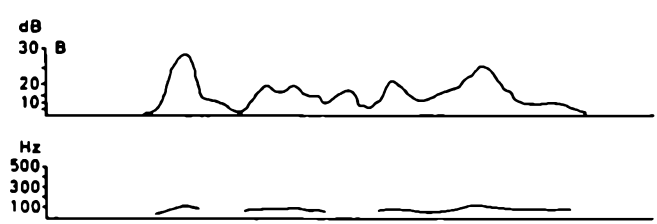

[j e f mɒ ə n s də z e i·]

Abb. 3 B

«Gib mir einmal die ‚sie'.»

Georg Heike: Suprasegmentale Merkmale der Stadtkölner Mundart. Ein betrag zur »Rheinischen Schärfung.« Phonetica 8. 1962.

sekvenser: 1. stærkt faldende intensitet, 2. stærkt faldende grundfrekvens, 3. forkortning af kvantiteter – alle tre at opfatte relativt (se p. 95f). Disse akustiske træk udgør et bundt, der i vekslende indbyrdes styrkeforhold ved de enkelte grupper fremkalder det auditive indtryk »Schärfung«[3].

Følgende stavelsesgrupper kan vise skærpning: trykstærke stavelser med 1) relativt langt kernefonem, dvs. lang vokal og 2) kombination af relativ kort kerne + »vokalisk satellit«, dvs. kort vokal + kort vokal (= diftong) eller + »vokalisk(e)« konsonant(er) (= nasaler og liquider). – Som exx. (skærpning er her og i det følgende angivet ved kursivering):
/h*y*:/ (Höhe) /*a*:l/ (der, die Alte) /ʃt*i*:f/ (Steife = stivelse) /z*ei*/ (Seihe) /bøym/ (Bäume) /k*an*/ (Kanne) /h*yŋ*/ (Hunde)

Den største geografiske udbredelse har ifl. Frings (19 ff.) skærpningen af de lange vokaler og af diftonger, hvor området for en række ordgruppers vedkommende omfatter hele det moselfrankiske, ripuariske og nedrefrankiske område (fra Saarhölzbach sydvest for Trier op til den hollandsk-limburgske grænse i nordvest og i nordøst til Mühlheim-Ruhr nord for Düsseldorf). Mindre udbredelse har grupperne med kort vokal + liquid eller nasal (evt. + kons.); men der synes at gøre sig store geografiske forskelle gældende – således har Adolf Bach i en moselfrankisk dialekt fundet frem til næsten gennemført de modsatte resultater af Frings m.h.t. skærpningens fordeling på grupperne[4]. Et fra andre undersøgelser så afvigende resultat forekommer dog næsten usandsynligt. Man føler sig fristet til at formode, at der i Arzbach, som ligger i det sydøstligste hjørne af Moselfranken i skærpningens yderste grænseområde (nabodialekterne mangler skærpning), er tale om et noget andet fænomen, idet skærpningen optræder helt arbitrært; således skriver Bach selv, at skærpningen i Arzbach er mindre energisk end i de ripuariske dialekter, at den kun er hørlig »in den hochbetonten silben eines satzes« og ellers forsvinder, og at den i lidenskabelig tale kan optræde i ellers uskærpede ord.

Hvis man holder sig til fordelingen, som den er omtalt hos Frings og i en lang række andre værker, sidst hos Heike, ses det, at Rheinische Schärfung optræder i grupper af tilsyneladende samme art som dem, hvor det fællesdanske stød findes, og at den har lignende akustiske karakteristika som dette. – Derimod er gruppen kort vokal + ustemt kons. (plosiv eller frikativ) altid uden skærpning; dermed falder sammenligningsgrundlaget mellem Schärfung og vestjysk stød bort.

Det ovenfor strejfede spørgsmål om stemmebåndslukke, der er interessant set i forbindelse med danske stødfænomener, diskuteres af flere forskere; diskussionen har indtil nu hvilet på hver enkelt forskers auditive opfattelse, instrumentalfonetiske undersøgelser i lighed med dem, K. Ringgaard lod foretage til sin disputats synes ikke at have fundet sted. – Frings nævner i o.a.a. 48 ff., at en række forskere har angivet manglende stemmebåndslukke fra nedrefrankisk område, og at det på moselfrankisk område ikke omtales ejheller er blevet bemærket af Frings selv. Derimod nævner et par forskere fra det ripuariske område udtrykkeligt at have hørt stemmebånds-

lukke i forbindelse med Schärfung, således har Nörrenberg i Dormagen ved Köln hørt det i ord med lang vokal, men er i tvivl ved grupperne med diftong og med kort vokal + liquid eller nasal; ligeledes angiver Müller fra Aegidienberg (ved Königswinter syd for Bonn på Rhinens højre bred), lukke ved skærpede lange vokaler, men ikke i andre tilfælde; Bülbring giver belæg på lukke fra Neuss (vest for Düsseldorf), Frings selv mener at have hørt lukke hos personer fra Zons ved Köln, derimod ikke i Köln og Bonn med nærmeste omegn. Det vil altså sige, at de eneste positive oplysninger om stemmebåndslukke stammer fra Ripuarien, som både geografisk og med hensyn til antal af ordgrupper med skærpning er centralområdet; Rheinische Schärfung tager af nord og syd for Ripuarien. – Disse ret usikre og vekslende udtalelser viser i hvert fald, at stemmebåndslukke på ingen måde er en nødvendig bestanddel af skærpningen, det synes at optræde fakultativt og det især, når det pågældende skærpede ord står på stærkt markeret syntaktisk plads, f.eks. sidst i sætningen. Som skærpningen optræder i trykstærke og særligt fremhævede ord i sætningen, således kan der ved særlig affektiv udtale af skærpede ord indtræde stemmebåndslukke, der altså bliver et subjektivt – psykologisk fænomen i forbindelse med Schärfung; som Frings formulerer det (51): »... wertvoll genug, wenn der Kehlkopfverschluss als Ausdruck besondern Affectes und damit als extremster Fall der Schärfung für Ripuarien grundsätzlich feststeht.« – En lignende opfattelse af stemmebåndslukkets forekomst giver også Heike i sin artikel i Phonetica fra 1962, hvor han skriver (150 f.): »Weiterhin wurde in einzelnen Fällen ein Glottisverschluss ([ʔ]) am Beginn ausgeprägt geschärfter Vokale beobachtet, und zwar bemerkenswerterweise im Wortinnern, bspw. in den Satz [me.ɒ han mʔy·s em hu·s] (Wir haben Mäuse im Haus. Sprecher Kn.).« ... Lukningen optræder »nach unserer Beobachtung vor allem bei auditiv überdeutlich empfundener Schärfung ... der Glottisverschluss erscheint uns als frei variabel oder eventuell individuell bedingt (Sprecher Kn.).« Denne udtalelse har Heike tilsyneladende kort efter fortrudt, for i hans nyeste værk fra 1964 tales der 110 om »ein auffallender Einschnitt zum folgenden Konsonanten« i gruppen med lang vokal + ust. kons., men: »Ein plötzlicher Glottisverschluss ist nicht festzustellen.« – Også med hensyn til stemmebåndslukket falder sammenligningsgrundlaget mellem Schärfung og vestjysk stød bort, idet vestjysk stød jo altid har stemmebåndslukke (se K. Ringgaard: Vestjysk stød. Aarhus 1960. 77–82). Derimod er stemmebåndslukke som bekendt ikke nogen nødvendig bestanddel af det fællesdanske stød.

Hvis vi vender os fra den fonetiske betragtning af Rheinische Schärfung til en fonematisk må det straks understreges, at vi med skærpningen har at gøre med et prosodem, der kan adskille identiske betydningsbærere. Schärfung contra Nicht-Schärfung har distinktiv funktion på samme måde som akcent 1 contra akcent 2 i svensk og norsk og som stød contra ikke-stød i dansk; parallellen trækkes også af Heike: Phonologie der Stadtkölner Mundart. Marburg 1964. 51, 53. Fra Heikes to afhandlinger kan anføres følgende modsætningspar fra kölnerdialekten:

skærpet		ikke-skærpet	
/ʃlä̈:ʃ/	(Schläge)	/ʃlä:ʃ/	(schlecht)
/rɪ̈:f/	(Reibe)	/ri:f/	(reif)
/ʃtɪ̈:f/	(Steife)	/ʃti:f/	(steif)
/lʊ̈:s/	(lose)	/lu:s/	(Laus)
/kɑ̈n/	(Kanne)	/kan/	((er) kann)
/zɐi/	(Seihe)	/zei/	(sie, 'sie' = hun især hunfugl)
/hʊ̈:s/	((im) Hause)	/hu:s/	((das) Haus)
/dɑ̈:x/	((am) Tage)	/da:x/	((der) Tag)

Desuden findes der exx. på, at skærpede ord optræder ikke-skærpede i spørgsmål: /mø:t/ (ich bin müde) contra /mø:t/ (Bist du müde? subs. Du bist müde?); /æ:l/ (Da fehlt etwas Öl dran!) contra /œ:l/ (Was, Öl?); det samme er tilfældet i relativ tryksvag stilling [dɛ ˈɑ:l! dɛ es im am ˈzufə!] (Der Alte! Der ist immer am Saufen!) contra [də: ˈkyt dɛ a:l] (Da kommt der Alte).

Ved betragtning af modsætningsparrene må man med tanke på det fællesdanske stød fæstne sig ved, at skærpningen optræder i de oprindelige tostavelsesord, mens de opr. enstavelsesord er ikke-skærpede, modsat det fællesdanske stød, der jo som bekendt er knyttet til de opr. enstavelsesord.

Også ved sammenligning af sg.- med pl.-former ses det, at skærpningen optræder i den opr. tostavelsesform pl.

skærpet		ikke-skærpet	
/mʏ̈:s/	(Mäuse)	/mu:s/	(Maus)
/hʏ̈ŋ/	(Hunde)	/huŋk/	(Hund)

Ordet /æ:l/ (Öl), der blev nævnt ovenfor, har i mht. formen »öle« (i mnt. formen »oli(e)«) – er altså opr. tostavet. Skærpet er et ord som /mɔ:s/ (Mass) contra /məs/ (Most) – Mass har på mht. formen »māze«, f. (sml. oldisl. māti, m.)[5]

Hvis vi holder os til de ovenfor nævnte ord synes skærpningen altså at optræde i apokoperede tostavelsesord. Det bringer tanken hen på den jyske dynamiske cirkumfleks, der jo også optræder i apokoperede ord med lang sonor lyd[6]. Men ikke alene må man for det første erindre om, at skærpningen primært er éntoppet i modsætning til cirkumfleksen, der er totoppet, minus i sekvenser med kort vokal + ust. kons. eller konsonantgruppe (der får akutcirkumfleks eller overhovedet ingen cirkumfleks) – netop den gruppe, der i de rhinske dialekter *ikke* har skærpning; og for det andet, at vokalen i skærpede ord tydeligt er kortere end i uskærpede, mens den i ord med dynamisk cirkumfleks er længere end i ord uden. Desuden må det pointeres, at hvis man undersøger skærpningens udbredelse på ordgrupper, så viser det sig, at der er mange exx. på ikke-skærpning i apokoperede ord, og mange exx. på skærpning i ikke-apokoperede ord. For at opretholde en teori om skærpningens forbindelse med

apokopen må man operere med analogivirkning og undtagelser i en sådan mængde, at teorien bliver meningsløs. Men spørgsmålet har været diskuteret livligt:

Th. Frings skriver i sit arbejde 78 ff. i det afsluttende kapitel om »Ursprung und Wesen der rheinischen Accentuierung«, at hans forgængere, Wrede, Müller-Aegidienberg, Hasenclever o.fl. har hævdet, at svækkelse eller svind af ubetonede endestavelser er skyld i og forudsætning for skærpningen; Hasenclever skriver om skærpningen (der i hans (grænse)område *er* totoppet): »Dass der circumflectierende Accent in seinem Wesen im engsten Zusammenhang mit der Schwächung der Endsilben, der Apokope und Synkope und damit dem germanischen Princip der Wortbetonung steht, unterliegt keinem Zweifel. Die äusserlich geschwundene Silbe geht nicht ganz verloren, ihr musikalisches und exspiratorisches Element wird in die stark betonte vorhergehende Silbe gezogen, wo es einerseits selbständig bestehen bleibt, andererseits aber auch den musikalischen Ton des ersten Elementes des stark betonten Vocals sowie dessen Exspiration erhöht.«[7] – Heroverfor mener Frings, at hvis man overskuer skærpningen i hele dens geografiske udbredelse, hvor entoppethed absolut er dominerende, kan dette synspunkt ikke opretholdes; exspirations- og trykforøgelsen er ikke erstatning for svunden stavelse – han hævder tværtimod (med Scheiner), at apokopen indtræder som *følge* af Schärfung (79): »Der § 8 geführte Nachweis, dass die Reduction der Dauer im Typus štī:f [= *skærpet*] sich auch auf das dem ī: folgende f ausdehnt, also auch den dem Wurzelvocal folgenden Wortteil ergreift, führt zu der Schlussfolgerung, dass auch der dem f ursprünglich folgende Vocal infolge der Schärfung reduciert wurde und dann schwand.« Senere har Dittmaier (Die rheinische Schärfung. Teuthonista 10. 1934. 155–171) forsigtigere hævdet, at syn- og apokope er schärfungsfördernd modsat schärfungsbildend. Heike frigør sig fra denne diskussion, der synes at være kørt fast i ret immobile stillinger, idet han – efter min mening fornuftigt – om forgængernes teorier siger[8]: »Abgesehen davon, dass sich viele Gegenbeispiele finden lassen, wäre selbst mit einem offenkundigen Zusammenhang nichts *erklärt*. Lautausfall ist in deutschen Mundarten sehr verbreitet, und es dürfte wohl kaum eine Erklärung dafür zu finden sein, warum er gerade in den rheinischen Mundarten zur Schärfung geführt haben soll, wie Dittmaier (1934) wiederum richtig bemerkt. Die Annahme von Kausalzusammenhängen zwischen sprachlichen Phänomenen verrät die unangemessene Übertragung naturwissenschaftlicher Tatbestände.«

Ved mine egne udspørgninger af dialekttalende rhinlændere har jeg helt igennem kunnet bekræfte de i denne artikel fremlagte betragtninger om den rhinske skærpnings fonetiske og fonematiske realisation. Mine meddelere (fra Beuel og fra Küdinghoven ved Bonn på Rhinens højre bred, fra Bornheim nord for Bonn på Rhinens venstre bred) har jeg udspurgt om ordpar med skærpet og uskærpet sekvens, både løsrevet og i sætninger, og ladet meddelerne teste hinanden, således at den ene sagde en af formerne løsrevet og den anden fastslog, hvilken der var tale om, og de tog ikke fejl. Jeg har derefter søgt at få dem til at gøre rede for forskellen mellem skærpet

og ikke-skærpet form og fik hver gang det svar, at den skærpede sekvens er kortere, den uskærpede længere, »so ausgezogen«. »es ist so'n *Druck* drauf« sagde de energisk om den skærpede form. Tonebevægelsen i den uskærpede form karakteriseredes som »eine gerade Linie«, og på mit med vilje vildledende spørgsmål til den skærpede form, om der nu alligevel ikke var en sløjfe på den eller to små toppe, protesterede meddelerne »nein, nein, es geht direkt den Berg 'runter, so:« (bevægelse med hånden), »nein, nur *eine* Silbe«. Og det var også mit eget indtryk, hvilket stemmer udmærket med, at mine meddelere var fra det ripuariske kerneområde.

Jeg har i det foregående undervejs taget stilling til, hvorfor det ikke lader sig gøre at sammenstille Rheinische Schärfung med det fællesdanske stød (den er ikke knyttet til enstavelsesord), der vestjyske stød (den forekommer ikke foran klusiler og har ikke nødvendigvis stemmebåndslukke) og den dynamiske og musikalske cirkumfleks (den er primært éntoppet og synes uden nødvendig forbindelse med syn- og apokope). Jeg kan dertil føje, at den for mit øre heller ikke lyder som nogen af disse fænomener og at mine meddelere kun stirrede undrende på mig, når jeg gav dem exx. på stød eller (så godt en fynbo nu kan det) forsøgte at frembringe cirkumfleks: »nee, nee, so is es nicht«.

Vi vil lade Frings, der som den første har behandlet Rheinische Schärfung i større sammenhæng, få det sidste ord. Han nævner i sin bog det danske stød, og selv om hans omtale ikke afslører, om han har noget særlig indgående kendskab til det (hans manglende argumentation kunne tyde på, at han ikke har det), så rammer han alligevel sømmet på hovedet, når han (71) skriver, hvorfor han afviser betegnelser som »gestossener Accent« og »gestossene Vocale«: »... ein Terminus, der ... zu einer Verwechslung mit dem ganz anders zu beurteilenden dänischen Stosston Veranlassung geben kann und gegeben hat.« Og det har han ret i.

NOTER

1. Se diskussion af terminologi hos Th. *Frings:* Die rheinische Accentuierung. Marburg 1916. IXf., 70f. og hos Georg *Heike:* Zur Phonologie der Stadtkölner Mundart. Marburg 1964. 51f. med litteraturhenvisninger.
2. Georg *Heike:* Suprasegmentale Merkmale der Stadtkölner Mundart. Ein Beitrag zur »Rheinischen Schärfung«. Phonetica 8. 1962. 147–165. Resultaterne indgår i Heikes i note 1) nævnte bog, 106–118. Eksempler på Heikes analyse af skærpede contra ikke-skærpede sekvenser med sonograf (Kay-Electric) gives p. 95 f; heraf kan aflæses intensitet (dB), frekvens (Hz) og kvantitet. Skærpede sekvenser er transskriberet med fedttrykt kerne.
3. Georg *Heike:* Zur Phonologie der Stadtkölner Mundart. Marburg 1964. 106, 109.
4. Se Adolf *Bach:* Die schärfung in der moselfränkischen mundart von Arzbach (Unterwesterwaldkreis). Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 45. Halle 1921. 266–290. – Genoptrykt i Adolf *Bach:* Germanistisch-historische Studien. Gesammelte Abhandlungen. Hg. von Heinrich M. Heinrichs und Rudolf Schützeichel. Bonn 1964. 295–313. – Se også de lakoniske bemærkninger i Adolf *Bach:* Deutsche Mundartforschung. 2. Aufl. Heidelberg 1950. 32f.: »am Niederrhein nach Frings die langen Vokale meist schlechthin, die kurzen aber nur dann wenn Doppelliquida oder Doppelnasal oder eine Verbindung von Liquida oder Nasal mit einem

tönenden Verschlusslaut folgt ...; am Mittelrhein herrschen nach meinen eigenen Untersuchungen fast durchweg die umgekehrten Bedingungen.« – Bach anfører (Beiträge 268) at han ikke selv kan tale stedets dialekt.

5. Fr. *Kluge:* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 18. Aufl., bearb. von Walther *Mitzka.* Berlin 1960. 521, 464.
6. Se K. *Ringgaard:* Når tostavelsesord bliver enstavelses. Et bidrag til studiet af den jyske apokope. Sprog og Kultur. XXI, 2. 1959. 39–51.
7. *Hasenclever:* Der Dialekt der Gemeinde Wermelskirchen. Diss. Marburg 1904. § 17. cit. efter *Frings:* o.a.a. 78.
8. *Heike:* o.a.a. Phonetica 8. 148.

(Forsat fra omslagets side 2.)

rettens udvikling og systematik. Acta Jutlandica. XXXVIII:1. 1966. – *Aage Jørgensen:* Deutsche Beiträge zum Oehlenschläger-Studium. Særtr. af Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. – *Samme:* Litteraturen om Henrik Steffens 1845–1964. En Bibliografi. Särtr. ur Nord. Tidskr. för bok- och biblioteksväsen. LII. 1965. – *Samme:* Oehlenschläger-Litteraturen 1850–1966. 1966. – *D. N. Mac Kenzie:* The Dialect of Awroman. Det kgl. da. Vid. Selsk. Hist.-filosof. Skrifter. Bd. 4, nr. 3. 1966. – Admiral Henri Konows erindringer. I. Ved *Tage Kaarsted.* 1966. (Skrifter udg. af Jysk Selskab for Historie. 16). – *Kr. Krarup:* Guds virkelighed i lyset af den nye fysik. 1960. – *Johan Lange:* Primitive plantenavne og deres gruppering efter motiver. 1966. – *L. M. Larsen:* Mønsk Mæle. 1950. – *Palle Lauring:* Ude og inde i København 1850–1920. 1965. – *Mogens Lebech:* Fra dedikation til kolofon i den skrevne danske bog. 1965. – *C. A. Lindman:* Billeder af Nordens flora. I–III. Oversat og bearbejdet af professor Kai Larsen og cand. mag. Bertel Hansen. 1965. – *K. G. Ljunggren:* Något om nordiska nyord 1963–65. Särtr. av Nord. Tidskr. för Vetenskap, Konst och Industri. – *Federico Garcia Lorca:* Klagesang over tyrefægteren Ignacio Sanchez Mejias. Kbh. 1966. – *Jørn Lund og Lars Brink:* Kommentarer til Wimmers oldnordiske læsebog. 1966. – *Einar Lundeby:* Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk. 1965. – *Bo Magnusson:* Om pluraländelserne -ar ~ -er hos feminina vokalstammar. 1965. – *Sigmund Mowinckel:* Studien zu dem Buche Esra-Nehemia. III. (Skr. utg. af Det No. Vid.-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Kl. Ny Serie. No. 7). 1965. – *Johs. Munck:* En prædiken. Særtr. af Præsteforeningens Blad. 22/10 1965. – *N. Å. Nielsen:* Dansk etymologisk ordbog. 1966. – *M. B. Ottsen:* Hostrup-Dansk II. Ordbog. IV. 1966. – *Jacob Paludan:* Mørkeblaat og sort. 1965. – *Axel H. Pedersen:* Byggeriets retlige og økonomiske organisation. 6. udg. 1965. – *Iørn Piø:* Emmerlev-undersøgelsen. Eske Kaufmann Mathiesen: En gård og dens beboere. Dansk Folkemindesamling. Studier nr. 2. Særtr. af Sønderjysk Månedsskrift. – *Alan Hjorth Rasmussen:* Maj- og midsommerskikke på Lolland og Falster. (Dansk Folkemindesamling. Studier nr. 1). 1966. – *Thøger Rasmussen:* Fra sjællænder til østjyde. Særtr. af Østjysk Hjemstavn. 1965. – *K. Ringgaard:* The Phonemes of a Dialectal Area, Perceived by Phoneticians and by the Speakers Themselves. Særtr. af Proceedings of the Fifth International Congres of Phonetic Sciences, Münster 1964. – *Jens Rolighed:* Det jyske sprog og dets bedste fortolkere. 1966. – *Georg Rona:* En tysk ordbog for østrigere. Særtr. af Translatøren dec. 1965. – *Evert Salberger:* Tuerketil. Ett mansnamn i runsvenskan. Særtr. af Namn och bygd. 1965. – Provst Frederik Schmidts dagbøger. I. 1794–1814. Udg. ved Ole Jacobsen og Johanne Brandt-Nielsen. 1966. – *Emanuel Sejr og Jan Hedegaard:* Sejladsen Århus-København før 1866 og efter. 1966. – *Sigvard Skov:* Koldinghus Museet 1890–1965. 1965. – *Johannes Sløk:* Stoikerne. De store tænkere. Berlingske filosofibibliotek. – *Axel Steensberg:* A Classification of Ploughing Implements before c. 1000 A.D. – *Samme:* Eksperiment med fortiden. Særtr. af Politikens kronik 15/12 1964. – *Samme:* Fjernsyn og nærsyn. Særtr. af Politikens kronik 15/11 1962. – *Samme:* Hvad er kultur? Særtr. af Politikens kronik 29/11 1965. – *Samme:* Om begrebet kultur. Særtr. af Festskrift tillägnad K. Rob. V. Wikman 20/5 1966. – *Per Olof Sundman:* Jägarna. 1966. – *Bent Søndergaard:* Skarre-navnene på Nordmors. Særtr. af Hist. Årbog for Thisted Amt. 1966. – *Christian Thodberg:* Den forsømte gudstjeneste. 1965. – *Sigurður Thorarinsson:* Surtsey. Islands nye vulkanø. Oversat af Edith Böcher. Da. redaktion ved prof. Steen Böcher. 1964. – *Per Thorson:* Gunnvor Rundhovde. Målet i Hamre. (Anm.). Særtr. af Maal og minne. – *Knud Togeby;* Ogier le Danois. 1966. – *H. Topsøe-Jensen;* H. C. Andersen og andre Studier. 1966. – *J. P. Trap;* Fra fire kongers tid. Geheimeråd J. P. Traps erindringer. I–II. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Harald Jørgensen. 1966. – *Fartein Valen-Sendstad;* Norske landbruksredskaper 1800–1850-årene. (De Sandvigske Samlingers skrifter IV). 1964. – *Grethe Vanggaard;* Bemærkninger om Taleundervisningens Teknik. Særtr. af Tale og Stemme nr. 2, 1965. – *Samme;* Binding og Metrum. Særtr. af Tale og Stemme nr. 2. 1965. – *Erik Wellander;* Aktionsart och aspekt. Anteckningar till föredrag i »Samfundet för nordisk språkforskning« 7.12.1964. (Særtr. af Nysvenska studier. Årg. 44. 1964). – *Samme;* Hur bör våra myndigheters språk utvecklas – tidsenligt eller stilenligt? Særtr. af Svensk Juristtidning. – *Elias Wessén;* De nordiska språken. – *Samme;* Ordförråd och ordbildning. Föredrag 23/11 1965. Språkvård. 1966. 1. – *Samme;* Otto von Friesen. Särtr. ur Svenskt biografiskt lexikon. XVI. – *Samme;* Skänningebygdens runinskrifter. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Filologiskt arkiv. 10). 1966. – *Chr. Westergård-Nielsen;* Hvem var Arne Magnussons formand? Institut for vestnordisk. Småskrifter I. 1966. – *Samme;* Islandsk jul. Særtr. – *Signe H. Wranér;* I sagas tjänst. 1966. (Pedagogiska skrifter. 240). – *Mogens Zieler;* Nogle danske melodier omsat til sækkepibe. 1966. – *Adam Oehlenschläger;* Dramatiske forsøg 1801–1804. Udg. af Povl Ingerslev-Jensen. Indledning af Alf Henriques. 1966. – *Jeppe Aakjær;* I Oplysningens Tjeneste. Et Ungdomsminde. 1953. – *Samme;* Jyske folkeminder. Udg. af Bengt Holbek. 1966. – *Samme;* Markliner. Akvareller af N. Mølgaard Andersen. Privattryk. 1966. – *Samme;* Skuld gammel Venskav rejn forgo. Robert Burns. Should Auld acquaintance be forgot. 1966. – *Kirsten Aakjær;* Guld og tusmørke. Særtr. af Skive Folkeblad. 1965. – *Samme;* Om smaa haver, sebedejsten og skærsommer. Særtr. af Skive Folkeblad. 1965. – *Samme;* Steder, man vender tilbage til Særtr. af Skive Folkeblad. 1965.

INSTITUT
FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

Publikationer:

Sprog og Kultur	I–XXIV. 1932–1966 pr. årgang	15,00
Jyske Folkemål I.	Kristen Klastrup: På Træ·skofjo'l, 1935	8,00
– – II.	Torolf Kristensen: Fræ mi bet'te Ti' å ong· Daw·, 1939	10,00
– – III.	Distriktsdyrlæge Hans Jensen: Himmerlandske Dialektfortællinger, 1940	udsolgt
– – IV.	A. C. Skyum: Vers på Morsingmål, 1953	10,00
– – V.	N. P. Bjerregaard: Årets arbejde i Ommersyssel, 1959	24,00
– – VI.	Arne Espegaard: Gavn og Gammen, 1960	18,00
Studier tilegnede Verner Dahlerup paa 75-aarsdagen, 1934		20,00
Sprog og Kulturs skriftrække I. Danica. Studier i dansk sprog. Til Aage Hansen 3.9.1964		40,00
Humanistiske Studier I. Peter Jeppesen: En sønderjysk Dialekts Udvikling, 1938		udsolgt
Humanistiske Studier III. Marie Bjerrum: Felstedmålets tonale Accenter, 1948		udsolgt
Blicher, St. St.: E Bindstouw, med oversættelse og kommentar ved Peter Skautrup, 1942		8,00
Hansen, H. P.: Løb og Løbbinding, 1937		udsolgt
– – : Spind og Bind, 1947		20,00
Hansen, Aage, og Skautrup: Håndbog i nydansk grammatik, I, 1938		8,00
Haugstrup Jensen, Søren: En Oversigt over den Litteratur, som behandler Stednavne med Endelsen -lev, 1938		2,00
Lund, J.: Morsingmålets lyd- og formlære, 1932–38		16,00
Sandvad, Holger: Stauningmålet, 1931		8,00
Schütte, Gudmund: A Continuation of Widsith in German Romances and Danish Ballads, 1936		2,50
Schmidt, August F.. Nogle Arbejdsgilder i den gamle danske Landsby, 1938		4,00
– – : Landsbygilder, 1940		4,00
– – : Gilder i Landsbyen, 1942		4,00
– – : Oldermand og Bystævne, 1945		12,00
Skautrup, Peter: Bondesind, 1950		12,00
– – : Hardiske mål I, 1930		10,00
– – : Hardiske mål II.1, 1942		6,00
– – : Danmarks nye universitet, 1946		2,00
– – : Den jyske lov, 3.–8. levering, 1941		10,00
Skyum, A. C.: Morsingmålets ordforråd, I–II., 1951–1954		32,00

Ikke i boghandelen:

Spørgelister nr. 1 A og B: Møllen, 1935.
Spørgeliste nr. 2: Husdyrene, ved Niels Åge Nielsen, 1941.

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S 1040.67